

A Z Ü Z E N E T

NOVELLÁK

Irta: IJJAS ANTAL

A kötet novelláiban szinte a vízió élességével és tisztaságával bontakoznak ki alakok és tájak: a haldokló X. Leó pápa arca, Talleyrand romlott és rémült mosolya, a világhírű filmszínésznő arcának merev és megkínzott idegessége, Firenze az esőben és éjszakában, alföldi korcsmaivó, az osztrák Alpok hava, a titokzatos és ősi francia föld, a zöldesen derengő római éjszakák holdja, Budapest téli külvárosai, — húsz novella és húsz alak, egytől-egyig mások és eltérőek, az egész történelmi és mai Európa. Az új magyar irodalom egyik legeurópaibb műveltségű tagjának alkotásai, amelyekben a magyar irodalom utolsó tíz évének eredményei összegeződnek. Irodalmi esemény maga a stílus is, amely úttörően modern és forradalmian klasszikus.

A Z Ű Z E N E T

NOVELLÁK

IRTA:
IJJAS ANTAL

BUDAPEST, 1937.

PÁZMÁNY PÉTER IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA

A D V E N T I E L Ö J Á T É K

Szombat este; az óriási külvárosi utca tele a lámpák kormos és vörhenyes sugárzásával a ritkás, jéghideg ködben, a nyirkos fagy szinte görnyeszt, de mégis, mint valami megbűvölt, ma negyedórát ácsorgok a Kovács-féle étkező sárgásan égő ablakai előtt.

Az elhagyottság, amiben hónapok óta élek, most már nemcsak magány, hanem neuraszténia is; valaha azt hittem, romantika fiatal írónak lenni, fiatal írónak, aki előtt a Karriér tüzes, tündöklő ívei égnek, de ma már tudom, hogy csak keserűség, gőg és fájdalom. Ott ülök nap-hosszatt és félétszakákon át a gyengén fűtött vas-kályha és egy zsúfolt íróasztal mellett, a mennyezetről lelógó villanykörtét madzaggal odahúzva, s ez az éles és mozdulatlan fény ég felettem, nem a Karriér, néha pár pengő érkezik az írásaimért s a fillérek törtreszeiig be kell osztanom a következő hetekre: hát főzök és magam sütők szalonnát és sokszor napokon át nem mozdulok ki a dac és elhagyatottság e szigetéről. Vajjon kiheverem-e azokat a lelki és idegzeti sérüléseket, amiket így szerzek, bezárva a parányi hónapos-szoba és a nyomorúság ketrecébe, néha egészen összetörve a láthatatlan rácsokon. És néha nem bírom tovább, kivágyom innét fényre, füstre, zsúfoltságra, ételszagra, emberekre, melegségre. És igen: enni is!

Az étkező mindkét szobája zsúfolt, a falmenti fogasokon csak úgy dagadnak a kabátok, a tarkaterítős asztalok felett szinte vágni lehet a meleg párárt, hely alig van. A kis asztalnál, ami mellé Mariska, a kiszolgálólány leültet, már egy

fiatal munkás eszik, de barátsággal húz összebb mindent az abroszon s a szomszéd asztaltól átnevet hozzánk az a két lány és fiatalember, akik minden este itt vacsoráznak. Ismerős itt mindenki és átbeszélnek az asztalok felett. S a beszélgetés, kiáltások, zaj, arcok felett a grammfon zenéje:

— I am . . . yours . . . with love!

Egy mély és rekedt, dallamosan suttogó asszonyi hang éneklí; igen, egészen biztos, hogy nem leányé. Leányhang nem tud leszállni ilyen sötét, édes és keserű mélységbe, mint amiből ez az asszonyi hang szól ki szakadatlanul, amerikai kiejtéssel mondogatva egymagának a szerelem dalát. Hallgatom és közben szinte látom (ott túl az éjtszakán, Európán és a dühödt, koromfeketén viharzó Atlanti-óceánon át) szép és elvirult arcát, kissé duzzadt ajkát és vékony szemöldöjeit. Ül egyedül és énekel Amerika tengermorajában, a hangja most itt szól a grammfonon, zümmögve, fájdalmasan s tele valami ragadós és tisztátalan vágyakozással:

— With love . . . with love . . . with love . . .

Ha a szavakat nem is, de mind értik azt a vágyat, amit ez a félelmetesen egyszerű amerikai song áraszt, — s a szavak után egyszerre csak feltör a forgó korong hangredőiben bujkáló jazz sikolya és nevet, itt, Budapest külvárosában, egy csomó proletárélet felett.

A húsleves csak afféle sovány, sárgászöld, külvárosi húsleves, de amikor a gőze körülfolyja arcomat, azt hiszem sírnom kellene: talán már egy hete is van, hogy utoljára levest ettem; a november vége csúnyán és keserűen nehéz volt, az új hó eleje viszont elég jól indul. Holnap december negyediké és advent első vasárnapja.

Egy csattanás, az ajtó kivágódik és a bedűlő jéghideg párában, lilára fagyva, fedetlen fejjel, elvadult hajjal és elvadult fiatal arcával: megjele-

nik a Lajos. A másik nevét itt sem igen tudják; fiatal kamasz, gép mellett dolgozott, a gép le-szedte jobb kézfejét s a kártérítés mellé, amit kap, koldul. Ágyrajáró valahol, idejár enni és itt számolja meg azt a kétfilléres-halmot, amit kézcsontját mutogatva megkeres. Ez itt szabályos keresetnek számít, sokan irigylik is érte, ő pedig harapósan, vicsorgó fogakkal gorombáskodik rá a pincérlányokra. Ideges és dühödt ilyenkor, amikor agyonfagyott, de mind a kettőnek külön ad tíz-tíz fillér borraivalót és eltűrik a durvaságait.

— Hideg! — üvölti túl a grammofoonlemez-t, amikor a levest hozzák; neki nem tudnak elég forró levest hozni. S a grammofoonban új strófája az amerikai dalnak; rekedt, suttogó, érzéki és asszonyi hízelkedés:

— My boy . . . my dear . . . I am so lonesome . . .

Keserű hang! A vágyé és magányé, és ér-dekes, hogy milyen közel vannak ezekhez itt ennek a dalnak kísértetiesen primitív szavai és a tört hangjai; közelebb, mint a cigányzene, vagy a magyar nóták. Mint ahogy az életük is a gé-pek felé polarizált amerikai élet. A szomszéd asztalnál ülő két fiatal munkás is afféle amerikai stílusú boyfriendja a két munkáslánynak. Ez egyre gyakoribb lesz itt, hamar megtanulják a filmről. Az ő daluk ez, megértik és egymásra nevetnek. Egymásra nevetnek a falon függő nap-tár alatt, amire fel van írva piros betűkkel a holnapi napról:

1932 december 4. Advent első vasárnapja.

Advent első vasárnapja! Milyen rosszak lehetnek már az idegeim, hogy egyszerre a mult-ból és a messziből, egyszerre csak hallom a dominikánus-kolostorban töltött adventek hang-jait, az adventi breviárium nokturnusait és lau-deseit, amint ott lépdelnek a fagyos folyosón, kiszűrődve a kórusból:

„Már régóta várok
s látom eljönni Istent föntségében,
akár tündöklő felhőt a föld fölött!
Oh, menjetek elébe s szóljatok:
Oh, te vagy-e
a Megígért és Izrael királya?

— — — — —

S emeljétek fel fejetek kapuk,
tárlatok szét ti örök kapuk,
mert bemegyén a Dicsőség Királya!”

De itt az ószövetségi vízió helyett csak az étkezde ajtóí nyílnak fel új csattanással. Már tíz óra, odakünn rettenetesen hideg van és a fagyos köd egészen tejfehér; de a nyolcórai mozielőadás most ért véget és új vendégek érkeznek az utca fiatalságából, akik itt szoktak tanyázni. Alig van üres asztal.

— A kis doktor úr majd ad helyet! — mondja a baloldali asztalnál ülő kolduskamasz-nak a pincérlány és barátságosan rám mosolyog. A „kis doktor úr” én vagyok, mert ha hetenkint egyszer-kétszer megjelenek itt sápadt, éhes és szemüveges arccal, könyveket és írásokat hozok magammal és a keresztretjvényfejtőknek megmondom, hogy a görög hitrege eredeti neve mítosz. De most arról van szó, hogy a Lajos is egyedül ül az asztalnál, én is, mert aki ott volt, elment; üljön hát ő át az én asztalomhoz és akkor az övé felszabadul az újonjöttek számára.

Jön, s arca, a kínban, idegességben és fagyban élessé, gyötrötté edződött arc: oly merev és zárt, akár egy leeresztett rostélyú sisak. Dühösen néz rám és kis marék krajcárt tesz az asztalra, megszámolja, beteszi a másik zsebébe. Így folytatja, apró pénzhalmbokban. A kicsillanó tizfilléresekét külön teszi.

Egy koldussal ülök az asztalnál és ekkor elkezd bennem zengeni az adventi breviárium antifónája:

„Oh, azon a napon:
eláradnak édességben a hegyeink
s tejtől-méztől duzzadnak meg a völgyek.

Ti szomjazók, az új kutakra jertek
és keressétek őt,
míg meg lehet találni
ama Nagyot, ki eljön,
hogy új, égi Jeruzsálemet teremtsen!”

Milyen más ez a látvány körülöttem, mint Izaiás látománya! — A fiatal koldus egy ifjú farkas éles és erőszakos arcával számolja pénzét — nálam nincs is annyi! Egy öregedő munkás teljes buzgalommal és erőfeszítéssel eszik a szomszédban, az újonnan jöttek mellette telepedtek le és túlhangosan nevetnek; a grammofonlemez — szívósan és elpusztíthatatlanul — újra zeng és dalol:

„Hallo, hallo, hallo . . .
My boy,
I am so lonesome!”

Keserű a test és vér fájdalmas vágyakozásának ebben az áradásában az Új-Jeruzsálemnek, az Egyháznak hangjaira figyelnem, amint felém áradnak töredezetten, mert hiszen már rég elfelejtettem a breviárium szövegeit: Izaiás próféta rettenetes fájdalmát az emberek nyomorúsága felett. Milyen koldusok vagyunk, pénzért esengve, hatalomért és asszonyért esengve, karrierért esengve. Én nem vagyok különb, mint itt ezek, akiket a társadalom vastörvényei taszítottak ide, a fülledt gőzbe s az amerikai song sikolyába. Ott künn a ködben az egész világ felett Advent, amint megismétlődik nemzedékről, nemzedékre . . . s a szőke Mariska így szól hozzám:

— Ritkán látjuk, kis doktor úr! Mért nem ide jön mindig vacsorázni?

Közben egészen véletlenül meglöki a Lajost

s annak baltenyeréből egy halom pénz gurul szét. A fiú felugrik, az arca eltorzul és üvölt:

— Nekem hagyjanak békét! Az embert mindenhol bántják!

Dühös, haragos és fölényes akar lenni, de nem tud. Csak fáj neki minden, rettenetesen fáj a szenvedésnek egy mazochista rohama jön rá: marokszám csapkodja szét a krajcárjait, utána levágja magát az asztalra és dühösen sír. Mind sápadtan nézzük és a legegyszerűbbek is megértik, hogy az idegzete és a lelke súlyosan sérült.

Annyira az, hogy nem is szedi össze krajcárjait, elmegy, kitámolyog a ködbe, az emberek nem értik. Ebben a pillanatban csak én értem. Az ádventet végig kell szenvedni mindenkinek, hogy a lelke felsikoltson a rettenetes Izaiással:

„Oh bárcsak jönnél!

És szaggatnád már szét az egeket,
hogy rajtuk át leszálnál . . .”

Ebben a pillanatban újra felhangzik a grammofoon és elkezdi énekelni angolul a vágy énekét, a magány énekét, a formátlan dalt és formátlan fájdalmat, amely az Egyetlen Egyet keresi minden tévedésben és fájdalomban.

Ö S Z E N T S É G E H A L Á L A

1.

Sietve és óvatosan vitték végig könnyű hordozható trónszékén a Vatikán hosszú folyosóin; hosszú út a hirtelen lázrohamtól félig önkívületben fekvő betegnek, aki előtt úgy tetszett, hogy a szélfújta, üres és óriási folyosó fordulójánál és lépcsőin vöröslő fáklyafények elérhetetlen messzeségben lebegnek. Itt-ott még építkeztek vagy festettek és a levegő tele volt a mész és a festék nyirkosan szűrő illatával.

Lépcsősorokon vitték fel és le — gyötrött, verejtékes homloka alatt agyvelejének és halántékának minden lépcsőfok egy-egy kalapácsütés — végül befordultak a pápai hálóterembe. Itt már elvesztette eszméletét, úgy vetköztették le és fektették ágyba a hálóterem közepén álló óriási kerekasztal néhány sebtében meggyújtott gyertyájának gyér, üres és homályos világánál. A termet annak idején V. Sixtus pápa építtette és festette ki asztrológiai égkörökkel s most éjféketének ható sötétkéek falán halvány csillanással tetszettek fel az arannyal festett csillagképek, boltozatán is felfelvillant az egy-egy arannyal megvont kör. Az ablakokra vont függönyök nehéz, sötétvörös foltokkal olvadtak bele a félhomályba. Rajtuk túl Róma párolgott a felhős és esős ősze végi éjtszakában.

A roppant kölapokon néhány riadt, tanács-talan ember álldogált a pápa ágya mellett. Medici Giuliano bíboros, a pápa unokabátyja és kancellárja, a maga hűvös és kimért módján elküldte azokat a kardinálisokat, akik résztvettek a vacsorán és hálóterméig kísérték a hirtelen rosszul lett pápát.

Most csak ő volt itt; mellette a szikár, száraz és merev Paris de Grassis, az udvarmester; két orvos és a mai éjtszakára kirendelt két kamarás. Köztük a fiatalabbik, a Cornaro-fiú, aki csak néhány nap óta volt szolgálatban s szinte hideglelősen állt a maga sápadt, ijedt, álmosságyerekarcával az ágy lábánál, mialatt az orvosok a pápát vizsgálták.

A Medici-bíboros tudni akarta, hogy mi a helyzet, bár nagyjából ugyan mindegy, mi lesz. Holnap reggelre Róma utcáin szétfut a hír, hogy a pápa beteg és kora délelőtt már csattogó patákkal fut Velence, Nápoly és Brüsszel felé. Mind-egy! Száraz, finom, okos bíborosarca, amelynek vonásait agyongyötörték és lesóványították ennek az évnek gondjai és viharos eseményei, aggódva hajolt előre a gyertyafényben. Soha rosszabbkor nem történhetne meg, hogy Öszentsége — már megszokta unokaöccsét magában is így nevezni és így érezni iránta — meghaljon vagy hosszú és súlyos betegségbe jusson. A lombard-hadjárat, a firenzei, a velencei, a német, olasz és spanyol ügyek . . . Ebben a pillanatban kíméletlenül, szinte az ajtót verve: kopogtak.

Nem volt ideje szólni, még annyi sem, hogy meggondolhatta volna, mit válaszoljon: hogy be lehet lépni, vagy hogy ne zavarják ebben a nyugtalan és fontos pillanatban, máris nyílt az ajtó és két alabárdos között egy megviselt, nyakigcsáros fiatal férfi jött be. Futár. Végtelen lovaglástól láthatóan bizonytalan léptekkel, elnyűtt arccal és szemében a fáradtságnak ölmos, szárazon égő fényével; ezt jól lehetett látni, mert a szoba közepén álló óriási kerekasztal mellett állt meg. Hátravetett rövid lovaglóköpenyéből az átázottság súlyos bűze áradt és hosszú lovaglósizmái tele voltak felfreccsent sárral. Letérdelt, amikor a bíboros közeledett feléje.

— Te vagy? — kérdezte a bíboros harag helyett meglepődve és bizonytalanul. Még mindig

valahol Flandriában tudta a fiatal Savellit, Aleander bíboros titkárát és bizalmasát, aki még a tél végén utazott Rómából az Alpokon túlra és most váratlanul érkezett meg. Ki tudja, milyen keserű hírekkel. — Kelj fel! — s ő maga nyujtotta feléje keskeny, száraz, hosszú ujjú kezét. Niccolo Savelli kezetsókölt a bíborosnak; nyugtalan volt, hajszott és holtfáradt. Utolsó állomáshelyétől kezdve — Orvietóban éjtszakázott — virradat előttől késő éjtszakáig nyeregben ült embereivel együtt, hogy a hosszú távollét után minél hamarabb Rómába érjen. És a gyertyák, amelyek kissé ferdén, oldalt égtek közelében az asztallap kerek, sötéten fénylő lapjának taván, szivárványszínű fénykarikákat mutattak szemei előtt.

— Flandriából jövök! — mondta tisztelettel. — Lombardiában közös tábori szálláson akadtam össze Sforza herceg őexcellenciával. Ő kért meg, hogy jelentsem: Lodit bevették a Szentséges Atya csapatai!

A bíboros arcán felvillant az öröm; igen derék és nagy dolog az, hogy a szövetséges-csapatok jól verekednek odafönn a sárral és esővel előntött Lombardiában. Bárcsak magához térne Őszentsége, jót tenne neki a hír! S a beteg abban a pillanatban meg is mozdult.

— Várj! — és a bíboros maga térdelt le az alacsony ágy mellé. A beteg kövérkés, puha arcvonásai szivacsosan duzzadtak és egészségtelenül teltek voltak, mint mostanában majdnem mindig, amióta gyengélkedett. A verejték valóságos álarcot vont fölébük. Az egyik orvos maga is letérdelt a bíboros mellé és jelenteni akart valamit. Őexcellenciája azonban elhárította karjának egyetlen mozdulatával. Ez a szikár és vézna kar, a bíborosi öltözet hosszan lelógó ujjával: szinte szárnyként lebegett az önkívület utolsó rohamával viaskodó X. Leo felett, aki ennek a

lebegő bíborral ékesített karnak erejére támaszkodott minden ügyében. Most is ez a kar volt, amelyet rövid ájultsága után, miközben magához tért, először megpillantott. Itt van Giuliano, akkor nincs semmi baj!

— Új hír jött! — suttogta neki lázasan és sietve Giuliano. — Hallod? (Az utolsó évek alatt már csak háromszor-négyszer fordult elő, hogy a bíboros tegezni merte unokaöccsét, olyan komor, titokzatos messzeségbe távolodott tőle.) Lodiból kivertük a franciákat!

A pápa halálragyötört, verejtékes arca mosolygott, azzal a kellemes, finom mosollyal, amelyért azok, akik rajongtak érte, még külön is szerették. Ez a mosoly derűs volt és jóindulatú.

— Jól van!

Ezt ugyan inkább csak gondolta, mint mormolta, és mielőtt szemét lehúnyta volna: megpillantotta a terem közepén az asztal mellett álldogáló fiatal Savellit, amint végigömlött alakján a gyertyafény. S fölötte és mögötte, mint felvillanva és elveszően szétszórt aranypor, a falakat és boltzatokat borító festett csillagképek fénypontjai tündököltek. A köpenyes, lovaglócsizmás, kuszálthajú és fakóarcú fiatal férfi, szinte lebegett köztük.

A pápa feléje intett azzal az elragadó bájjal, amely a maga tisztaságával és egyszerűségével lefegyverzett mindenkit. A bíborosokat, akik annakidején megválasztották; a hozzá súlyos és ellenséges utasításokkal és feltételekkel tárgyalni jövő francia, spanyol, velencei és német követeket; s most a fiatal Savellit is, aki közelebb lépett és letérdelt néhány lépésnyire az ágytól. A pápa csak most ismerte meg udvari emberét a futárban.

— Lodit mondtátok? — és bágyadtan mosolygott. — Örülök!

— Szentségednek nyugodnia kell! — mondta símán az egyik orvos.

— Ne, még várjatok! — mondta gyöngye hangon a pápa, mire mind úgy maradtak, ahogy voltak. De a pápa nem mondott semmit, csak fáradtan lezárta szemét.

2.

Kimerítő és keserű éjtszaka! A széltében-hosszában sötétbevesző magas terem felett és oldalain — mintha csak magában az űrben lebegnének — az égi jegyek és körök szétszórt csillámai; középujt a fény nedvesen és vörösen szivárgó szigete az óriási kőkockákon. Az ott állók valamennyien halálos kimerültséggel várakoztak. Az orvos intett a bíborosnak, hogy nincsen semmi veszély, a pápa láthatóan félálomban pihen és maga körül akarja látni őket, ha fel-felébred. A bíboros leereszkedett egy karosszékre, a többieknek állniok kellett, csak a Savelli lépegetett óvatosan a maga lovaglástól fájó és merev lábain az egyik ablak függönyéig, hogy félrevonva kinézzen rajta. A palotának ez a szárnya a vatikáni domb szélének a meredek mélybe aláhulló bástyafalai fölé épült s innét a magasból az eső-áztatta éjtszakát látta, s a Szent Péter-templom irtózatoss állványszövedékét; a templom még mindig épül, már az ő gyermekkora óta; II. Gyula pápa abban az évben romboltatta le, amelyben ő Rómába visszakerült volt.

Halk zaj. Egy gyertyatartó túlterhelt kelyheiből csordul ki a viasz és ütemesen csepegvén hull alá az asztalra. Az ajtó előtt kopognak és nyikorognak a kövek, az alabárdosok váltják fel egymást éjtszakára. S a fiatal herceg tovább kísérletezett, hogy az álmod kirázza merev és fájó tagjaiból és szédülő fejéből. A hosszú út galopp-

jában úgy maradtak mögötte a városok, mintha villámok cikáznának mellette el, és most ez az éj. Várni, ki tudja meddig. No, mindegy!

Néma, kimerült csend, csak a forró viasz-
cseppek csepegtek!

A pápa távolról és elveszően hallotta ezt a hangot, mert nem volt öntudatán kívül, sőt a hallása szokatlanul éles lett és behúnyt szemmel is egészen élesen, szinte mint valami festményen látta a sötétbe vesző óriási termet a gyertyafény aranyvörös félárnyékában. Az arca megszűnt verejtékezni. Kellemes és nyugodt volt az ágyon feküdni, ezt a csendes és hűvös nyugalmat már régóta nem érezte; egészen elfelejtkezett róla azóta, hogy kislány volt.

Az utóbbi évek zavaros gyötrelmei egyszerre csak eltűntek és kísérteties tisztasággal látta mindazt, mit magában hordozott; úgy látta, mint valami rézkarc szintelen, de tiszta és éles vonásokkal lebegő tájait, ezek a tájak lengve ömlöttek és váltakoztak. Látta azokat a tájakat, amelyeken még gyermekkorában járt, amikor még nem hívták X. Leonak, hanem Giovanni Medicinek; s ekkor az is eszébe jutott, hogy ha majd meghal, jön a Camerlengo s a fejére üt az ezüstkalapács-
csal és Giovanni Medicinek fogja szólítani őt.

Erre felkiáltott, mintha ő maga volna a Camerlengo:

— Giovanni Medici!

Mind összerendezték, még a gyertyafény is. Giuliano bíboros szorongva harapott ajkába, és intett a többieknek, hogy ne mozduljanak. Ekkor a pápa elkezdett beszélni. Csak kevesen és közvetlen környezetében tudták, hogy a súlyos gondok között, amelyeket derűs és mosolygó arcával eltakart, hányszor szokott magánosan és nyugtalanul fel- és alá járkálva éppen ebben a szobában félhangosan, mormolva beszélni. Mindig volt

valaki, akár a kancellárja, vagy valamelyik titkár vagy a főudvarmester, aki ilyenkor gyorsan eltávolított mindenkit, és egy-két óra múlva kimerülten, de barátságosan, arcán valami elmélyülő vonással bukkant fel a pápa s hívott vagy fogadott valakit és beszélgetett vele egészen más dolgokról, mint amikről magában beszélt. Most nem lehetett megérteni, mit mond.

A kancellár fölébe hajolt a maga okos és száraz vonásaival. Ezeken a vonásokon szinte látszott a gyötrődés és a kín. Hosszú, száraz orra ott, ahol a torokkal érintkezik, érezte a kitörni készülő könnyek sirását. Csak ebben a pillanatban érezte meg, mennyire magános volt a tiara súlya alatt ez az elkínzott, lágy és fehér arc, amely előtte feküdt csukott szemeivel és suttogó ajkai-
val; ebből a suttogásból azonban semmit sem lehetett érteni, csak a saját nevét: Giovanni Medici. És miközben a kancellár feszülten hallgatott: meglepődött, bánkódott és megnyugodott a három érzésnek valami különös vegyülékével. Mert a beteg pápa nem tett mást, mint a saját nevét suttogta maga elé szakadatlanul.

3.

Giovanni Medici — mondták ennek a névnek hangjai szavak nélkül azokat a gondolatokat, amelyek egyhangú suttogással morajlottak — az évek elfutottak és én milyen fáradt vagyok és milyen álmos; éppen úgy, mint amikor szelíd és nyugodt kisfiú voltam és az én sápadt és gyönyörű anyám mosolyát láttam az ágyam felett esténként. (Ez az arc: a szép és kedves Clarice Orsini arca volt; korán elhervadt és nyugtalan bájú asszonyé, aki félénk lett és magános egy hideg férj oldala mellett. Medici Lorenzo csak politikából vette el őt és ha szerette is, ez csak

a maga hideg, udvarias és zárkózott módján történt. Ily módon született „a férfiú akaratából”: Giovanni Medici!)

— Giovanni Medici! — beszélt halkan a suttogás tovább. — Mintha álom lett volna, a gyermekkor mozdulatlan álma, amely sohasem akar véget érni: szeretett abban a kis kamrában lenni, amely az övé volt és a Mercato nuovo felé vezető keskeny sikátorra nyílt; a szemközti falon hajnaltól-estélig ragyogott a napfény; alulról sokszor szállt fel a vásártér felé gördülő kordék robaja. Mindíg új bitorruhákban kellett járnia, hogy megszokja őket, mert az apja bíborosnak szánta már kisfiú korában. Mind tudták, hogy az lesz. Később Pizába kellett mennie tanulni és ekkor már bíboros is volt. Még nem volt tizenhat éves!

Amikor meghalt az apja és őket elkergette a firenzei nép, neki kellett bátornak, okosnak és higgadtak lennie a velencei száműzetés alatt és az emberek arca mögé tekintenie. Oh, hányszor beszélgetett mosolyogva és barátságosan emberekkel, akárkivel is, miközben szívósan mérlegelte ellenséges szándékait, a saját szándékait és hányszor kellett győtrődve egyedül maradnia. Neki kellett a legokosabbnak és a legnyugodtabbnak lennie és hányszor érezte már akkor is nyugtalanul verni a szívét. (Valóban: szívbajos volt. Az orvosok csak sejtették, hogy amikor a lábai megduzzadnak és nemcsak, hogy járni nem tud, hanem még az is nagy kint okoz neki, hogy a hordozó-széken vigyék: azzal van összefüggésben, hogy a szíve kínozza. Ilyenkor mindig hallani lehetett ama éles és erős ütéseket, amelyekkel a szíve dolgozott.)

Milyen magánosnak kell lennie és milyen óvatosnak később is, II. Gyula, a Rovere-pápa

alatt, a hatalmas és keményöklű alatt; csak nézni
finom mosollyal, ami történik!

— Természetes volt, hogy majd pápa leszek,
de akkor még fiatal voltam, és a Rovere lett a
pápa; jól tette, hogy ki akarta űzni a franciákat
Itáliából! A hivatás rám várt, és amikor pápa lettem,
végre sikerült legyőznöm a francia pártot és
visszaszereztem a családomnak is Firenzét, vissza-
szereztem, csak mindenféle zavarok jöttek akkor
Németországban, közben kormányoznom kellett
a kereszténységet is és én igyekeztem ezt jól
csinálni; olyan díszet adtam a pápai székeknek a
művészetek pártolásával, mint apám Firenzé-
nek. Medici vagyok, — és az egész miért nem
volt elég? Medici Giovanni, Medici Giovanni,
Medici Giovanni!

4.

A bíborosnak pedig ezalatt szárazon égtek
a könnyei. Meg fog halni szegény, ha nem is
most, de néhány nap múlva; ő tudta, hogy
mennyire csak a szellem ereje tartja össze ezt a
lágý, gyenge testet. Most már öröm és bánat egy-
aránt megárt neki, egyaránt súlyosan felzaklatja.
Milyen aggódo és nyugtalan volt hónapokon át
a lombard hadjárat sorsa felől; igaz, hogy tele is
lehetett gondokkal és kétségekkel, a miatt, ami
ott történni fog, — az ő pénzén fizették a zsol-
dosokat, vontatták az ágyúkat, folytatták alkudo-
zásukat; az utolsó hetekben alig evett; ki kellett
vinni Camerátába, hogy ott jó levegőn legyen, és
gondoskodni róla, hogy minél kevésbbé legyen
elfoglalva a harctéri ügyekkel. Ah, csak ő tudta,
hogy mennyi gyöngeség van ennek az embernek
erejében és mennyi erő a gyengeségében! Négy
nappal azelőtt, hogy megérkezett a hír, hogy az
ő csapatai és a Szövetségesek bevonultak Milánóba,

minden mozdulata elárulta örömét és felzaklatottságát; éppen breviáriumozott, amikor a hírt elébe vitték, és pedig akkor olvasta a Benedictusnak e szavait: „Általad kiváltatunk ellenségeink kezéből.” Úgy örült ennek, mint valami gyermek és azonnal követeket küldött Rómába, hogy az Angyalvár összes ágyúinak dörgésével hirdesse örömét; ő maga pedig egész éjszakán át ott állt a kastély ablakában s az udvaron tanyázott svájciak örömtüzét nézte, csak néha tért vissza a kandallóhoz, hogy átmelegedjen. Úgy látszik, megfázott, mert délután, amikor Rómába visszatért, már láza volt s dideregve és kékes ajkakkal fogadta az eléje kivonultakat, akik díszmenettel, pálmákkal és diadalkapukkal várták. Szép nap volt, pápaságának egyik diadalünnepe, a Rómában időző követek is ott voltak és csatlakoztak kíséretéhez, amely vissza is jött vele a Vatikánhoz. Attól kezdve beteg volt. Mi lesz a lombard hadjáratral, ha meghal és mi lesz Németországgal?

5.

A futár, a fiatal Savelli, szinte összeroskadni készült a fáradtságtól, de kitartott. Aleander nuncius, aki külön a lelkére kötötte, hogy személyesen adja át jelentéseit és sürgőnyeit a Medici-bíborosnak és azonnal szolgáljon magyarázatokkal, ha kell. S akármilyen vakmerőség is volt a pápa jelenlétében és betegágya mellett másról és mással beszélni, odafordult a bíboroshoz:

— Kegyelmes uram — mondotta halk hangon — kegyeskedjék átvenni sürgőnyeimet. A pillanat nem alkalmatlan. A Szentséges Atya nyugszik s értesítéseim sürgősek és fontosak!

A bíboros kedvetlenül nyúlt a lepecsételt iratok súlyos, összekötözött mappái és tekercsei után. Ez a német ügy mindíg a legrosszabbkor

jön. Mindent megtettek, hogy lecsendesítsék, legalább is elodázzák, de a legalkalmatlanabb pillanatokban egyszerre csak berobognak ezek a bőr-csizmás futárok és új vész hírért hozzák.

— Azt is jelentenem kell, kegyelmes uram, — mondta a fiatal Savelli — hogy nemcsak mint futár jöttem, hanem mint megbízott is: a jelentések minden pontjához tudok további felvilágosításokkal szolgálni és gazdám, a nuncius úr, a legtagabb felhatalmazást adta szóbeli megbízatások átvételére is.

A bíboros gondterhelten bólintott. Igen, ez a fiatal Savelli okos és használható ember, még meglátjuk, mit lehet vele tenni, de ez a gyertyafény itt oly fakó (s az ő szemei úgy égnek), hogy nem érdemes a szemét rontani vele. Talán először is a szóbeli felvilágosítások! Mi az ottani dolgokról a legfőbb benyomásuk?

A futár hangja, amikor hosszasan beszélt, kissé érdekesebb volt, mint az itten szokásos beszéd. Látszott, hogy a fiatal herceg elszokott az udvari símaságtól s a barbár Észak hangosabb beszédéhez alkalmazkodott, a mondatai is törtek voltak és szakadozottak, noha talán a fáradtságtól. Oh igen! A jelentések is hangsúlyozzák, — mondta — hogy a legnagyobb baj nem fráter Márton! Átkelve az Alpokon, mindenütt a svájci terület szomszédságában haladva: néha napi járóföldre nem találni betöltött plébániát! A kolostorok elhagyottak, a nép elvadulóban; a városok viszont forronganak. Ők ott voltak már, amikor Luther bevonult Wormsba. Az egész város izgalomban égett érkezése hírére, a bevonulása diadalmenet volt s mikor megjelent a Birodalmi Gyűlés színe előtt, ötezer ember szorongott a püspöki palotában és a körülötte levő utcákban. A dolog úgy hatott, mintha nem is fráter Márton, hanem ők lennének a vádlottak és megidézettek. A fiatal

császár gyakorlatlan, tájékozatlan és tehetetlen, noha nagy méltósággal viselkedik. A többit úgyis tudja a bíboros az eddigi jelentésekből. Azonban jelentenie kell, hogy az utolsó híradások, amelyeket adtak, helyesbítésre szorulnak. Az a júniusban elterjedt hír, amit ők is mint bizonyosságot közöltek a pápai udvarral, tudniillik, hogy fra Martino meghalt, valótlán. A szász herceg terjesztette el s még azt is állította, hogy a holttestet is megtalálták. Ez nem igaz, mert a legújabb hírek szerint a barát él, a herceg egyik várában tartózkodik és onnét vezeti ügyét, amelynek hullámaival tele az egész német föld. Ők — Aleander nuncius és kísérete — Németalföldre vonultak a császár után; ott is ugyanaz a helyzet. S a császár e pillanatban csak a saját családi birtokainak lázadásával van elfoglalva. A nuncius nagyon aggódik, hogy az ügy jóvátehetetlenül elmérgesedik s Rómából sem elegendő felhatalmazásokat, sem kielégítő utasításokat nem kap. Ezért jött ő személyesen, futárként s a nuncius parancsára kész akár azonnal visszaindulni, ha megfelelő utasításokat és felhatalmazásokat kap.

Az érdes és rekedt suttogás a pápa ágya mellett úgy hatott, mintha maguk a visszhangzó falak beszélnének a nagy, félsötét, üres teremben. A bíboros félig lehúnyta égő szemeit, úgy hallgatta. Feldúlták a hírek, de éppen most . . . éppen most . . . amikor Őszentsége ilyen súlyos beteg . . .

6.

Égő és súlyos csend volt. Ismét csak a gyertyák viaszának csepegése hallatszott s a pápa még mindig nem adta jelét, hogy el kívánja bocsátani őket. Látszott, hogy öntudatnál s talán hogy ébren van, noha csukott szemhéjai nem nyíltak

fel; mint ahogy ébren is volt és — különös — zárt szemeivel is rendkívül élesen és tisztán látott mindent, ami körülötte volt: a terem minden oldalán sötétbe vesző félhomályt, a fény hidegen vöröslő szigetén álldogáló csoportot, a futárt, amint beszélt s a suttogás minden szava elhatolt füléig. Ő is megértette, éppúgy, mint a bíboros.

Mozdulatlanul feküdt ágyán s oly gyenge volt, hogy a megmozdulásnak mégcsak kísérlete és gondolata is fájdalmas lett volna neki; a verejték mint valami ragadós, sűrű lepel egész testén, s az, amit hallott, mintha valamiképpen hozzátartozott volna ehhez a nyomasztó, hideg és nedves takaróhoz, ami fedte. Ott feküdt egy múlt élet fájdalmában, verejtékében és gondjaiban, lezárt szemei nedvesen és lüktetően égtek. Alapjában véve többször gondolt az Alpokon túli ügyekre, mint azt hitték volna róla, de mindig azzal az elodázással, hogy most nem lehet, majd később elintézi . . . s íme, itt volt, súlyosan és feltartóztathatatlanul, mint a végzet, a futár szavait megismételte a visszhangzó suttogás, amely minden oldalról feléje áradt, visszaverődve az égi jegyekkel telefestett falakról.

Verejték; és hírek az Alpokon túlról! A szemeiben úgy égtek a könnyek, akár a forróvá és átlátszóvá lágyult viasz a gyertyák lángjai körül. Giovanni Medici abban a pillanatban teljesen felolvadt az aggodalomban és odaadásban, az ügy iránt. Ebben a pillanatban értette meg, mennyire az lett volna a fontos s mennyire eltakarták előle azt az itáliai háborút és diplomáciai fordulatokat. Intézkedni gyorsan, de mit?

Hallotta, amint a bíboros hosszú hallgatás után arról beszél a futárnak, milyen nehéz ebben az ügyben tenni valamit: a császárral feszült a viszony a nápolyi kérdés miatt, a német fejedelmeket viszont csak a császár tudná kellően meg-

mozdítani. A fiatal Savelli sötét arccal hallgatott. Arcának vonásait tisztán látta a pápa, mert akkor már nyitva voltak a szemei s a félárnyékból, ahol feküdt, látta a fénnel megvilágított alakok minden mozdulatát.

Azok észrevették szemének pillantását és a bíboros sietve állt fel. Odatérdelt az ágyhoz és a beteg vánkosa alá tartotta karját, hogy a fejet kissé felemelje. Az erőlködött, hogy mondjon valamit, de a nyelve nem engedelmeskedett neki, s akkor megkísérelte, hogy megmozduljon. Végre sikerült: egy félbemaradt és tört mozdulat a bíboros kezében tartott tekercsek felé. Ez jelezte volna, hogy az ottani ügyekről akar valamit mondani. A bíboros azonban sietve adta vissza a jelentéseket a futárnak.

— Most elég! — suttogta zavartan a pápának. — Az örömhír, hogy Lodit elfoglaltuk, elég! Szentségednek pihennie kell. Azok ott más ügyek, Aleander német jelentései.

A beteg pillantása törten csukódott le. Amit mondani akart, azt csak képzelte, de azért az ajkai félig mozogtak. Az egyik orvos nyugtalanul lépett a bíboroshoz és hosszan suttogott neki: lehetetlen tovább várni, a Szentséges Atyának csillapító és megnyugtató orvosságot kell adni, de a legelső az, hogy megnyissák az eret a balkönyökénél; ha nem vesznek tőle vért és nem engednek kiutat a maláriás betegség rohamának, vége!

Ő tiltakozni akart, belezárkózni a verejtékbe és a fájdalomba, az egyetlenbe, amit adni tudott volna még s ami jól esett neki ebben a tehetetlenségben: szenvedni, lüktető halántékkal, verejtékező testtel, szenvedni és gyötrődni, hogy történjék valami jó is ebben az ügyben az Alpokon túl. Azonban nem tudott tiltakozni, mert elájult.

Amikor magához tért, éles fények világítottak körülötte, gyertyák, s a teste egészen könnyű volt, szinte lebegni érezte magát az űrben. Valami csepegést hallott s ez a vére volt, amely egy aranyedénykébe hullt, már a harmadikba, mert az orvosok rendkívül nagymértékű vércsapolást tartottak szükségesnek, a harmadik mérték szerint valót s a két másik edényke a többi szerekkel együtt ott állt ágya mellett egy kis asztalkán.

Valóban megkönnyebbült, egészen láztalan volt s nemhogy fájdalmat nem érzett, de azonkívül is egészen érzéketlen volt: tagjait, amelyeket az orvosok emelgettek és rakosgattak a szükség szerint, nem is érezte, mintha csak nem is tartoztak volna hozzá. Elvették tőle a fájdalmat, az egyetlent, amit adni akart, s érzéktelenül, közömbösen nézte unokabátyja arcát, aki görcsös aggodalommal — kezében Aleander nuncius jelentésének tekercsei és mappái — nézte Öszentsége kifolyó vérét. Ez az arc, a szakállas, száraz, okos Medici-arc, eltorzult és nyugtalan volt. A virradat, szürkén derengve, betört mögötte a függönyök résein át s a virradaton túl: az eltorzult és nyugtalan világ. S a beteg egyszer csak kivette karját az orvoséból, nehezen erőlködve, lassan ugyan, de kivette; az csak az utolsó pillanatban tudta a vérzést elállító kis aranydrótot a karra szorítani. A pápa balkarja ezután lehanyatlott. A bíboros megrettenve hajolt fölébe: a beteg arcának hol összezáruló, hol kinyíló vonásaiban fölfedezett valamit, ami idegen volt és ismeretlen volt neki ezen az arcon, pedig ennek ő ismerte legjobban minden vonását. S a pápa ekkor — az orvosok csodálkoztak, hogy ennyi vér elvétele után még maradt hozzá ereje — felnyúlt és elvette

tőle a jelentéseket. Elvette és mindkét karjával rászorította a mellére.

— Bizonyára már önkívületben van! — mondotta a bíboros riadtan s amikor a beteg újra felnyitotta szemét, a folyosó és a szoba tele volt súlyos léptekkel és tömjénillattal. Gyóntatójának éles, fáradt és okos dominikánus-arca hajolt fülébe, a folyosón az Oltáriszentséget hozták és ő nem kívánt mást, mint hogy jó keresztényként haljon meg.

Egy órával később, amikor a Camerlengo-bíboros háromszor érintette homlokon az ezüstkalapáccsal és háromszor szólította nevén: Giovanni Medici — mert akkor már csak úgy hívták a halottat, aki mellén még mindig szorongatta az utolsó követjelentés iratait — már nem válaszolt.

Alant a mélyben, távol és ferdén, a koraest sötétjén és az eső kristályos tündöklésén át még egyszer felragyogtak a városka fényei, de a következő pillanatban mindez eltűnt: a drótkötélpálya függőkocsija minden átmenet nélkül került bele a köd egyik gomolygó, zavaros sávjába. Látni lehetett, amint a köd, mint valami tejszínű tenger ostromolja hullámaival a kocsí üvegfalát: az időjárás még itt is, a hegyek között is tavaszelővé lágyult tél közepén s ez a köd már a magasság, magány, hegyoldal, olvadó hó lehellelte volt. A hegyipálya függőszekrénye lassan, libegve és hosszasan úszott a sápadt és nedves áradáson át, míg egyszer minden átmenet nélkül, a sötét-ségen és az eső kristályos, sötétén tündöklő vonalain keresztül, újra, felragyogott utasai előtt a hegyi szálló, kivilágított ablakaival, hófehér ragyogását lágyan sugározva bele a sötétbe. Az üveg- és acélszekrény lassú siklással közeledett az egyre növekvő látomás felé s egyszer csak megállt előtte; a hallba vezető üvegterelő alatt a szálloda emberei várakoztak és egy-két kíváncsi vendég.

Csak néhány utas volt. Egy kerekarcú, kővér hollandi szállt ki először, évek óta megszo-kott vendége az év e szakában a Drachenfels-hotelnek; utána egy ugyancsak ismerős vendég, egy bécsi ujságíró, aki már az úton összebarátkozott egy angol úrral s tört angolsággal adott neki felvilágosításokat és tanácsokat. Végül pedig — karcsú termetén sarkáig omló, könnyű, lágy, ragyogóan kékesfekete bundában — egy ismeretlen asszony, zárt és hűvös arccal, tartóz-

kodó és ideges mozdulatokkal. A szálló titkára, akinek mestersége volt, hogy a középeurópai hegyvidéknek ezen a nemzetközi pontján az ideérkezők minden típusát előre felismerje, nem tudta őt hová sorozni. Németnek gondolta (a zártságban, idegességben, a megjelenésen túli modorban volt valami németes), de ugyanúgy gondolhatta volna franciának is, mert öltözködésének tökéletes egyszerűsége és könnyedsége olyan volt, mint azé a néhány francia arisztokrata asszonyé, vagy előkelő színésznőé, akik itt megfordultak. Az asszony németül beszélt, a kiejtés halványul idegen árnyalásával, de angol útlevelet mutatott, semmitmondó, angol leánynévvel; magános és félreeső két szobát kért, akár egyedül is kész volt lakni valamelyik emeleten. Míg a szálloda titkára és portása néhány halk szóval elhelyezkedéséről tanácskoztak, idegesen álldogált a hallban, a szőnyegek, karosszékek, asztalok között, a villanylámpák gömbjeinek hőizzadási világításában, láthatóan idegesítve attól, hogy néhány vendég, aki éppen a hallban volt, nézi, ha csak azzal a közömbös kíváncsisággal is, amely az újonnan érkezőknek a már előbb ottlakóktól kijár.

— Ideges és pihenni jött! — állapította meg magában a titkár; jól ismerte az arcokon és az arcok mögött ezeket a zárt mélységeket, a magányt és hűvösséget sugárzó mozdulatokat, a más emberek előtt való félelmet és idegességet. Valószínűleg a szobájában eszik majd, és az étteremben magános, a többiektől távoleső asztalt kell számára fenntartani, s ameddig csak lehet, nem szabad a közelébe ültetni senkit. Nehéz vendég ez a típus, de végeredményben nincs semmi baj velük, s a számla részleteire való rápillantás nélkül szoktak fizetni. Ő maga fogta meg a lakkozott barnabőr utitáskát és kísérte az

asszonyt a lifthez, közben közölve vele, hogy a többi bőröndök még reggel itt lesznek az autóbusszal. Az asszony már tudta ezt; hűvösen bólintott, s amikor belépett az alacsony liftszekevény lámpásai és fénytsugárzó tükrei közé, látszott, hogy az arca (valaha szép és még most is rendkívüli vonások) mennyire nem fiatal. Sápadt, kendőzetlen arc volt, ajkai szinte fehérek s a mosolytalan, merev vonások felett tágranyílt, ideges szemek.

Igen — feltétlenül el kell utaznia, mondotta az orvos egy héttel ezelőtt Londonban, amikor megnézte a vérszegénységtől egészen fehér ínyét, szétvonva a vékony és sápadt ajkakát, amelyeknek rejtelmes ívét minden mozilátogató ismerte, annyiszor jelentek meg az ezüstös tündöklésű mozivásznon. És nagyon rossz jel, hogy a szeme is ilyen merev és idegesen fénylő s félrevonva az alsó szemhéjat, ott is erős vérszegénységet mutat a vérerekkel átszőtt felület. Legjobb lenne, ha szanatóriumba menne!

Nem! Az asszony ideges irtózással tiltakozott a szanatórium ellen, maga sem tudta, miért. Valójában azért, mert évek óta másodpercekre volt beosztva minden napja a művészet és szépség szolgáltatásában és ez keményen meggyötörte; ezért vonakodott szanatóriumba menni, ahol ugyanez várna rá: diszciplína és másoknak felette való rendelkezése. Nem, nem megy szanatóriumba, inkább valami magaslati szállodába, Svájcba, vagy Ausztriába. — Szálloda . . . ez nehéz lesz, ellenkezett az orvos; neki teljes elszigeteltségre van szüksége, és hogy gondolja, hogy ne ismernék fel őt? Az asszony azonban fanyarul nevetett; neki csak akarnia kell, hogy fel ne ismerjék, ehhez elég, ha kendőzetlen arccal és valamivel

egyszerűbb ruhában megy az utcára; néha, amikor kiszabadul a fegyelem és a rákényszerített munkatempó nyűgétől, megtette és még sohasem történt meg, hogy felismerték volna. A filmvállalat, amelynek ő volt az alapvető egzisztenciája, aggódva és készségesen engedte el, a szabadsága hónapokra szőtt és ő egyelőre ideutazott. Német volt, de hazájába nem kíváncszott, mert csontos, sovány és esetlen bakfisleány korában sok kudarcot látott annak vidéki színpadain, — Franciaországban tűnt fel filmen, természetesen még a némafilm korában; sokáig élt Amerikában, de a nagy filmrendező, aki angoltárgyú történelmi filmjeivel ért el nagy sikereket és Angliában alapított filmvállalatot, átcsábította magával Angliába. Itt nyelvben és érzésben öntudatlanul egészen angol lett, zavarosaknak és értelmetleneknek tűntek fel számára a német viszonyok. Nem kíváncszott haza. Ide azonban, az Alpok közé mindig vágyott, különösen szegényes és éhes leánykorában, amikor alant élt, nagyvárosok ideges morájában.

Hát itt volt; szikrázó tél helyett a rendkívüli módon szokatlan időjárás szeszélye ugyan lágy tavaszeltőt adott most január végén. De itt volt s a titkár enyhe csodálatára mégsem a szobájába kérte a vacsorát, hanem lement az étterembe. Bólintott, amikor megmutatták neki asztalát. Helye valóban magános volt, a többiekétől kieső. A merev tündöklésű szemek únottan sétáltak végig az aranyárnyalatú fényben fürdő óriási termen (most csak az egyik étterem volt nyitva, mert aránylag kevés volt a vendég), az abroszok damasztja, kristályai és virágjai felett s a vacsorázók felett. A harmadik asztalnál a kopasz hollandi ült és evett közömbösen, rajta túl egy fiatal házaspár,

úgy látszik, csak egymással törődő nászutasok; egy nagyobb férfitársaság, úgy látszik sportolók; a többieknek egy árnyalattal hangosabban beszéltek és az időt szidták. Idősebb házaspár, gazdagabb emberek, két fiatal leánnyal. És így tovább . . . A nemzetközi hírnevű, óriási szálló elég üres és nyárspolgári képet mutatott; de most már karácsony óta tartott ez a felfordult idő. És ugyanolyan szórakozottan és közömbösen, ahogy ő: őt nézték meg a többiek, ahogy ott ült az étterem óriási üvegfa közelében, magánosan, elfáradt és fehér arcával, ideges és zárt mozdulataival.

A következő napok alatt délelőtt, délután aludt (még Londonból hozott magával enyhe altatót), de az alvás még fáradtabbá és elnyűttebbé tette: az arca fakóbb, puhább és elgyötörtebb lett . . . Néha szinte riasztó volt őt látni, amint ott üldögélt az üvegfa mellett. Az étterem fala itt a meredek hegyoldalra nyílt, dél felé s a déli szél esőt és ködöt terelve maga előtt, tört meg éppen ennél a hegyoldalnál: az óriási felhő- és ködfoszlányok a hegyoldalnak nekiütődve szálltak és gomolyogtak fel a magasba és csapódtak neki lassan a vastag, hatalmas üvegtábláknak; úgy tűnt fel ez, mint valami tejszínű tenger zavaros hullámainak ostroma és látni lehetett a felhőben születő esőt, amint néha a mélyből felcsapódó vízárjával rápatakzott az óriási üvegablakokra. Ő ott ült, borús arca mögött a szállodát ostromló és elborító felhőrongyok borújával, megkínzottan és magánosan, és nem vágyott másra, csak arra, hogy aludjék.

De ez, úgy látszik, az időjárással is összefüggött, mert azon a napon, amikor az idő megváltozott, élénkebbnek és frissebbnek érezte magát. Egy éjszaka orkán jött, jéghideg szél öntötte el a

völgyeket és hegycsúcsokat, magasban szálló, szakadozott felhőtömegek vonultak át felettük, délutánra megszűnt a szél, a felhők alacsonyabbra ereszkedtek, másnap reggel ólmosan, mozdulatlanul álldogáltak felettük, betakarva a magasabb csúcsokat. Dél felé gyér szivárgással, de tüéles pelyheket hullatva alá, megeredt a hóesés. A portásnál és az irodában szakadatlanul szólt a telefon, szobarendelések érkeztek. A drótkötélpálya már késő délután kezdte szállítani a szállodát megrohanó vendégeket. Az a szíző-társaság, amely előbb már elutazni készült, most koradéután hegymászó öltözetekben vágott neki a Drachenfels felé vezető útnak, megnézni, hol lesz leghamarabb szízésre alkalmas hó. Az idős házaspár két fiatal leánya nadrágban és síkosztümben veszekedett a hallban a szülőkkel, akik most még nem akarták őket kiengedni. Este, amikor az asszony — amint érezte, frissebben és hosszú idő óta először kialudva — lement a vacsorához, a hall zsongott az érkezőktől, az étterem félig megtelt, de előkészületeket tettek a másik étterem kinyitására is. Zenekar érkezett, a két étterem összeszögelésénél levő dobogón felnyitották a letakart zongorát, szabadon hagyták a tánchelyet. Igen, ezen az estén már zene volt, az étterem, a társalgó és a hall tele volt a zene fájdalmas és érzéki sikolyával, ami idegesítette az asszonyt, mert a filmek hangfelvételeire emlékeztette. Az élet egyszerre valóban olyan lett körülötte, mint a filmekben, és ő maga éles szemmel látta azt is, hány részlete utánozza teljesen a filmet. A két fiatal leány, — akik délután síruhában voltak — most egyforma, kisebb estélyi ruhában jött le, mindketten bágyadt zöldben, a társaság fiatal férfitagjai szinte átmenet nélkül váltak ismerőseiké, szálás és szélesvállú férfiak táncoltatták őket, egyelőre csak ők ketten voltak fiatalabb

nők, élénken és felvirulva uralkodtak a helyzet felett. Odakünn nyugodtan és vastagon esett a hó, a hallban kiakasztott jelentés szerint az időjárás az Alpokban mindenütt megváltozott.

A sodronypálya függőkocsija másnap reggeltől estig fel- és alájárt, sportruhás és sítalpas tömegek özönlöttek el a szállodát, éppen hogy elrakták a csomagjaikat és nekivágtak sível a hegyeknek.

Az asszony asztala este már nem volt magános s a többiekétől kieső, ott volt a többiek tengerében, egy magános asszony asztala, ennyi az egész, míg a két óriási terem többi vendégei mind társaságokká olvadtak össze. A két zöldruhás fiatal lány elvesztette tegnap esti egyeduralmát, a forgóajtó szinte röpitette az étteremből ki és be a fiatal, hamvasarcú és hamvasszőke lányokat, kisestélyi ruhákban, vagy angolos, végtelenül egyszerű tweed-ekben. A legtöbb osztrák volt, akadt néhány birodalmi-német, de általában Középeurópa volt az, amely felkerekedett és eljött ide a hegyek közé, egészen váratlanul jött egy csomó angol is; nem tartoztak egy társasághoz, de egyformára csiszolt modorukkal és egyforma típusukkal mégis egységes és összetartozó szívet képviseltek a többiek között.

Néhány nagyon szép leány és még szebb fiatal asszony volt a vendégek között, a zöldruhás kislányok csak az átlagosan csinosak középrétégében röpködtek a tánc alatt a fiatal férfiak árjában, láthatóan nem törődve trónvesztésükkel.

A magános asszonnyal, aki egyedül ült az asztalnál, senki sem törődött, nemcsak ő szigetelte el magát a többiektől, hanem a többiek is elszigetelték magukat tőle. Amire vágyott, megtörtént. Azután, hogy az egész világ őt nézte a filmvásznon, mit és hogyan játszik, most ő nézhette

inkognitóban azt, hogy az élet mit játszik körülötte.

Igen, az élet volt ez, amelyet nem láthatott beletemetkezve a munkába és a munka fegyelmébe; az élet hullámszórt a táncteremmé átalakított társalgó tarka lámpái alatt, a fény színes árjában és a zene tarka hömpölygésében, az élet egyik akváriuma volt vastag üvegfalak és sárgaselyem függönyök között, az élet a férfi és a nő között . . . S ő szemlélte fanyarul és cinikusan. Mennyire őt másolták, ha nem is tudatosan, de öntudatlanul ezek a nők, ha nem is mind, de sokan; mennyire az ő tartását, ruháit, arckifejezését és azt a halvány és titokzatos mosolyt, amely híresebb és mélyebb volt már, mint Leonardo Giocondájának mosolya. Jól érezte magát itt e fényben, melegben, zenében és morajban; egyedül volt, három nap óta csak a szobalánynak és a pincérnek kellett mondania néhány parancsoló szót. Ez a magány, úgy érezte, sokat gyógyított idegességén és a fáradtságán. Kipihente benne azt a zaklatottságot, amelyben az elmúlt évek alatt élt, azután, hogy híres partnerével való híres szerelme és szakítása után Európába menekült, a munkába, rendkívüli méretű történelmi filmekbe, a munka rettenetes fegyelmébe; abba, hogy szakadatlanul rendelkezzenek vele.

Az azonban, ami körülötte volt, nem volt játék; maga az élet volt; emberek, akik természetes érintkezési felületekkel rendelkeztek a többiek felé, s ezeket az érintkezési felületeket fel is használták. Ő pedig a fényben és zajban egyszerűen frissebbnek és nyugodtabbnak érezte magát, mint néhány nappal azelőtt magánosan, idegenül, afféle menekülésben. Miért volt ez a menekülés? Mindegy! Megszűnt, ő megállt, a magány elomlott körülötte, mint amikor egy szo-

bában kitárulnak az összes ajtók, — jöjjön be mindenki! De ahhoz miért így szorongani idegen alarcban?

Másnap egész nap nem ment ki szobájából, de már késő délután kirakta azokat a holmikat, amikbe fel fog öltözködni. Az életben nem lehet ugyanazokat a ruhákat viselni, mint a filmekben. A Jupiter-lámpák fényébe és a fényképezésre: más anyagok és más színek valók, mint a társaságban való hatásra. Az a ruha, amit fel akart venni, egyik valóban társaságba szánt másolata volt annak a filmruhájának, amelyet egyik híres szerepében viselt. S amikor leült a tükör elé kendőzőszereinek arzenáljával, a keze éppoly acélosan biztos volt, mint amikor a műtermi felvételek számára készítette ki magát; mindig saját maga, mert kényes volt, érzékeny és ideges, és nem tűrte, hogy a bőrét más keze, akár férfié, vagy asszonyé, érintse. Az eszközökkel óvatosan bánt és tudatosan, — ezeknek a lámpáknak fénye más, mint a Jupiter-lámpáké s az átmenetnek nem szabad hirtelennek lennie. De nem kellett félnie semmitől. Amit végzett, mestermű volt: az az asszony, aki a tükörből kinézett rá, az ő volt, olyan, amilyennek az egész világ ismerte, a két híres szemöldök megnyujtva, a szemek alól eltüntetve a parányi ráncok és mégis aláárnyaltan, ami távlatosabbá és mélyebbé tette az egész arc plasztikus felépültségét, arca hamvasabb, orrvonala puhább, a két ajka egészen más, — s ebben az arcban még különösebben tűndöklött az egyetlen valami, ami nem változott meg rajta: a szeme. Igen, ez az a szem volt, amilyennek őt kontinens ismerte: tört és merev tűndöklésű, s élt és vakított itt is, mikor híres lépteivel végigsétált a folyosón. Lenn már a vacsoraidő közepe volt, a

szálloda-boy, aki a forgóajtót kezelte, közömbösen megbámulta egy pillanatra és óvatosan megperdítette mögötte a forgóajtó vastag üvegszárnyát, ő pedig lassan sétált végig az asztalok között a vacsora morájában. Itt-ott felnéztek az emberek, de azután tovább ettek, a nők közül néhányan megbámulták és lejegyezték magukban a ruháját, de semmi feltűnés és semmi suttogás nem kísérte, mint annakidején, amikor ebben a valódi maszkjában bárhol is megjelent. Kicsit zavartan ült le. De végreis nem is lett volna sem természetes, sem kellemes, ha azonnal felismerik és megbámulják. Azonban most mégis fázott ebben az ismeretlenségben és magányban. Az óriási teremben az evés és beszélgetés tenger-moraja, az asztalok felett kékes köd s a lámpák fényében a zene patakzóan síró melódiái. Ismerte azt a magyar darabot, amit a zenekar játszott, azt is tudta, hogy nem játsszák egészen jól, mert már többször hallotta az előkelő londoni szálló éttermében igazi cigányzenekartól. Erre gondolt, amikor váratlanul „ismerőst” fedezett fel, a negyedik asztalnál, elég kényelmetlen helyen (a ma érkezett vendégeknek már nem tudtak kényelmes helyen lévő asztalokat adni): egy emigráns német író. Nem volt zsidó, de azért el kellett menekülnie a hazájából, ami anyagilag nem jelentett különösebb kárt számára, mert elég jövedelme volt külföldi kiadóitól. Hollandiában élt, most bizonyára az esőben és ködben úszó tengerparti mélyföld nyirkos hidege elől sietett ide a magasba, az Alpokban is megindult hó hírére. Természetesen csak abból a szempontból volt számára ismerős, hogy a nemzetközi művészéletnek ugyanabban a magas-rétegében élt, mint ő. Személyesen nem ismerte, de az író írt róla még annakidején és cikkeit eljuttatta hozzá. A férfi most közömbösen beszélgetett tovább s a

pillantása egyetlen rezdüléssel sem mutatta, hogy számára ismerős tüneményt lát. Az asszony ekkor egyszerre elkezdett nyugtalanodni. Nyugtalan volt, az az érzése, mint akinek valami torz és elhibázott lehet az öltözkén, de nem tudja mi. A magyar zenedarab végetért, a zene szünetet tartott, a zenészek táncdarabokat kerestek elő, a vacsorázó társaságok kezdtek felszedelőzködni és a társalgó felé vonultak. A körük gyűlt férfiismerősök koszorújában, mint két felgyúlt rózsza vonult el mellette a két nővér, az egyik rápillantott, azután valami halk megjegyzést tehetett róla, mert a másik leány is, a társaságból többben is: nézték, lehetőleg észrevétlenül és illedelmesen. Azután mintha nevetést hallott volna. Az arca égett az üde hamvasságot adó krém lágy rétege alatt. Világosan érezte a helyzetet: ezeknek rémlik valami hasonlatosság, de azt hiszik, hogy utánzat! A saját utánzata! Ha valaki figyelte volna, attól kezdve, hogy ideérkezett: most látott volna először ajkán egy fanyar mosolyt. Ugyanazt a fanyar, fájó, titokzatos, édes és ideges mosolyt, amely oly ezüstösen derengett őt földrész összes mozivásznain. Csakhogy most nem játszott!

Ez a mosoly — törötten és idegesen ráfagyva vonásaira — akkor is ott volt arcán, amikor fenn volt a szobájában és a nagy, hármastükör két oldalán felgyujtva a villanylángokat, belenézett az üveglap mély ezüstavába. Az ő arca nézett vissza rá, az a filmarc, amelyet nevével jegyzett, semmi változás nem volt részletein és mégis az egész: más volt. Mássá tette valami, ami a vonások alól sugárzott fel különösen és titokzatosan. Vajjon mi?

Nem tudott rá választ adni s a vegyiszerek-

kel lassan mosta le arcáról a krémeket és a festékeket, mindaddig, amíg csak egy másik arc nem nézett rá — és akkor sápadtan nézte ezeket a sápadt vonásokat, az álarcot, amit itteni napjai alatt viselt. Két arc! Vajjon melyik az igazi? Ijedten és idegenül nézte a tükörből rá visszatekintő arcot, amelynek felsőajka fájdalmasan és sírósan felvonódott. Most melyik ő maga? Az az asszony, aki viharzik, ég, lángol és titokzatos, vagy az, aki fáradt, öreg, összetört és tanácstalan? És miért? Hogyan, hogy eljött az a nap, amit nem sejtett előre . . . s széttorzult vonásokkal, idegenül és falfehéren nézte önmagát, mint valami őrült.

I.

A valóság ez volt: 1929 augusztusának egyik forró és szürke estéje Reims főterén, szemben a katedrálisnak az eget félig eltakaró kéttornyú, fekete tömegével, a régi szálloda vendéglőjének teraszán, ahol a villanyfény vakító, üres fénye tündökölt az asztalok felett s ahol a feleségével vacsorázó Henry Simon nem látott mást, mint a pincért, aki azért volt künn, hogy minden pillanatban rendelkezésükre állhasson.

Ez a környezet, a majdnem üres szállodaterasz, mozdulatlan fényeivel s a körülöttük szállongó lepkék rajával, a fehérkabátos pincérrel és a gyéren kivilágított óriási térrel, megnyugtató és vidékies volt és jólesett a hosszú autótút után. Henry Simon már végzett a vacsorával és a székekben hátratámaszkodva nézte feleségét, mint eszik a puha és kecses mozdulatokkal. Szerette volna elővenni ujságját, de tudta, hogy Jeanne nemsokára végez, azért inkább kifelé fordult tekintetével, hogy gyönyörködjék az idegen és régies estében.

Olyan volt ez az utazás, mintha valami ismeretlen országban jártak volna és valóban: az ismeretlen Franciaországnak egy része tárult elébük az utóbbi napok alatt, amikor az őszi és feledhetetlen kis francia falvakban csavarogtak. A béke és a mámor különös ízével telítette meg Henry Simont ez: a tágas kék ég alatt hullámzó, szabad francia táj, ezüstzölden hullámzó vetések, ezüstszürke fűzek, ezüstös nyírfák és tavak és a rétek kifejezhetetlenül mély zöldje. De a nyug-

talanság íze egyre keserűbb lett Henry Simon lényében, mintha arról az emlékről verődnék vissza, amikor a messzeség keserű vágyával kóborolt egy hasonló, csakhogy északibb vidéken — amikor még csak Simon Golsch volt a neve és háta mögött nem sorakozott több év, mint ahány ujj a kezén.

Azt mondják, hogy a zsidó kozmopolita, pedig nem az! Mert Simon Golsch sohasem fogja elfelejteni a Vologdát, a várost, fenn a vasút mellett, a síkságon szétterjedő épületekkel és körülötte a szabad orosz tájat, az ezüstzölden hullámozó vetéseket, ezüstszürke füzeket, ezüstös nyírfákat és tavakat s a rétek édesen és hűvösen mély zöldjét. Nem fogja elfelejteni a gettó régi, sárga utcáit sem, amelyeknek egyenes síkatoraiban van valami ázsiai, talán a szenny és levegőtlenység illata, talán nyugtalan és csodálatos emberei, a kaftánok, kalapok, szakállak, viták, fűrtök, ritusok és a fájdalom. S a zaj és az imák, a templom melletti iskolában, amit szintén nem lehet elfelejteni, pedig mindennek harminc éve már, de Simon Golsch és Oroszország nem látták többé egymást. Ám a város és a táj azóta is úgy éltek benne, mint valami megkövült, mély és vonzó fájdalom, noha maga kívánczozott el onnét és ment el nagybátyjával, aki Berlinbe szakadt és onnét volt látogatóban náluk pár hétig. Hosszas kérésre beleegyeztek a szülei abba, hogy elmenjen és azon a reggelen, amikor a vonat indulandó volt és apja áldásának héber zsoltárai ömlöttek feje felett, fülei mellett még hűen lengtek a fűrtök és nem gondolt arra, hogy valaha is elhagyja őket.

Ha Berlinbe mész, ne felejtsd el megnézni a Grenadierstrasset! Az ortodox zsidók temploma áll itt, falainak vöröslő, babiloni bástyatömbjeivel a szűk utcában, a gettó bazárjainak

során, ahol Kelet forró és sötét nyugtalansága lüktet és héberbetűs napilapok vannak az ujság-árosok állványain. De körülötte a német világ-város utcáinak egyenesre méretezett, széles szakadécai, kezdet és vég nélkül, akár a tenger, morajlón, akár a tenger és leigázón, akár a tenger. Ezt rettenetes volt felfedezni: hogy körülöt-tük egy idegen nép idegen fiai laknak, nem barbá-rok és nehézkesek mint az oroszok, hanem olyanok, hogy tudásuk és hatalmuk ígézetében egyre nehezebb elimádkozni az imádságot, amely dicsőséget hirdet a Népnek: Sma Izrael . . . Simon Golsch végül is hasonló tudásra és hata-lomra éhesen vetette bele magát az árba, ott-hagyta nagybátyját, fülei mellől levágta a fürtö-ket. De a gettó mégsem engedi el olyan kön-nyen a fiát. A lábaknak, amelyek annyit vándoroltak — a Sinai-pusztaságtól Vologdáig és Berlinig — ismét el kellett indulniok, hogy Simon Golsch leszakadhasson a gettó köldök-zsinórjáról. Hamburg, egy rettenetes raktárkolosz-szus irodaketrece, lépésnyi hely a sötét oduban, ahol csak egy zöldernyős villany világít. Az Óceán túlsó partjáról pedig a felhőkarcolók inte-getnek és Amerika dőreje. Simon Golsch egy nagy kiviteli cég kishivatalnoka volt itt Hamburg-ban; tudott franciául, angolul, éjtszakánkint véresre olvasta a szemeit és barátaival a munkáskérdés-ről vitatkozott esténként egy piszkos kis kávé-házban. Az ember innét már könnyen sodródik egy szakszervezeti helyiség alacsony mennyezete alá, a dobogóra, előadásokat tartani. De hiába volt körülötte a nagyváros mindent szétoldó kavargása: a rettenetes Német Birodalomban legfeljebb csak döngetni lehetett az uralom merev vastraverzeit, amelyek felett gőgösen trónolt a Császár, a junkerek s hatalmas városok patrícius-családjai. A tér és az élet szűk és Simon Golsch

zsidó. Ámde egy napon Párizsba kerül Simon Golsch, a cég ottani fiókjához és rájön, hogy ez az a hely a világon, ahol az ember szabad, ahol nem számít, hogy elszászi, angol, provencei, auvergnei vagy görög-e, vagy zsidó. Az ember egyszerűen magános porszem — semmi több. De végül is lassankint rátalált a többire és itt is vannak alacsony, külvárosi előadótermek, homályosan égő villanylámpákkal és poros dobogókkal, szakszervezeti vezetőkkel, radikális ujságírókkal ismerkedhetik meg az ember. Alapjában véve nem volt véletlen, hogy Simon Golsch tagja lett egy szélső radikális ujság szerkesztőségének; a franciák lusták idegen nyelveket tanulni és szűkebb körben nagyszerűen érvényesülhet az, aki két-három idegen nyelven is kifogástalanul is tud, mint Simon; a német és az angol politikai élet eseményeihez is hozzáférhetett nyelvtudásával. Igen nagy valaki nem lett belőle, de végeredményben egyre nőtt a lappal; amint abból szilárdan megalapozott, tekintélyes orgánium lett, úgy lett belőle is jólkereső ujságíró. Nekiindulhatott volna valami zürzavaros politikai pályafutásnak is, a mélyből induló többi demagóggal együtt, de a tudás dilettánsainak örök könyvéhsége arra ösztötkélte, hogy inkább egyik elméleti doktrinérje legyen a pártnak, amelyhez tartozott.

II.

Ebben az évben, amikor itt üldögélt Reims főterén, a negyvenötödik évében járt; kopaszodó, középtermetű, kissé testes férfi volt, nyugodt arcvonásokkal — amelyeken alig látszik meg, hogy zsidó — s fáradt pillantással a szemüveg vastag lencséje mögött. Nem egészen egyéves házas volt; egy idősebb barátjának a leánya volt a felesége. Maga sem tudta volna megmondani,

miért házasodott aránylag ilyen későn; sem ideje, sem kedve nem volt hozzá. Az a Jeanne, akit feleségül vett, évekig mozgott életében észrevétlenül, szinte akár az árnyék, — ismerte őt már, mint növéstől sápadt gyermek-leányt, csontos, fejletlen természetével és áttetsző fülekkel. Soha nem gondolt volna arra, hogy elveszi és egész különös ízzel érte őt az a meglepetés, hogy a gyermek-árnyék, aki olyan közömbös volt neki, egyszerre csak felvirult a zajos és ocsmány Rue Sevastopolra néző füledt lakásban. Felvirult, mint a rózsza és ő feleségül kívánta.

Most furcsa volt a nyugalom és üresség itt és amíg félszemével az asszony nyugodt és biztos és mégis ösztönösen kecses mozdulataiban gyönyörködött, másik szemével a gyéren világított teret nézte, amint mögéje hatalmasan és feketén meredt a katedrális óriási tömbje a halvány, csak nagyon halványan világos égre és tornyai felett egy felhő vonult át a tikkadt szélben, szemben a két torony sziluettjével. Úgyhogy amint az óriási felhőrongy a távlatnak lapján mintegy alászállt: úgy tetszett, mintha a katedrális szállna felfelé tornyaival és egész tömegével, felszáll szédítően és rettenetesen, az egész térrel együtt a sápadt esti égre. És ez volt a látomás, amely Henry Simont érte, amint mozdulatlanul, hátratámaszkodva ült és látszólag szórakozottan, de valójában valami vonzó és hatalmas szédülettől mereven: az ég felé szálló épületet nézte.

— Mi az? — kérdezte az asszony, aki észrevette a hirtelen elmélyült, meglepődött, furcsa és merev mosolyt a férfi arcán. Az pedig szivarja után nyúlt és kimutatott az asztal mellől, a villanyfény alól a félsötét esti égre, valami félszeg mozdulattal intve a magasba, amely felé a katedrális a maga tornyaival és egész sötét tömbjével

mintegy szállni látszott, — az ember szinte szé-
dült, és az asszony kezében is megálltak egy
pillanatra a gyümölcsöző való apró evőeszközök.

— Érdekes! — mondta aztán közömbösen
és engedelmesen. A férfit, akinek nem voltak
szellemi igényei feleségével szemben és eddig
nem zavarta az, hogy az asszony minden dolog
kifejezésére csak az általánosabb, legköznapi-
bb szavakat találta meg, most egy kicsit megütötte ez az
egyetlen szó és a nyugalom, mivel a felesége
evett tovább. Miközben a katedrális nézve szí-
varozott, eltűnődött azon, mi volt e jelenségben
olyan komoran és félelmetesen lenyűgöző, valami
idegen és mégis annyira otthonos; és ekkor fel-
villant benne ez a szó: Középkor! Igen, a közép-
korban mindenesetre rendkívüli lett volna ez a
jelenség, csoda és égi jel: az ég felé szállni látszó
roppant épület.

Ez szédítő volt, egy rész, szinte üzenet a
multból, annak egy élő része, a vízió váratlan
erejével és nyomasztó hatásával. Századok szem-
lélték ezt az épületet, sőt századok építették s
Henry Simon furcsa és eltorzult mosollyal nézte.
A katedrális fekete tömbjével most már nem ját-
szott semmiféle optikai csalódás, vonalai tömören
és mozdulatlanul feketedtek bele a napsütés utolsó
visszfényeitől még enyhén világos égbe s árnyé-
kukban titokzatosan magasodott fel a Jeanne
d'Arc-szobor. A férfi elfordította tőle fejét, mert
amint ránézett, tele lett valami furcsa feszül-
séggel.

III.

Ez a feszültség, egészen érzékelhetetlenül,
azóta gyűlt fel benne, amióta a vidéket járták.
Egészen új volt számára ez a Franciaország: nem-
csak a falvak és a városok, hanem maga a földje

is, amint a lelkétől idegen multat lehelte. A reimsi estén kívül leginkább Domremyben érezte ezt, ama délutánon, amikor ott állt a Jeanne d'Arc szülőházának nevezett ház előtt és látta annak ferde tetőzetét a napfényben, galambjainak nyugtalan rajával. Minden olyan volt körös-körül, akár egy Claudel-misztérium csodálatos díszlete és csodálatosan élő valóság. Mindez akkor lett világos előtte, mikor most itt ült a téren és a székes-egyházat nézte, meg az Orleánsi Szűz szobrát, aki lovon és páncélosan emelte tiszta, harcos arkangyalarcát az ég felé és kardot tartott kezében Franciaország ellenségei ellen, a katedrális és a szállongó felhők alatt, amelyek esőt ígértek az álmos, tikkadt estében és a forró szélben.

Mivel nagyon fáradtak voltak, azonnal elaludtak mind a ketten, de a férfi, felzaklatottsága miatt, ezt álmodta:

Úgy tetszett neki, hogy enyhén vöröslő nyári alkonyatban áll egy kert élősövénye mellett elvezető úton és a kert fái felett egy ház meredek teteje látszik, felette röpködő galambok. Ő nagyon messziről jött, nagyon fáradt és poros és átnéz a ház élősövényén. S íme: ott a templom előtt látott lány ül lovon, páncélosan, karddal, harcos és tiszta arkangyalarccal Franciaország ellenségei ellen. Ekkor beszélgetni kezdenek. Hogy mit, az szinte kínzóan homályos volt előtte abban a pillanatban, amikor felébredt s még a fülében volt a beszélgető hangja, felesége hangjának csendülése az utolsó szavakkal: „ . . . ha ti azt hiszitek!” Különösen a „ti” szót hallotta ugyanazzal az ismerős, udvarias és idegenkedő akcentussal, ahogy felesége szokta kiejteni.

Ekkor már teljesen ébren volt és ott találta magát ágyán fekvé, amint ledobva magáról a könnyű, nyári takarót, didergett, mert nyitva volt az ablak és künn afféle nyirkos eső volt, és ez

amint tudta, nem ritka dolog errefelé nyáron sem. A tér egyik emeletnyi magasan függő ívlámpája véresen és kormosan látszott lángolni a ködben és ennek bevetődő fényénél látta, hogy felesége nyugodtan alszik a szomszédos ágyban. A csodálatos az volt, hogy amikor visszagondolt álmának zavaros képeire, arra is tisztán emlékezett, hogy az álom utolsó részében Jeanne d'Arc képe helyett a felesége képét látta.

Amikor ezt tisztázta magában, nyugtalanul ült fel, és az ablakon besütő bizonytalan ívlámpafényben elnézte az asszony arcát, amint oldalára és tőle elfordulva feküdt, könnyű és zilált haja alatt, arcán az álom, az ifjúság és az asszonyiség öntudatlan édességével. Milyen könnyű volt őt elvenni és szeretni! Milyen könnyen váltak ismerőssé ezek a vonások egy férfi szerelmének: a magas és finom asszonyi homlok, az alacsony, kissé kiülő arccsontok, a hosszúkás, egy árnyalattal tán meghajló női orr és a hosszúkás, alacsonysarkú, sötét és puha száj, a gömbölyű, kicsiny, szinte elmosódó áll! Ah, ez az arc valóban hasonlított annak a szobornak arcához és amilyen ismerős volt eddig, olyan ismeretlennek és idegennek tetszett ettől kezdve. Ismeretlennek és idegennek, mint az egész éjtszaka körös-körül, a háborúban rommá lőtt és újjáépült város megrongált ősi katedrálisával, amely a maga évszázadainak egy pillanatával üzent most ma neki az idegennek, aki idetévedett és most magára maradva és megrémülten nyugtalankodik ezen az idegen földön idegen éjtszakában, idegen felhők, templomtornyok, falvak, galambok és emberek között.

Künn néma csend, ebben a pillanatban egy autó halk zúgása, amint keresztülszáguld a téren,

reflektorainak ide is felvetődő fénykévéje átsuhan egy pillanatra a falon, azután csend, csak mintha a szél sóhajtana: francia szél az esőtől súlyos nyári francia felhők alatt, a francia földön, francia sötétben, francia századok között, amelyek közé ő idetévedt . . . és Henry Simon sóhajtva próbált aludni ezen az éjszakán, de nem tudott mindaddig, míg fel nem kelt, hogy leeressze az ablak függönyét: idegesítette őt az ívlámpa nyugtalanító, konok fénye, amely mozdulatlanul égett künn a ködben és bevilágított a szálloda szobájába is.

A fiú, a kis Percy Wargrawes, Warwick lord apródja, felriadt; ott aludt a falbamélyedő kőlócán a körülötte alvó zsoldosok lélekzetétől súlyos levegőben, úgyhogy egész álma alatt úgy tűnt fel neki, mintha nyomasztó, gonoszszemű árnyak merednének rá. Felült, csurgott róla az izzadság, azután úgy, ahogy volt, szétgombolt zubbannyal, odatámaszkodott a toronyszoba ablakához és szomjasan itta a nedves, friss levegőt. Az ég egészen fénytelen volt, a levegő sötét és pusztá, csak messze és alant látott valami barnásan derengő, sötétben, pestisesen sárga fénysávot: a hold volt, amely felkelt a nyárelő nyirkos, fátyolokkal borított alacsony égére és mint valami véres, vékony sarló függött Rouen kéményei és tornyai felett.

Jobbra és balra az alvó, lélekző és nyomasztó homályban katonák heverték, mint barna bőrcsomagok; ott heverték késő este óta vagy talán egy évszázad óta már a végeérhetetlen, fülledt, kísérteties sötétben, ő pedig belekapaszkodott az ablak vasrácsába és újra elaludt. Amikor felébredt, a földön feküdt, a köpadló és a fal sarkában és irgalmatlan fény sütött a szemébe. Szeme elé tartott karral, mint ilyenkor szokott, felállt, az álmától ittasan; a fény mögött, ami egy gyertyából áradt, csak egy neki intő kart látott és egy homályos alakot, s követte őt, a földrevetett fényben és táncoló árnyéokban lépkedve, követte a holttestekként heverő alvókon át, akik fuldokló sóhajtással nyújtóztak ki néha: a szoba és a folyosó s az egész roueni vár tele volt katonákkal erre az éjszakára, hogy a francia leány meg ne szökhessék kivégzése elől.

Percy is azért aludt közöttük, hogy el ne mulassza a kivégzést. Fenéig akarta inni a borzalmat és a fájdalmat, amit a francia lány halála okozni fog neki s miközben a zsoldos után lépkedett, az álmoságtól görcsös fejjel magához tért; bizonyára Lord Warwick hivatja.

De ő nem volt.

— A lány hivat, hallod? — mondta neki egy átéjtszakázott hang a börtöncella előszobájában, ahol korommal és fáklyafénnyel volt tele a levegő és Hampstead, az őrség feje, sápadt, borotvált, fiatal férfi, az álmatlanságtól véreres szemekkel alátekintett az álmos, fakó, gyűrött gyermekarcba, Percy Wargrawes arcába, akihez szólt. („Hívjátok ide azt a fiút, akit többször láttam köztetek!” — mondotta nekik a halálra készülő francia leány és őt elhívták, na, itt van.)

— Menj be hozzá! Gyere! — és utat enged nekik az a négy zsoldos, akik elállják a börtöncella ajtaját, elállják, hogy rés se legyen, amin át ki tudna szökni az a lány ezen a főtelmes éjtszakán — és ők kinyitva az ajtót, belépnek. Odabent sápadt, mozdulatlan, vörhenyes világosság folyt körül egy kicsiny és karcsú alakot. A leány felkelt ágyáról, ahol ült, s ahol a falon alacsonyan függő mécs fénye megvilágította és Percy zavarba jött, mert először látta női ruhában őt. Eddig csak katonaruhában látta, amikben olyan volt, mint valami sápadt, fiatal katona, de most, mivel éppen olyan ruhát viselt, olyan volt, mint valami roueni polgár kisasszony-leánya; s a haja is jobbra-balra arca mellett, előre vetve és két dús ágba fonva.

— Oh — mondta és mosolygott; elkínzott, sápadt arcán úgy derengett ez a mosoly, mint valami fakó fény, de az egész arc mosolygott, még kicsiny, gyermekes, alacsonysarkú szája és a szeme alatt bemélyülő sötét, keserű félholdak is

— oh, köszönöm, hogy eljött! — A hangja nyers, száraz, de mégis női hang volt, tele az asszonyi torok és kebel titokzatos dallamaival, amik nem tudtak összetörni a porban, füstben és dárdák között, a csatákban, amiket az angolok ellen vezényelt az ostromokban, amik közt kiáltozott. Kíváncsian és kedvesen mosolygott rá a fiúra. Az pedig zavarban volt, amint ott állott a többiek és a fáklyák között és ha nem szégyelte volna, a szája lefelé görbült volna a sírástól.

A leány hideg arccal mustrálta végig a többieket. Ez az arc, már ismét az orleansi ütközet és a reimsi ostrom Jehanettejének arca volt, s a hang is rekedt és majdnem durva szoprán, olyan, akár a megütött acél:

— Hiába kértem, hogy mikor meghalok, legyen mellettem egy apáca is, vagy legalább is egy istenes asszonyszemély, vagy valami bátor és okos leány . . . Hát őt kértem, mert ő még — s a hangja alászállott és halk lett egy pillanatra — tiszta és majdnem úgy lesz, mintha egy leány-pajtásom lenne mellettem.

Valamennyien fásultan hallgattak. Annyiszor megveretni és annyszor megaláztatni egy fiatal leánytól. És ami a legkeserűbb, őrizni őt hónapokon át és kivégezni. Csak lenne vége már e gonosz ügynek. S ekkor megszólalt, félénken és habozva Percy Wargrawes:

— Köszönöm, kisasszony!

— Köszönöm, kisasszony! — mondta a visszhang a boltozat felől, ugyanúgy félve és dadogva, mély, az elválkozás korában lévő fiúhangon. A leány sápadt arca pedig vörös lett, valóban mint egy kisasszonyé, — ő, hányszor szólították boszorkánynak és cédának négy hónap óta!

— Hogy hívják? — kérdezte ismét kedvesen. — Nem akartam a neve után kérdezősködni mástól!

— Percy — mondta a fiú, elfeledve, hogy a többiek is ott vannak. — Percy Wargrawes. Atyámnak, Hampshire lordjának fia vagyok, kis-asszony.

— És hány éves — faggatta tovább a leány.

— Tizenöt — mondta szégyenkezve a fiú.

Az pedig ránevetett, valóban úgy, mintha senki más nem volna ott:

— Ó, én sokkal, de sokkal több vagyok. Nem kérhetem meg, hogy úgy legyen mellettem, mint a húga mellett, de legyen úgy, mint a nénje mellett! — és gyorsan elhallgatott, amikor látta, hogy a fiú arca eltorzul a sírástól.

Halotti csönd volt. Olyan csönd, hogy hallani lehetett a fáklyák sercegését és a zajt, amivel a szurok lecsepegett a földre. Percy sírt, lehajtott fejjel, a könnyek égetve ömltek alá izzó arcán, de egyetlen hangot nem tudott adni, egyetlen hangot sem s az egész világ beleomlott körülötte ebbe a néma sírásba.

Egy kezét érzett a vállán.

— Te — mondotta neki Hampstead megkínzott hangon, amely recsegő és szakadozott volt, mint az éppen összetörőben levő bot hangja — tegyél meg neki mindent, amit akar tőled.

— Halljátok?! — mondta a leány hangja olyan metszően és acélosan, akár a kardcsapás, mint ahogy máskor beszélt, — halljátok: hogy megtudjátok és lássátok, mennyire valóban leány vagyok, nem pedig ördög, megmutatom, hogyan vigasztal meg a húgotok, vagy az anyátok egy síró fiút! — És mivel kissé magasabb volt, mint a fiú, lehajolt és kezébe vette az izzó, nedves arcot, el is tartva őt magától, hogy ne jöhessen közelebb, mint az illem engedi. S megkérte őt:

— Imádkozz velem együtt! Gyere, térdeljünk le!

— Már ne — mondta fakó hangon Hamp-

stead. — Hajnal van és Warwick lord elé kell kísérem, — s az ő hangja is megremegett — kisasszony!

— Akkor már késő — mondta lágyan a leány. — Kis testvérem, megkérhetem-e valamire?

A fiú könnyei elálltak. Vörös, kisírt szemén át a fáklyák fényes ködét látta úszni s abban egy ijesztően sápadt leányarcot. Ez az arc most kicsiny és zárt volt, mint valami virágé, vagy valami ijedt gyermeké.

— Jöjjön velem — mondta a leány a fiú néma válaszára. — Látja, hogy most (s a hangja rekedten hullt alá szinte valami visszhangzó, hideg kútba) félek egyedül. A karját kérem (s ezt ügyetlen ünnepélyességgel mondta, mint aki nem szokta meg az udvari formákat), mylord.

Mintegy álomban egymásba karoltak s a fiú vezetni kezdte Jehanettet, egy félénk és sápadt kisleányt a halál felé, kiléptek a folyosóra s végig a folyosón és a lépcsőkön azt látta a fiú, amiről álmodott: vérszomjas, ragadozó szemeket a zsoldosok arcában és megérezte, hogy ott ezektől félt a leány, aki most nem páncélban és karddal, hanem egyedül és leányruhában lépdel végig közöttük.

Egyszerre csak megszorította a fiú karját.

— Most — mondta suttogva. — Most: ne jöjjön kérem tovább!

Egy kemény kéz, Hampsteadé, ragadta meg a karját s ő magához tért a bűvöletből: ott állt a folyosó végén a lánnyal, aki kivonta karját az övéből és az arca a régi volt, sápadt, de az acél izzó fehérségével sötét arc, s a hangja is a régi volt, vezényszavakban eldurvult, keménnyé lett, éles katonahang:

— Ne gyere tovább!

A tér napfényben égő világossága látszott mögötte, abba rajzolódtott bele őrei között, amint

keresztet vetett magára és szólott ismét puha, lányhangon:

— Köszönöm, testvére! Nem akarom, hogy láss a máglyán! Isten veled!

Már nem is volt ott és Percy Wargrawes ottmaradt a katonák között, akik közrefogták. Így ment meghalni Jeanne d'Arc 1430 május harmincadikán.

Már majdnem késő este volt, mire a tanácskozás véget ért; a torka fájt s a szeme és az arc-bőre égett; az ember már nem fiatal és ezek az óriási tejfehér üveggömbök oly fakó fénnel világítanak! Ekkor hozzálépett minisztere és megmondta neki, hogy eddigi rangjának és hivatali beosztásának megtartásával előléptetik: kegyelmes úr lesz. Egy csomó sietős gratuláló vette körül, mindnek dolga volt, ő maga is fáradt, különben ez az ügy éppen mostani munkáival kapcsolatban már régóta esedékes volt, meg se lepte, nem is örült neki; sietett haza.

De otthon egyszerre csak fárasztónak és üresnek érezte az óriási lakást, amiben csak ő és a cselédek laktak. Színházba nem járt, a társaság ma fárasztotta volna, éttermi vacsorához sok volt a gyomorsava és magas az érnymása, — az egész dolog ötletszerűen jött, pusztán abból, hogy a merített papírra arany- és dombornyomással nyomtatott báli meghívó ott hevert íróasztalán s a díszvédnőkök között az ő neve is, mint már évek óta mindíg. Vállat vont és becsengette az inasát.

Egy óra mulva ott haladt felfelé a lépcső vörös szőnyegén, dísznövények, tükrök s két meglepett és megrémült rendező között, akik hirtelenében azt se tudták, mit mondjanak az epés, komor, sárgaarcú és híres hivatalnok-nagyúrnak, amikor jóval a bál megnyitása után váratlanul megjelenik. A védnőkök és előkelőségek diszszemelvényére kísérték fel; a zene szólt, a rop-pant terem tele volt egy tangó tündöklő trilláival s hömpölygése alatt lassan kerengett lenn a

tarka örvény, a lámpák ugyanazzal a hóizzással égtek a mennyezeten, mint a minisztériumi tanácsterem mennyezetének gömbjei. Egyébként itt találkozott egy másik minisztérium államtitkárával, aki már tudott kinevezéséről és máris kegyelmes úrnak szőlitotta.

Az idegen cím zavarta és szorította, mint valami új ruha. De a szemöldökei egyszerre csak meglepetve felvonódtak, amikor megpillantott egy lányt a sétálók között, a tarka hőmpölygésben. Ez az új divat, ha más vonalakkal is, de emlékeztetett ifjúságának báli divatjára (akkoriban még megfordult néhány bálon, míg a magánosság, a munka és a karrier ki nem ragadták minden másból), — s ez a lány, akit nézett, ez olyan volt, mintha az ő ifjúságából lépett volna elő. Mintha Anyos Éva lenne a szép és távoli Anyos Éva, akinek akkoriban megpróbált udvarolni, mereven, zárkóztottan és ügyetlenül. Csak afféle esetlen próba volt ez „a nők” körül, hamar elmaradt, amikor észrevette, hogy a lány és szülei éppen csak tűrik őt. Akkoriban persze még csak kezdő minisztériumi hivatalnok volt még s a mesterember-apa súlyos hendikep volt a világháború előtti időkben. Különben is ő maga nagyjában éppen olyan merev és magános egyéniség volt, mint most . . . de most ez a lány a hosszú ruhában egyszerre csak kísérteties élességgel támasztott fel egy emléket, ami kizárólag csak azért maradt meg benne, mert neki hihetetlen, híres, mondhatni monumentális memóriája volt. Érzelmi érdekeltsége még annakidején is semmi; a lány hamarosan férjhez is ment s később — erre határozottan emlékezett — hallotta róla, hogy meghalt. Ez talán lánya. Megkérdezhetné valakitől.

— Parancsol, kegyelmes uram? — kérdezte az egyik melléje beosztott rendező, amikor észre-

vette, hogy tekintetével keres valakit. Nem, ő nem tudja kicsoda az a lány, de egy pillanat, az egyik főrendező mindenkit ismer, az majd megmondja. Egy fiatal, frakkos szőke fiú került elő, régen hivatalnokká lett, kényes, híres és előkelő dzsentricksalád nevét viselte, de látszott rajta, hogy egészen pesti; valóban mindenkit ismert és tudta, kiről van szó. Egészen idegen nevet mondott: Kapornaki Éva (a vezetéknévet úgy mondta ki, hogy érezni lehetett benne az y helyett az i-t). Igen, járt nálunk is. Kapornaki építész lánya. Igen, édesanyja már jó régen meghalt.

— Ismertem — mondta a kegyelmes úr és a másik kettő kényelmetlenül nézte; valami ódon regényt szimatoltak a háttérben.

— Méltóztatik parancsolni, hogy bemutassam neki kegyelmes urat? — kérdezte a dzsentri-fiú. Pusztá formáságból, mert szeretett volna elmenni. Várták megszokott báli ügyei és éppen azért, mert rettentően respektálta nevét és karrierjét, nem szeretett volna ittragadni a mogorva, óriási, hallgató kegyelmes úr mellett. De a kérdés olyan szuggesztív udvariassággal hangzott, hogy a kegyelmes úr önkénytelenül is igent mondott.

Egy perc múlva künn voltak a folyosón s a tükörnek földigérő ezüstitavában egy pillanatra megnézte önmagát: sápadt, idegen, fehér-fekete árnyék, plasztikonban és frakkban, ami nagyon jól áll neki és az első pillanatra nem is látszik meg rajta, hogy ötvenhatéves. De persze, a kopaszodó óriási homlok, az intelligens, nagy szemek, alattuk az arcát annyira jellemző nagy, gyűrött könnyzacskókkal, az erős áll és a kurta, éles orr: mégiscsak egy ötvenen felüli ember vonásai.

— Egy pillanatra, kegyelmes uram! — mondja a másik rendező és eltűnik; eszébe villan, hogy

szól a zenekarnak: valami régi táncot játsszanak, ha eltérő is a rendtől, hátha a kegyelmes úr táncolni akar. Egy perc múlva, benn a teremben bemutatták a lánynak. A hasonlatosság kísérteties: ugyanazok a vonások s a fehér, kissé ideges arcban ugyanazoknak a szemeknek feketezöld tava. De e csodálatos tükrök idegenül nézték őt s a lányt kísérő fiatalember (az ő minisztériuma egy másik részén titkár, akit ismert egy-két ügydarab kapcsán) azt sem tudta, mit tegyen, amikor megpillantotta maga és a lány mellett a nagyurat.

— Ismertem az édesanyját — mondja a kegyelmes úr. A lány szemeinek mélyéről felbukkan egy pillanatra valami mosoly. Ő, csodálatos ez, hogy valaki így tudjon mosolyogni, — egyetlen arcvonása sem mozdul, sem a szeme, a kissé mongolos vágású, enyhén ferde szem és mégis mosolyog. Csak nagyon fiatal lányok tudnak így mosolyogni és a kegyelmes úr nem is emlékezett, hogy látott volna ilyen mosolyt.

Ebben a pillanatban lágyan, elmosódva és morajlóan, megszólalt a teremben egy régi, kényelmes és ismerős keringő. Ezt játszotta a zenekar a nagyúrnak, aki még Ferenc József idejében volt fiatal.

— Szabad? — kérdezte ő meglepve és zavartan, részint nem is tudta, mi mást mondjon, részint pedig el se tudott volna szakadni az új felfedezéstől, ettől a mosolytól.

A lány odaadta neki keskeny, kecses, hűvös gyerekkézét és hajlékony derekát; tettek néhány lépést és ő meglepetve látta, hogy még elég jól táncol. És a lány újra rámosolygott:

— Jól táncol, kegyelmes uram! — mondta neki a fiatalság respektusával és azzal az elismeréssel, amiben benne volt, hogy ebben a korban jól táncolni már erény. Ő is szeretett volna mosolyogni, de nem tudott. Kissé szédült,

a feje zúgott; akinek így merevedik a szíve és ilyen magas az érnymása, annak vigyáznia kell. Amint megérezte odabenn az üres és erős fullasztó dobbanásokat, abbahagyta.

— Köszönöm, kislányom! — mondta váratlanul, egész kedvesen — csak egy pillanatra zavartam. Hol is az a Pálóssy-fiú?

Annak akarta visszaadni a lányt s a fiú ott is állt már mellettük, kissé büszkén, kissé zavartan, a lány csodálkozó pillantással nézte azt az öreguras, ceremóniás, régimódi meghajlást, amellyel a kegyelmes úr meghajolt előtte s a levegőben tovább úsztak a keringő hullámai és a hullámokon az egész terem.

Odakünn még tartóztatták, de elment. Barát-ságos mosollyal nyugtázott köszöneteket és köszönetéseket, de odalenn az autóban, amikor fáradtan hátratámaszkodott, lehullott róla a mosoly, akár az álarc. A szíve üresen és keserűen fájta a fénytől, zenétől, az arcoktól, az ifjúságtól, aminek lehellete úgy csapott arcába ma este, mint egy titokzatos, morajló hullám. Látta egy pillanatra csengő és virágos viharát és ő maga öreg volt — s odahaza kikergette inasát, amikor segíteni akart, hogy átöltözzék. Átment a dolgozószobájába, ahol csak az íróasztalon égett a lámpa; a falak mellett a félhomályban könyvei . . . s magános élet, magános élet, magános élet. Mi az értelme annak, hogy a nemzedékek jönnek, morajlanak és elomlanak és mögöttük szakadatlanul új jő? Eddig hitt életében, büszke volt rá, arra az epés magányra is, amely erejét őrizte; minisztériumának ő volt minden vihart kiálló, nélkülözhetetlen szakállamtitkárja, páratlan a maga szakmájában, de most összeomlottak benne ügyek, könyvek, okmányok. Ez nem volt érzélgősség. Nem a lányra gondolt, hanem az élet értelmére és amikor erős, eres keze ott hevert az asztalon a

lámpa fénykörében, gyöngéden remegtetve a nyugtalanul lüktető erek belső lökéseitől, először gondolt arra, hogy nemsokára meg kell halnia.

M O S Z K V A I P Á L Y A U D V A R

(E l ő j á t é k e g y t ö r t é n e l m i r e g é n y h e z)

A páncélvonat ötszáz tifuszbeteget és sebesültet hozott a szibériai vörös-fehér frontról és most már dél óta a moszkvai külvárosok vonultak el mellette lassú haladása közben.

Táborra, falura, kisvárosra emlékeztető ház-csoportok, kertek, palánkok, gyártelepek, nagy, füves térségek, gyakorlóterek áztak a jéghideg októbertvégi esőben, közben-közben széles, óriási utcák bukkantak fel, inkább a városba torkolló országutak aszfaltozott folytatásai, továbbmozgó kocsikkal, autókkal és a villamosok áramszedő lantjainak távoli felvillanásaival. Néha egy-egy vöröslombú park s mintha finoman kékes köd áradna szét belőle. A kórházvonat mellett több sín pár futott és sokszor hosszúnak tetsző ideig takarták el mindkét oldalról a kilátást a kopot-tan és rozsdásan veszteglő kocsisorok, hogy a haladási irány jobb oldalán ismét felbukkanjon a sötétszürke, alacsony, szinte kőből faragott ég alatt az épületnek a látóhatárig nyúló és egyre jobban összeolvadó tengere, tornyoknak, csúcsos kupoláknak barbár csipkezetével a messzeségben, esőben s a kormos és komor délutánban.

— Rettenetes lassúsággal megyünk — mondotta Simonyi.

Idegesen csomagolt a konyhakocsi lakófülkéjében, a kocsi végén levő, fehérre lakkozott kis fülkében, ahol — egyik a másik felett — két keskeny ágy volt, kis mosdó és szekrényféle, azok is fehérek. Alig lehetett megmozdulni, mert benn volt Lakics is, aki segített neki, az ő holmi-

ját szedve elő a szekrényéből és az ágy alól az alsó ágyra. Itt állt Simonyi hátizsákja, jó nagy orosz katonai hátizsák, Simonyi abban próbált mindent a legszűkebb helyre szorítani.

Lakics nem felelt a megjegyzésre, mert azt már letárgyalták százszor is, hogy a pálya alap-építménye gyöngé és elhanyagolt és hogy a vonat a Moszkvát zárt körben körülvevő vasútvonal-és pályaudvarövezetben halad, de mivel nem menetrendbe illesztett vonat, alig tudják beereszteni a pályaudvarokra.

— Milyen sok mindenfélét cipel magával az ember ilyenkor — elmélkedett válasz helyett rakosgatás közben Lakics.

Valóban: Béla japán legyezőket és kínai bálványokat akart hazavinni, egy sárga és egy lángvörös selyem rubaskát, amihez még hozzá sem nyúlt, pedig az a néhány szál fehéreneműje már agyonfoszladozott és alig tartotta meg a foltokat; vitt egy három darabra fűrészelt mammutagyarat is, amit az Irtis sekély parti vizéből ástak ki egy halászkirándulás alkalmával Tobolszk alatt. De Lakics is rengeteg ajándéknak és emléknek szánt holmit tartogatott az alsó ágy alatt, arra az időre, ha ő is hazamegy. Orosz hímezéseket, szépen faragott szibériai díszdobozokat, egy vég kínai selymet, amit Tifliszben vett azzal, hogy otthon majd jó lesz a húgainak. Egy finoman megmunkált rézdobozt pedig az íróasztalára szánt cigarettatartónak s most hogy rakosgatás közben a kezébe került, megint a dunántúli kisvárost látta, a telekkönyvi hivatalt a városház melletti sárga épületben, poros szobáival és körös-körül a mennyezetig nyúló iratpolcaival, amikben akták és feketezőld csíkos vászontáblájú óriási könyvek vannak.

Csodálatos, hogy milyen közel volt mind-egyikükhöz az otthoni világ minden apróságával

együtt. Mert hiszen csak természetes, hogy az a valóság benne él az ember vérében és idegzetében, ez pedig csak körülötte van: hirtelen felmerülő és ismeretlen darabjai egy ismeretlen világnak — aminek most újabb darabja merült fel előttük s ott fekszik és füstölög a vonatablakon túl, a látóhatár mélyére nyúlva óriási nagyságban, sötéten és félelmetesen. Ezt nézte Simonyi, miközben fogával és kezével idegesen vesződött egy összecsomózott madzag szétbontásán, — azért most ő nem tudott válaszolni Lakicsnak.

A hosszú, szőke Lakics, akit mindenki bátran nézhetett volna oroszoknak, a maga egy fejjel nagyobb magasságából lenézett a középtermetű, vékony Simonyira, aki csak csont és bőr volt, vékonycsontú, feketebőrű fiú, az arca rosszul borotvált, csontos és ideges sárga arc.

— Te öregem, én most is csak azt mondom, hogy ne menj el! Várd meg, míg valami történik!

Simonyi kiszabadította fogával a makacs-kodó madzagcsomót és felegyenesedett.

— Hiszen te tudod legjobban, hogy a kirakodás és fertőtlenítés után menetosztagokkal indulunk vissza Szibériába!

— De visszajövünk — erősködött Lakics.

Őt valóban több mint háromnegyed év óta hozta és vitte Szibéria és Moszkva közt a páncélvonat, amelynek véletlenül lett a szakácsává. Akkoriban jóval az összes táborok felbomlása után, Omszkban éheztek és gyakran koldultak az állomásokon átmenő vonatok szakácsaitól ételmaradékokat. Ő ennivaló fejében segített is többször a szakácsnak és mivel a zavaros hadihelyzet miatt a vonat heteken át vesztegelt a vágányokon, lassankint kezdett odatartozni. Közben megszerették a főztjét, azért magukkal vitték, afféle kuktának és másodszakácsnak, de hama-

rosan már csak ő főzött. Annyira megszilárdult a helyzete, hogy amikor az orosz szakács tifuszt kapott s meghalt, ő lett a szakács. Simonyival még a tobolszki táborban kerültek össze, később elszakadtak és csak Tjumenben bukkantak ismét egymásra, — Lakics sietett őt maga mellé venni, mert Simonyi mindenáron el akart jutni nyugat felé, legalább Moszkváig. Onnét akart tovább szökni, hiába tartóztatta őt Lakics.

Valami ideges félelem fogta el arra a gondolatra, hogy visszagördül vele a vonat tízezer kilométereken át újra túl az Uralon . . .

— Nem bírok maradni, Sanyikám, ne haragudj! Ha csak valami bajod nem lesz a szökésem miatt . . .

— Bajom éppen nem lesz — vont vállat kedvetlenül Lakics. — De azért maradhatnál.

Ő sem volt valami kövér, a hosszú szakácskodás sem tudta meghízalni, de Simonyira egyenesen siralmas volt ránézni. Az arca sárga volt, ami a sötétbarna bőrűek sápadtsága, arca és ajka is lázas, — de csak legalább összeszedte volna magát a gyerek itt a jó koszon! De nem volt étvágya, az utóbbi két nap alatt pedig egyenesen alig evett.

Ezt nem csodálta Lakics, mert hogyan ne lenne valaki ideges, amikor annyi minden után Moszkváig vergődik el.

— Hát menj! — vont vállat még egyszer Lakics és segített Simonyinak, hogy összefűzze a hátizsák zsinórját. — Csak tudnám, melyik pályaudvaron állunk meg!

Ha ezt tudta volna, találkozót beszélt volna meg Simonyival. De ha ez leszál, a vonat belevész mellőle a vágányok és pályaudvarok Moszkvát körülvevő útvesztőjébe. Simonyi pedig egyetlen porszem lesz a felfordult óriási városban, az új, rettenetes és titokzatos hatalom székhelyén.

A vonat hirtelen megállt.

— Állomás? — kérdezte Simonyi rekedten. Lakics leeresztette az ablakot. Künn hűvösség és hideg, csapkodó eső s a mozdonyból előömlő gőzfelhők éles süvöltése. Mellettük jobbra-balra végtelenbe nyúló, szakadozott kocsisorok, amik eltakarják előlük a kilátást. Mást nem lehetett látni.

— Leszállok! — határozta el magát hirtelen Simonyi.

— Te őrült! — tört ki idegesen Lakics. — Most, amikor . . .

— Csak körülnézni — világosította fel Simonyi. S úgy, ahogy volt, kopott és rongyos katonai blúzában, átszaladt a konyhakocsin és leszállt a vonatról.

Az az ismeretes szédülés fogta el, amit hosszú utazások után érez az ember, amikor a vonat rezgő talajáról szilárd földre lép. De mintha ezen a szédülésen kívül még mást is érzett volna: fázott és a feje görcsösen fájt.

A mozdony mellettük állt és az oldalaiból előmlő meleg gőz idáig csapott, — olyan távoli és álomszerű volt az éles sistergés, hogy mint valami különös, először hallott hangot, egyedül ezt figyelte.

A vonat mozdulatlanul állt, senkisémet látott a közte és a mellettük húzódó teherkocsisorok közt elnyúló keskeny utcában. Simonyi dideregve, fedetlen fejjel átbújt a rozsdás kerekek, alácsüngő vaskapcsok között és ott találta magát a magas vasúti töltés szélén, külvárosi mezők felett, amiken túl kormosan és elnyúlva Moszkva látszott a világossárga alkonyati ég alatt. A vasúti pálya óriási körben hajolt el balfelé és a kanyarulat csúcsán halványan égő lámpáival alacsony, földszintes, vidékies pályaudvar állott:

az egyik Moszkva számtalan külvárosi állomása közül. Az előtte lévő térről nyílegyenes, széles út vezetett a város felé, házak és üres telkek között; vonalát jól lehetett látni innét a magasból.

Simonyi szédülve, süketen és borzongva állt ott az esőben és a pályaudvart nézte. Egyszerre rettenetesen kilátástalannak látta, hogy innét vonatok induljanak tovább nyugat felé. De a város felé vezető széles utca . . .

Visszabujkált a teherkocsik alatt a szürke páncélvonathoz.

— Mégis most megyek — mondta átfázva és izgatottan s amikor Lakics nem ellenkezett, magára gombolta a nagy kabátot. Lakics szótlanul segítette rá a hátizsákot.

— Ha haza érnél . . . mondta reménykedve — akkor azonnal . . .

— Értesítem a tieidet — és Simonyi átölelte Lakicsot. — Köszönöm Sanyikám, hogy . . .

— Csak menj, menj — sürgette őt most már maga Lakics. És mielőtt Simonyi leszállt volna, ő maga kémlelte ki, de a leszálló sötét-ségben senki sem volt a vonat mellett. Alighogy Simonyi lelépett a földre, síp és trombitajelzés hallatszott messziről és a vonat lomhán megmozdult. Elúszott mellette az alkonyatban és esőben, mint valami álom; — Tjumentől Moszkváig utazott rajta, de ebben a pillanatban már idegen volt. És Simonyi hosszan bámult utána, mielőtt átkerült volna a töltés szélére, hogy folytassa útját az állomás felé.

Kicsiny, vidéki városoknak van ilyen állomás-épületük. Kopott, sárga falak, majdnem lapos palatetők. És kiderült, hogy tévesen nézte földszintesnek messziről, mert emeletes. Előtte óriási sáros tér, tele a bazár bódéival és ógyelgő embe-

rekkel, akik ügyet se vetettek az odaérkező Simonyira.

Az pedig sápadt volt és fázott a roppant bundában, amit még Tobolszkban szerzett. Gyöngé és szomjas volt, a feje szédült és a lépései bizonytalanok voltak. Valahonnét messziről, mintha harangszó hallatszott volna; egész csomó harang zúgott sírva az esőben és az alkonyatban. De rájött, hogy csak a füle cseng . . . és belépett az állomás előcsarnokába.

Egyetlen csupasz villanykörte égett ott, komor és hideg füstben, körös-körül rozzant fapadok és az egyik sarokban porosan, elhagyatva, Szent Miklós képe. Csak a mécset verték le előle, de ő megmaradt és tovább vigyázott az állomásra és Oroszországra. Néhány ácsorgó volt a csarnokban és beszélgettek. De Simonyi nem hallott semmit, csak a szájuk mozgását látta. „Megsüketültem?” — gondolta ijedten és figyelte, ahogy fülében szédítően zúg a vér. Ekkor érezte meg, hogy szédül és láza van. Tífusz?

Ebben a pillanatban egy hirdetményre esett a tekintete. Az óriási lap uralkodott a csarnok felett s az volt rajta, hogy bármely nemzetségű, hazafelé igyekvő fogolynak jelentkeznie kell a számukra megjelölt kirendeltségeknél. S a hirdetmény alatt óriási betűkkel az ismerős és rejtelmes név: LENIN!

A MEGHÓDITHATATLAN VÁROS

L.

Egy paripa nyerített künn az éjszakában s a hang áthatolt a sátor ferde bőrlapjain, amelyek meg-megmozdultak a szélben. Bizonyára nagyon késő volt már, és a Connetable fájo fejfel kelt fel tábori írószekrénye, a háromágú tartó égő gyertyái és az újra átnézett jelentések, tervek mellől. Amióta otthagya királyát, csúful megszökve Franciaországból, hogy V. Károly szolgálatába álljon, azóta egyre sápadtabb és keményebb lett az arca Montpensier grófjának, Bourbon hercegének, Franciaország egykori Connetablejének, aki most itt táborozott szedett-vetett német-spanyol-olasz hadaival Róma előtt, hogy megfenyítse a francia királlyal szövetségben álló pápát. A spanyol követ, a ravasz és erőszakos Moncada reggel óta tárgyalt VII. Kelemennel — ha nem tér vissza hajnalig, megindul a támadás a város ellen.

A Connetable Öfenségeének sápadt arca még keményebb és gyűröttebb lett, amint erre gondolt és amint félrevonva sátorajtájának durva függönyét, kilépett az táborba. Az égbolt tiszta volt, de alig itt-ott ragyogott rajta egy-két csillag, a föld felett, alacsonyan és vékonyan, átlátszó köd szürkéllett körös-körül, a tábortüzek szagga-tott, álmosan fénylő vörös soraival s nagyon messze, mint alig feltetsző bizonytalan derengés, sötéten látszott az ostromlott Róma feketesége s felette és a köd felett a Hold vékony, kénsárga sarlója állt.

A Connetable irgalom nélkül verte meg

saját királyát Páviánál, átgázolt Milánón, Firenzén és Bolognán, — de ez a város, amelynek alacsonyan szétterülő, sötét tömbjével szemben állott az éjtszakában, megreszkettette szívét. Amikor régen, gyermekkorában, Liviust olvasták Père Matthieuval együtt, sohasem gondolt arra a montpensieri park fái közt, hogy valamikor ő is karddal és csapatokkal fog támadni Rómára, mint a barbár hadak, amelyek ha el is foglalták Rómát, mind megsemmisültek. Ezt is Père Matthieu mondta neki, de ő nem azért gondolt erre, mert ez eszébe jutott, hanem azért, mert a félelmetes és haragvó varázslat feléje áradt a vasszínű árny felől, hol Róma terült el, körülfonva dombjait falaival, mint valami vén és szörnyű kőállat, hatalmának és multjának ősi ígézetével, épületeinek és romjainak gigantikus tömbjeivel, amik most ugyan belemosódtak az éjtszakába, de a Connetable emlékezett rájuk; le tudta volna őket rajzolni, úgy beleégték emlékezetébe a hetekig tartó táborozás alatt. A Connetable érezte ezeket a falakat, amelyek felett nyomtalanul múltak el, akár az árnyak, éhínség, dögvész ostromok, tűzvészek és légiók — ehhez a városhoz, amely félelmet és ezredéveket lehelt, árnyéknak érezte önmagát és árnyak hálójának táborát, először azóta, hogy vassal bánt és hadakkal. És hiába igyekezett elnyomni magában ezt a zavaros érzést — a Connetable félt a meghódíthatatlan város előtt.

II.

Kegyelmes Connetable, — mondta őszintén és gorombán Frundsberg, a lutheri landsknechtek kapitánya — nem mehet így tovább! Itt alku-
dozunk a falak előtt hetek óta, a katonák két év óta nem kaptak zsoldot, le vagyunk rongyolódva és nincs mit ennünk e mocsarak közt.

Fizesd ki a zsoldunkat, katonáim ezzel a megbízással küldtek Fenségedhez, vagy vezess bennünket a város ellen. Ha egyiket se teszed, mi magunk indulunk ostromra. Hiszen jól tudod te magad is, hogy nem falak, hanem romladozó kőhalmok ellen megyünk és a pápának alig van annyi embere, hogy az Angyalvárat megvédelmezze — nem e mérföldes bástyavonalat.

Ott tanácskoztak az ő sátorában, a gyertyák sárga fényében. Egyedül a Connetable ült karosszékekben, a többiek — Frundsberg, Leyva és Vitelli, a zsoldosok kapitányai — alacsony, támlátlan tábori-székeken.

— Holnap új követet küldünk a pápához! — mondta csillapítóan a Connetable és még egyszer el akarta kezdeni azt a tervet, amivel őket és önmagát áltatta: hogy megalkusznak VII. Kelemennek, aki rengeteg aranyat ad majd a békéért és ezzel jobban járnak, mint a fosztogatás nagyon kétes sikerű zsákmányával.

De már nem hittek neki és ami sohasem történt meg, egyszerre szakította félbe mind a három. A herceg látta, hogy Leyva bosszúsan int a másik kettőnek, mire azok elhallgattak: egymás közt megegyeztek tehát, mielőtt idejöttek volna. Ez azt jelenti, hogy nemcsak a német zsoldosok nincsenek a kezén többé — ezek úgyis a maguk kenyerén voltak idáig — hanem a spanyol gyalogság és az olasz könnyű lovasság, a rendes és fegyelmezett csapatok is kicsúsztak a kezéből. De örökké éber figyelme mindig az adott helyzettel fordult szembe és kész volt felvenni a harcot a spanyollal, aki erőszakosabb volt, mint az elvadult martalócvezér, a brutális Frundsberg, és simább volt, mint a finom, udvarias olasz, Vitelli.

— Fenséges Úr! — szegezte neki a tört Leyva — figyelmeztetnem kell Kegyelmességedet

arra, hogy nem bírunk többé embereinkkel. A katonák nem akarnak hallani többé alkudozásokról s ha nem vezeted őket a város ellen, nem állunk jól semmiért, ami történni fog.

A herceg arcán egyetlen ránc sem mozdult, noha a közömbösen mondott szavakból kiérezte a dárdákat és kardokat, amelyek körülvették őt: íme tehát ez a sorsa az árulónak, aki egyedül van idegenek között. Csak *egy* francia csapata volna, csak egyetlen csapata, vagy néhány francia az oldala mellett . . . de nem volt és a spanyol nyugodtan beszélt tovább:

— És bocsáss meg, Connetable úr, ha merész vagyok emlékeztetni téged arra, hogy ott voltam én is Milánóban, amikor átvettük a császártól a parancsot. — Az utolsó szó önkénytelenül is erősebb hangsúllyal csúszott ki száján és a Connetable látta a sápadt, erőszakos és aranyló V. Károlyt, az uralkodót tengerek és birodalmak felett, látta vékony és rideg arcát, az enyhén duzzadt alsó ajkat s az asztalon keskeny, fehér ujjait, amik olyanok voltak, akár egy asszonyéi s a császár éppen azért szerette mutogatni és gyűrűkkel ékesíteni őket. Ebben a pillanatban halálos dühvel gyűlölte őt, mert tudta, hogy ő nem egyéb, mint a szolgája neki; kard, amelyet felemel a vékony, erőtlén kéz, amely talán sohasem emelt kardot és nem is tudna felemelni, — de most lecsap vele Rómára, a szent és félelmetes városra, rabló, lutheri zsoldosokat küld utcáira, kóbor spanyolokat, semmirevaló olaszokat, míg maga otthon ül Brüsszelben, dolgozószobájának színes ablakai mellett. S az aranygyűrűs, fehér kéz aláírt egy aktát Moncadának — bizonyára Moncada van a zsoldosoknak ebben az egységes fellépésében, amivel kényszeríteni akarják őt a város ostromára. Ha a császár a támadó, ő sem bánja, sőt ebben a pillanatban azt kívánta, bárcsak tel-

jesednék az ősi végzet azon és kész volt a támadásra.

Körülhíntott a kezében lévő lovaglóostorral s a halk, metsző szisszenésre elhallgatott a spanyol és megzavarodva állottak fel valamennyien. Ebben a pillanatban világos volt, hogy ki az uruk, ki közöttük a herceg, aki mögött aranykoronák és aranyliliomok rémlettek, ragyogó és parancsoló ősök bíboros és hermelines sora. Ők pedig csak szolgák voltak, akik alázatosan átvették parancsait a támadás megindítására.

Igy történt, hogy amikor kékülni kezdett az éjtszaka és keleten halványan zöld lett az ég, a föld felett pedig csípőssé és fehérré vált a köd, a régi vízvezeték romladozó kőlábai mellett, amelyeknek sora a violaszínű albán hegyek felé lépdelt a virradatban, meghajtották a csapatok zászlait a bíborköpenyes herceg előtt és az lassú ügetéssel indult meg — ő maga állva csapatai élére — a felszálló ködből lassan kibontakozó város felé s az dombjain elterülve, mint valami szörnyű kőállat vájta bele karmait körös-körül a Maremmába, várva a vért és tüzet, amely ismét rá fog omlani.

III.

Elfoglalták! — mondta felette egy hang, amint magához tért és kinyitotta szemeit. Oldalán feküdt, úgyhogy sátorának félrevont függönyén át éppen a város egy darabját láthatta, amint a falak előtti külvárosból s a falon túli tetőkről is vékony füstfelhők szállottak a tiszta égre. De ezt a képet eltakarta előle valaki, aki lehajolt hozzá: Moncada volt.

Meg akarta kérdezni tőle, hogy mi történt, de nem tudott beszélni és irtózatos fájdalmat érzett baloldalában. Ebben a pillanatban eszébe jutott

minden: a fal alatt . . . az ellenséges golyó . . .
hát igen: rajta is beteljesedett az ősi végzet.

— A sebed nem súlyos, Kegyelmes úr —
mondta neki a spanyol. — Nemrég érkeztem és
örülök, hogy magadhoz tértél. A katonák téged
akartak megbosszulni és hamarosan átjutottak a
falakon. A pápa az Angyalvárba zárkózott. Jelen-
tést írok a császárnak, hogy elfoglalták a várost.

Egészen megzavarodott, amikor a herceg
nemet intett a fejével. Mit akart ezzel mondani?
Azt, hogy ne tegyen jelentést? Vagy hogy nem
foglalták el? Hiszen mind a kettő értelmetlen.
Lenézett a hercegre, aki üveges szemekkel bámult
kifelé a sátor ajtaján — ebben a pillanatban látta
rajta, hogy nemcsak hogy nem könnyű a seb,
hanem halálos is, sőt a herceg azonnal meg fog
halni.

Az pedig látta a Várost, a falakat, a felettük
alacsonyan szétterülő füstfelhőket, amelyek felett
mélyen, sötéten, nagyon sötéten állt a tiszta ég.

Ennyit látott, azután megszűnt látni.

1.

Aki belépett az öreg doktor szalonjába, az láthatta, hogyan vénül meg minden nemzedék.

Egy majdnem teljesen kipusztult generáció fősvénység nélkül való takarékosága őrizte meg a berendezést, amelynek stílusa már történelmi-nek látszott akkor is, amikor a világháborúvértől és lángtól vöröslő függőnye még nem zárt le egy hanyatló korszakot. A világos színekhez és nyugodt vonalakhoz szokott szem számára meglepetés volt ez a rőt és sötét, még alig megkopott pompa, amelyről ünnepélyesség és komorság áradt, csupa sötétbarna, vörös és arany; ez volt a bútorok, falak, kárpitok díszé s rajtuk ódon, megsárgult csipkék, terítők szallagok.

A többi szobákban nem volt olyan éles a stíluskülönbség, mint itt, ahol díszítések formájában kapott kifejezést egy korszak lelke. De általánosságban megvénült az egész ház, mint maga a doktor, akinek köpcös, kissé elhízott alakja és egyre őszülő, rövidre nyírt szakálla annyi idő óta nem változott már, hogy szinte úgy tetszett: mindig ilyen volt és sohasem volt neki gyermekora. Pedig a fal képei — egy nemzedék divattörténete festményekben és megbarnult daguerrotípekben — megmutatták, hogy ő is volt semmitmondó szemekkel és puha arccal a világba bámuló, piszeorrú kisfiú, nyurga kamasz, serkedő bajuszú és szakállú attilás siheder, de mindez valószínűtlennek tetszett akkor, ha valaki ránézett az öregúr élesvonású, vörös arcára s látta kemény, csontos orrát és metszően határozott, szürkés-kék

tekintetét. Igen! — senki sem látta őt határozatlannak, vagy ingadozónak s a szava még most is parancs volt mind a négy gyermeke előtt, pedig mind felnőtt emberek voltak már és hét unokája volt az öregúrnak.

Minden napja olyan volt, mint a többi.

Reggelenként mindig arra ébredt, hogy felesége, aki megöregedett és elhízott mellette, beteszi maga mögött a hálószoa ajtaját s pongyolába öltözve átveszi a háztartás ügyeit. Erre ő is felkelt, kényelmesen felöltözött és átsétált az ebédlőbe, ahol mindig negyedkilencet mutatott ilyenkor az ebédlőóra. Terítéke mellett ott várta a helyi lap; mire átnézte a címeket, jött a felesége, nyomában a cseléd a reggelivel. Mindig megtárgyalták az időt — ez fontos volt, mert az öregúr mindennap tett egy-két órás sétát. Amikor lehetett, a város határának homokos dombjai közt a szölleig, ha pedig nagy meleg, vagy nagy hideg volt, csak a város szélén lévő víztoronyig, ahonnan látni lehetett a várost: óriási félkörre terjedve feküdt a kis domb alatt, a templomnak a távoli és magas égre rajzolódó sárga tömbjével, a tornyok és gyárkémények csipkéivel és a pályaudvari mozdonyoknak az ég alján tovahúzódnó füst- és gőzfelhőivel. Délben megebédelt, utána elaludt szivarral a szájában az ebédlőasztalnál. Félnégykor felébredt és elballagott a kaszinóba, hogy megigya feketekávéját és végigjátssza szokásos alsóspartijait a nyugalmazott városi ügyésszel és a főmérnökkel. Ez volt számára a nap tartalmasabb része, amire érdemes volt gondolnia.

Kártyázni hatodikos gimnazista korában tanította meg a bérmaapja. A borostásállú, kopott, öregedő agglegény-ügyvéd nyári unalmában kártyára fogta a gyereket, akiben azután elveszített, de vonzó, édes és izgalmas mérkőzések emléke maradt erről a nyárról s az elhagyatott, üres, vén

ügyvédi-iroda porának és beszáradt kalamárisainak ecetszaga. Később rövid időre fel-fellobbant benne a játék vágya, utoljára egyetemi hallgató korában, de abbamaradt az orvosi praxis, a pénzszerzés évtizedeiben; akkor orvosi esetei, majd házassága, azután a klienturájának bővítése, az egyre szaporodó vagyon és a család gondjai töltötték be idejét, hogy nyugalombavonulásával a délutáni alsóspartik végtelennek tetsző hullámai közé ömöljön élete.

Igen, ez volt az élet a soha unalmassá nem váló problémásorok éber megoldása a játszmák során, ezeknek fordulataira gondolt vissza sétái közt is az öregúr, s mintegy álomban, elvonultak előtte a változatok variációi — és így telt el, minden változás nélkül, szinte mozdulatlanul állva egy csomó éve, nyugalombavonulásának évei, amelyek alatt bizonyára sok minden történt Északon és Délen, Keleten és Nyugaton, de az úgy látszott, mintha csak a látóhatáron túl hullámmzának. Az öreg doktor öntudatlanul közémbős volt irántuk: nem az ő dolga, hanem azé a nemzedéké, amelyet ő az életbe küldött. Ő már nyugodtan sétálhat. Megbámulták és tisztelték. A nemzedékéből már sokan elmentek s mint egy vagyonszerző kor, osztály és lelkiület egyik jellegzetes példánya: csak ő maradt meg kevesed-magával.

2.

Nyár, nyár, nyár . . . és az állomás felé gördülő kocsik ütemes zörgése az ablakok zsaluin túl, a súlyos, sötétsárgán izzó délutánban.

Ott bóbiskolt az ebédlőasztalnál és félálomban hallgatta felesége halk zsörtölődését: pesti fia érkezett a nyáron vendégül a családjával, annak panaszkodott az anyja, hogy az öregúr

nem akar soha lefeküdni délután, ott alszik el az asztalnál, s szivarja hamuja az asztalterítőre és fehér nyári ruhájára hull és örökös foltokat okoz, különösen, ha maga a szivar is leesik.

De a doktor, akinek ajkai között az élet és a félálom lehellete ki és be járt, jól tudta, hogy ez csak afféle asszonybeszéd: harminc éven át szokta meg, hogy csak ebéd után tud aludni egy negyedórácskát az asztalnál, mert a délutáni rendelőóra korán kezdődik és sokszor előbb is jönnek már a betegek. Különben is az ő házában ő volt az úr és ilyen apróságokban is az történt, amit ő akart; azért hozták le hozzá érettségizett unokáját, hogy ő döntse el, mi legyen belőle s ő döntött a maga megfontolt határozottságával: gépészmérnök! Egy életet indított útjára és mindenki természetesnek vette, hogy ő rendelkezik, hiszen ő adott nemcsak életet, hanem vagyont is nekik. Helyes és méltányos, hogy minden felett ő rendelkezik, helyes és méltányos, hogy míg odakünn a júliusi kánikula aranya tündöklöl: itt ül a hűvös szoba félhomályában, szédülethez hasonló félálomban és a szivarja hamuja az asztalterítőre hull — s az álom olyan észrevétlenül, ahogyan jönni szokott, ráömlött agyára . . .

Nyár, nyár, nyár . . . és a júliusi kánikula aranya tündöklök a zsalukon túl, — de vajjon hogyan történt, hogy ott fekszik az ágyban, a szokott könnyű terítővel letakarva és a feje olyan nehéz?

— Nyugodtan apám, rosszul lett egy kicsit, — mondta felette egy nyugodtnak tetsző hang, azt azonban az ő örökké éber és nyugodt esze megérezte, mekkora nyugtalanság reszket benne, azért fel akart kelni. De nem tudott, mert amikor meg akart mozdulni, a baloldala nem mozdult vele. Azonnal tudta, hogy bénulás, a szklerotikus agyvérzés a jobboldali agyteke mozgató centrumát

érte. Mintha mást diagnosztizálna, átvillant agyán az egész gondolatsor: „Barátom, maga elhanyagolta kicsit a dolgot”, s szinte kísérteties azonos-sággal megszólalt ügyvédfiáé után majdnem pontosan a saját hangja s ugyanezt mondta hangosan:

— Apám, elhanyagolta egy kicsit ezt a dolgot. — Ez az orvosfiának a hangja volt, a harmadiké, a legkisebbé, aki az ő praxisát vette át, akit legjobban szeretett, mert az hasonlított rá, mert metsző volt és határozott a hangja és a tekintete: milyen kár, hogy még nincs neki fia, de csak nemrég házasodott!

— Hall-e és tud-e beszélni?

— Igen — mondotta megrémült örömmel, hogy ez még megmaradt neki. — De mit csinálsz velem?

— Egyszerű eset. Most merült fel a német szakkémiában egy felszívató-szer, injekciós: pár nap alatt hatnia kell. Azonkívül természetesen majd elektrotherápia. Egyelőre semmi!

Ez a beszéd higgadt és nyugodt volt, sem aggodalmat, sem bizonytalanságot nem rejtett. De nemcsak doktor beszélt benne betegéhez, hanem fiú az apához, egyik orvos a másikhoz, s a helyzet olyan volt, hogy szinte meghatódott az öregúr.

Azután csönd és félhomály, csak érthetetlen lépések nesze súrlódik körülötte s megérzi egy ajtónyílás neszét.

— Halkabban. És ne zavard nagyapát — szól valaki. S ő megérzi az arcába csapódó enyhe ibolyaillatból és a ruganyos léptek neszéből, hogy pesti fiának a lánya, az ő unokája jön. Bizonyosan a kertből jön és még nem tud semmit. De igen, hiszen azt kérdezi halkán a többiektől, jobban van-e már? S a hangja nyugodt, szinte közönyös . . . Ha megvizsgálta és végiggondolta volna ez a dolgot az öregúr: ő sohasem szeretete

ezt a lányt, ezt a tizenötéves pesti bakfist, mert ez volt az egyetlen, aki felett árnyékká vált a hatalma. A kislány az anyjához hasonlított, akit ő szintén nem szeretett, mert más volt, mint ők. A gyerekeket másképpen akarta nevelni, mint ahogyan ő akarta; kényelmesebben, puhábban. Ezek a gyerekek tegezték a szüleiket s az öreg mindig zsörtölődve tiltakozott az ilyen „össze-vissza való tegeződések” ellen, de akkor már késő volt. S a lány is más volt, mint amilyennek ő szeretne volna látni: makacs és ideges volt, a mellett szélszélyes, temperamentumos és merész, akár egy kamaszfiú. A koré volt, egy más koré, mint az öregúr és mégis szeretnie kellett, mert a tőle elűtő arcvonások s az egyszínű elefántcsontszínű arcbőr alól (ezt az arcszínt is az anyjától örökölte) és idegen, sötét szemeiből sokszor az a lélek sugárzott ki, amit ő magáénak tudott és szeretett: határozott és önálló volt mindenben, száraz, okos, öntudatos és gyakorlati a világ dolgai felé, akárcsak ő maga . . . De hangjának nyugalmsága most bántotta a beteget, szinte nehezelt rá, hogy nem riadt és aggódó. Mégiscsak az idegen asszony lánya! Az idegen asszonyé, aki a maga nyugtalan városi vérét, az idegességet, és az idegenséget adta az ő unokájának. De íme, minden nehéz és szürke lesz körülötte és benne: olyan súlyos és szürke, mint az ólom s el kellett aludnia . . .

3.

Homályos fényre ébredt fel s a föléje hajló, szétfolyó árnyékban felismerte orvos-fiát. Az pedig intett neki:

— Nyugalom! Ne erőlködjék a felüléssel, injekciót kell adnom.

Megkapta az injekciót és megkérdezte:

— Nem kerestek?

— Az öreg Pataky volt itt a kaszinóból — dörmögte halk hangon a fia. — De nem engedtem apámhoz.

. . . Hm, azóta a félváros tudja, hogy agyvérzés érte őt! — s az álom ismét ráborult agyára.

Éjtszaka irtózatosszívdobogással ébredt fel. Körülötte homályos fény és csönd, míg a szívverés ide-oda dobálta volna őt az ágyon, ha meg tudott volna mozdulni, de nem bírt. Nem tudta, hogy van-e valaki a szobában, vagy nincs, de nem mert kiáltani valami irtózatossfélelem miatt. Félt, hogy — mint gyermekkorának rémült éjtszakáin — a Csontváz fog nesztelen suhanással felmerülni előtte a sötétben. Mikor lecsillapodott a szívverése, észrevette, hogy tetőtől-talpig izzadt. Ekkor már tudta azt is, hogy a rettenetes érverés, amely fájó szúrásokkal lüktetett balmellében, mintegy deciméteres darabon: érlemeszesedés, angina pectoris s a halálfélelem miatt volt. De hiába igyekezett megnyugtatni magát, tudta, hogy újabb agyvérzéstől is tarthat. Az esetleg fontos központokat béníthat meg az agyvelőben s akkor meghal. Nem tudta, mennyi idő telt el a tompán sugárzó fény és csend végtelenségében, percek vagy negyedórák, amikor egész bizonyossággal megérezte, hogy meg kell halnia.

Ez a gondolat idáig sohasem nyugtalanította, egyszerűen azért, mert sohasem gondolt rá. Mint a nagyon erős és energikus emberek előtt általában, előtte is távoli lehetőségnek tűnt fel, de most itt volt és ott hullámozott a körülötte vonagló sötétség mélyén. Megérezte — nem: *tudta!* — róla, hogy ez nem az angina pectoris szívszorongása és az azt tünetként kísérő halálfélelem, hanem valóság.

Ez a felfedezése rettenetes volt, olyan megázó és hatalmas megismerés, amilyenre nem

emlékezett egész életéből. Mintha valaki előtt egy szörnyű mélység nyílik meg és ő hirtelen beléje lát, ennek a mélységnek vonzásába és bűvölésébe mereven belefelejtkezve feküdt, és amikor erre rájött, tetőtől-talpig merev volt. Amikor meg akart győződni róla, hogy a teste él-e még, nem tudott megmozdulni és akkor . . .

Úgy hangzott, mint valami ágyúdörgés, vagy inkább valami belső, fülsiketítő roppanás: a lélek készült elválni a testtől és ő elvesztette öntudatát.

Amikor lassan, nagyon lassan magához tért, vagyis felbukkant a sötét mélyből, valami homályos derengést látott maga körül.

— Felnyitotta a szemét — mondta mellette egy hang, tompán, nagyon tompán és egy árnyék hajolt fölébe. Ő pedig felemelte a fejét egészen magától és az éjjeliszekevény lámpájának sárgás derengésében úszva, megpillantott maga körül egy csomó alakot, amint ágya körül voltak. Köztük az kötötte le figyelmét, amelyik még mozgott: leányunokája volt, aki éppen akkor ért be a szobába és megállt az ágy lábánál, előrehaladva, kezével fogva össze mellén valami hirtelen magára dobott fehér pongyolafélét. Homályosuló szemei előtt úgy úszott a fényben, mint valami árnyék. Valamikor egyszer az is így lesz majd és nem szabad, hogy ő is . . . Szól neki . . .

— Apa! — mondja felette egy siró hang, de ő intett, hogy hallgassanak és rettentő erőlködéssel, amelytől minden élet, ami csak volt, arcára költözött, szavakat és hangokat keresett, hogy átküldjön valami artikulálatlan, hatalmas ériadt figyelmeztetést abból a világból, ahol már félig lebegett, az innensőbe. Azonban az előbbi szélütés a nyelvét érte és most, amikor erőlködött, újból hallotta azt a fülsiketítő roppanást, amitől lassan, nagyon lassan homályosodni kez-

dett körülötte a világ és az utolsó, amit látott, a ruha fehér derengése volt. Az sokáig világított, míg végre hirtelen, mintegy elsodorva, eltűnt előle. Ekkor esett a feje hátra.

— Utolsó percében nagyon akart mondani szegény valamit Évikének! — emlékeztek meg róla évekig és sohasem tudták meg, mit akart mondani.

I.

Már este volt és súlyos, fekete orkán a repülőtér gyér, bizonytalan villanyfényei fölött; a kantin hullámbádogteteje néha meg-megdübörgött a szélrohamoktól és a cinkasztal fölé lógó lámpa részegen ingott. Az emberek mind a teljes felszereléssel ott álló magas fiatalembert nézték, aki gyorsan, szomjasan itta az óriási csésze forró fekete-kávét: három perc az indulás előtt, s éber és éles, most ideges és átéjtszakázott arcát körülfolyta a zöldes, meleg pára s a gyomra — úgy érezte — a nyugtalanságtól vonagló görcsök között adja majd vissza, amit megiszik. A nyugtalanság ebben a pillanatban jött rá, olyan váratlanul, mint valami rosszullét, de acélidegekkel uralkodott magán s amikor hátafordított az üres csészének, úgy érezte, hogy minden, ami körülötte áll, még az asztalok, székek és hullámbádog falak is, az ő erejének erőszakán függenek szilárdan, mint megfeszülő sodronyokon. A lámpafény mereven, üresen és sötétsárgán himbálódzott körülötte.

Egy csomó nyugtalan, sötét, ijedt arc bámult rá, a repülőtér néhány emberéé, akik a hullámos acélfal mellett álldogáltak. Örültség, amit akar: a tartályait csordultig teleszivattyúzott, súlyosan megterhelt géppel fel se lehet emelkedni a földről ebben a szélben. És nekivágni a tengernek ezzel a hisztériás hirtelenséggel. De ő türelmetlen karmozdulattal intett: „Gyerünk!” s még a szélen át is áthallotta a kantinos kisasszony nyugtalan, mélyen csendülő hangját, amint utána-

szólt valamit. A gép, tömör acél és alumínium, már ott állt az egyik hangár előtt a levegő súlyosan áradó ostromában, s amint bent ült a szűk, keményen rúgózott, benzinszagú kis pilótafülkében és a szárnyak előtt elkezdtek dörögni a légcsavarok, rettenetesen nyugodt lett.

Volt valami borzalmasan természetes abban a szótlanságban, amellyel ő és a többiek elváltak. A bejáratszárnyat, amin át beszállt, kívülről csapták rá. A montőr — az idegességtől félőrült, megüvegesedett szemű ember — kopogtatott az átlátszó, hajlított, vastag celluloidlemezeken, s ez azt jelentette, rendben van minden, leugrik a gépről. A pilóta pedig szokása szerint tízet számolt, lassan, iskolás tagolással s akkor lecsapta az egyik emeltyűt. A gép abban a pillanatban végigrohant a repülőtér hosszú, sötét síkján, elszáguldott a kintin előtt; a kivilágított ablakok, mint valami meteór fénypontjai alacsonyan lefelé szálló ferde síkban zuhantak alá mögötte az űrben; valóban: túlságosan súlyos volt a gép és alig akart felemelkedni. Egy hirtelen kis ránduláson érezte, hogy nekiment a repülőtér végén húzódó elektromos drótvezetéknek. Idegesítő pillanatok voltak, de aztán a motorok egyenletes bűgása közt meredek vonalban emelkedett és alatta ott volt New-York északi nagy elővárosának ezüstösen tündöklő szövedéke, lengve és himbálódzva a koromfekete mélyben és fénypontjainak halmazával beleolvadva New-Yorknak a látóhatáron sápadtan és vörösen sugárzó tűzpont-tengerébe. Abból, hogy milyen sebesen távolodott tőle a fénypontok hálójának lengése, érezhette, hogy milyen gyorsan, majdnem teljes sebességgel vág neki gépe az Atlanti-óceánnak. Egyedül volt.

II.

Egyedül volt, mint mindig és az élete volt ez az egyedüllét, amióta csak emlékezett. Tizenhatéves korától fogva volt pilóta, azóta úgyszólván nem tett mást, mint a gépek kormányánál ült szakadatlanul, úgy összeolvadva a géppel, hogy már úgy érezte: saját testéhez tartoznak a szárnyak, a törzs, a kormánylapátok és a légcsavarok; s ezek mind a saját testének meghosszabbításai.

Igy érezte most teljes idegzetével, hogyan hull repülőgépe felületére acélosan kopogó hideg zápor itt fenn a magasban. Vihar lesz, a kormány mellé beépített rádiókészüléke, amely piros és zöld lámpák felvillanásával jelezte, hogy keresik hullámhosszát, gyengén sípolni kezdett. Mikor fülére kapcsolta a kagylókat, hallotta, amint a Nort-East antenna az ő gépét kereste és viharra figyelmeztette azon az útvonalon, amelyen keresztülrepült. Hívójelek füttyültek, pattogtak és sikoltottak az űrben, már többfelől keresték, felszálása pillanatában bocsátotta csak a szikratávíró világgá a hírt, hogy útnak indult . . . s miközben kutatott és igazodott a hullámhosszok között, valahonnét diadalmasan és hömpölyögve gépébe tévedt csengő és szikrázó trilláival egy slow-fox. Valamelyik előkelőbb newyorki klub tánctermében játszhatták néger zenészek, mikrofon előtt, a tánc örvénylő, színes forgataga fölött, amely ámbrazsínú fényben fürdött. Otthagyta a forgatókorongot azon a hullámon és engedte, hogy eláradjon tagjaiban a dzsessz fájdalmas és édes sikolya, mint valami tűz; a parkett felett derengő fényben arany- és rózsaszínruhás lányok keringtek. Ő csak nézni szokta az ilyesmit, mert merev és ügyetlen volt a tánchoz; hogyan táncoljon az ember könnyedén és kecsesen, mikor ott érzi maga körül

láthatatlanul az acél- és alumínium kolosszust, amely hozzá tartozik?

S a kolosszus ekkor nyugtalanul kezdett hánykolódni.

III.

Ekkor már hétszázötven kilométerre volt az amerikai parttól, a magasságmérő ezernyolcszáz métert mutatott, s ami ritkaság: a súlyos orkán ebben a magasban száguldott. Hasztalanul próbált fölébe kerekedni. Úgy viaskodott a géppel, mint valami makacs állattal, de hiába volt minden hideg és acélos ereje, nem tudta magasabbra vinni. A végén minden átmenet nélkül, ahogy néha megtörtént vele, fogta el a jeges, keserű düh, a teste tele volt ragadós és csapzott verejtékkal, gépének szárnyai pedig vastag hóval, mert itt a magasban hóvihar volt, — szinte saját testével érezte a gép felületére vágódó és oda-fagyó hórétegek súlyát. A gép fáradt is volt tőle, a kékes derengéssel világító neoncső mellett egyre kevesebbet mutatott a magasságmérő.

De idegei elég erősek és erőszakosak voltak, hogy előrevilágítson fényszóróival és lássa maga előtt az űrből aláörvénylő hópelyhek borzalmas viharát. Végelérhetetlennek látszott az út, amint előrerohant köztük reflektorának söprő sugárkévájével és motorjainak dörgésével. Megpróbálkozott kapcsolatba lépni valamelyik állomással, akármelyikkel, de nem ment; a töredezett füttyjeleken érezni lehetett, hogy több helyről is ott villámlanak körülötte a rádióhullámok sugárkörei, de most nem tudtak érintkezést találni. Otthagytá a korongot az egyik hullámhosszon és újból teljes erejével nekilátott a viaskodásnak. Ekkor már csak hétszáz méter magasban volt, de lemondott róla, hogy tájékozódást kapjon,

merre kerülhet ki leghamarabb a viharból. S a szél szakadatlanul nyomta lefelé.

IV.

Ez rettenetes volt: a hátában fekvő súlyos nyomás, amint ráfeküdt a repülőgép törzsére és szárnyaira s amit szinte a saját hátában érzett, úgyhogy egészen összegörnyedt, úgy viaskodott vele. Úgy hatott rá, mint valami gonosz és szakadatlan erő, lefelé sugározva az ürből, elfoglalva az egész orkánt, az éjtszakát, az alatta lassan forgó földgolyó egész felületét, lefelé szorítva őt a széltől korbácsolt tenger hullámaihoz. Ha beállította a magassági kormányt és csak kicsit is próbált emelkedni a géppel, ez a gonosz erő úgy kezdte el rázni őket, mint valami összetörés előtt álló dobozt. A karjaiban érezte, hogy a szárnyakat hogyan akarja elfeszíteni a törzstől. Ekkor elszánta magát arra, hogy alászáll. Alászáll, talán lejjebb talál nyugodtabb levegőre. Ez nem gyakran, de megtörténik.

Lassan, nyugodtan süllyedt a géppel, a reflektorok ugyanazt a hóvihartól örvénylő fehér és fekete éjtszakát mutatták körülötte, a magasságmérő már csak a kétszáz métert, s akkor egyszerre csak meghallotta a tengert.

Igen, a tenger volt az a hatalmas és fekete dörgecs alatta s még mindig a hátukban fekvő orkán bűvöletként terhelő és gonosz nyomása. Alacsonyabbra már nem is mert szállani. S mikor megpróbált a magasba vergődni, újra nem tudott.

Ott ült a teljes sebességgel száguldó gépen, makacsul viaskodva, hogy legalább ugyanabban a magasságban megtartsa a gépet, a hóviharnak a géphez vágódó kévéiben néha már fehér, tajtékos hullámokat látva előrebontakozni a sötétből. Ez az ür és magány volt, a félelem és a halál,

dobogó szíve és dobogó mótora, a teljes egyedül-lét az orkánban, éjtszakában, a tengeren, félelmében a saját hangját próbálgatta, hogy emberi hangot halljon, s a rádiót is.

Már csak nyolcvan méter magasságban röpült, olyan alacsonyan, mint valami fáradt madár, amelynek szárnytollai súlyossá áztak a hótól. S a rádiókészülék hallgatókorongjával tapogatózva az űrben, Isten tudja, honnét, egyszer csak meghallotta valamelyik antennatoronyból néhány egyszerű hangszer hangáradatával az ismert dalt:

I never realised what you were
to me . . .

Csak szavak nélkül mondták ezt a hangszerek, sírva és hömpölyögve, de ezek csak afféle nyitányszerű első akkordok voltak, mert a zene elhallgatott s minden átmenet nélkül, mint a szél sóhajtása, felhangzott egy halk, lágy és sötétszínű asszonyi hang, darabokra tördelve az éneket:

— I never — mondta a bánat fanyar ízével hangjában — realised — s a hang kristályos magasba csapott, mint egy sirály szárnya — what you were to me: „Soha, soha nem tudtam, mi voltál te nekem:” — s a dal folytatódott:

„That such a thing could be: hogy ilyen is lehet . . .”

A hang lágy volt, nevető és síró egyszerre, olyan volt, mint egy pohár bor, vagy valami fény, és derengő világosságában egyszerre kísérteties siklással omoltak le ő előtte tájak és emberek: egy zöldarany nyár, amit Kanadában töltött egész kisgyermek korában, özvegy és fiatal édesanyjával; az a külvárosi óvodaépület, ahol édesanyja tanított New-Yorkban; az északkeleti városrésztoronyházainak vörös sivatagában egyik emelet; a C-hangár benzinillatú sötét mélye Pasadenában;

a sanfranciscoi repülőtér egyik kantinos leányának mosolya; az egyik newyorki utca autóktól morajló, kék füsttel telt szakadéka, mindez elrohant a szemei előtt és drága volt, olyan kedves, amilyen még soha semmi sem volt. Olyan édes és kedves, hogy szeretett volna sírni és nevetni, de csak ült meggörnyedve és üveges szemekkel a kormány mellett, magábakuporodva, most már nem érezte, hogy a géphez hozzátartozik, úgy viaskodott a géppel, mint egy ellenséges szörnyeteggel és börtönnel, amibe bele van zárva s az emlékek suhogtak, lengtek és zengtek körülötte, mint egymást váltogató fátyolok a dalban:

„And when you went away: és mikor elmentél . . .”

A képek egyszerre ömöltek és forogtak, úgy váltogatták egymást, mint a bűvölet: anyja finoman öregedő arca, egy furcsa és szép acél-doboz odahaza az asztalon, egy barátja, aki nagyon ragaszkodott hozzá s egy kis mozi Sanfranciskóban, ahova mindig elment, hacsak két repülőút között egy napot is töltött ott. Mindez most az övé volt, a saját élete, amit feltárt előtte a dal. Az övé volt, hozzája tartoztak, ő pedig hozzájuk.

V.

Hosszan és szédítően tartott, mint valami álom. Amikor magához tért belőle, már virradt s a gép, még mindig felfelé igazított magassági kormánnyal, olyan magasban járt, hogy a motorok már zakatolva készültek kihagyni. Alatta éles, jégszürke és tiszta volt a levegő, a háta mögött nem is nagyon alacsonyan: tömör, óriási felhőtenger hömpölygött, az alatt pedig szakadozottan, roppant rongyokban vonultak el a felhők, köztük

zöldesfeketén a végtelen víz-sivatag. A felhők és a víz felett ebből a magasból látni lehetett, hogy a föld gömbölyű és úgy tetszett, azt is érzi, hogy forog. A rádiója összes fényjeleivel villogott és összes hangjaival zakatolt és fütyölt. Egy óriás-gőzös, amely értesült útnak indulásáról, keresett vele érintkezést, hogy útbaigazítsa az angol partok felé.

1.

A tüzértiszt kibámult emeleti lakásának ablakából a Saint Lazare-utca túlsó oldalára. Az ólomszínű égen súlyos felhők lógtak s alattuk a Vendémiaire hónap hulló ködén át látszottak a Forradalom Párizsának az időktől és zivataroktól megrongált tetői. A köd és a leszálló alkonyat szürkességébe olvadó háztetők alatt komoran meredtek fel a falak, a hulladozó vakolat alól nagy vörös foltokban ütözködtek ki a téglák, a kitöredezett ablakokat rongyokkal dugdosták át s rajtuk pléhcsöveket vezettek ki. A Konvent, amely rongyos és diadalmas csapatokat küldött határaitra (és itt a tüzértiszt előtt felmerültek a ködben és esőben álló flamand tarlók és sáros országutak, ahol rongyos katonák és a súlyos ágyúszekerek izzadt lovai vonulnak tova), a Konvent, amely bevette az angoloktól elfoglalt Toulont, átvitte seregeit az Alpokon, rettentő és rettenthetetlen kormánybiztosait elküldte a lángban álló Vendée felé s vad energiával törte szét a vér és a vas gyűrűjét mind a határokon, — a Konvent: nem ért rá rendelkezni a kémények tisztántartásáról.

Egy péküzlet előtt emberek álltak sort az utca sorában, a zavargásoktól és itt-ott vértől mocskos házfalak mellett. A Rue Saint Honoré tájékaról és a Luxembourg-palota felől tompa dobverés szólt a ködön át: az Utca ismét háborgott a jakobinus izgatás vasvesszejétől, a Forradalom annyi vérengző fordulat után újhoz érkezett és Párizs úgy feküdt az ólomszínű, lapos, őszi felhők alatt, mint valami roppant prés nyo-

másában. Neki semmi köze sem volt az egészhez. Szolgálaton kívül és félzsoldra szorítva, s a piszkos assignáták egyre kevesebbet érnek; alig mer emberek közé menni: egy szál ruhában s azzal a piszkos bőrbajjal, amit Toulon alatt kapott ütegének egyik lövésétől, amikor a gránáttól megölt tüzemester helyett ő ragadta fel annak ágyúöltő vasát. Az arca még most is piszkosnak látszik a kiütések helyétől.

Elfordult az ablaktól s fel és alá járkált a kopott, egyre sötétülő szobában; az ablak bal oldalán egy rozszant, keskeny ágy, a jobboldalán egy szekrényke, mellette asztal, szék, az ágy végében pléhtál mosdóedénynek s az ablakkal szemben egy kopott tisztiköpeny lóg az ajtóba vert szögön. A szája szélén megjelent az undor. Ez az egész! Buonaparte Napoleonnak hívják, korzikai, már gyerekkorában se látott mást, mint nyomorúságot. Ah, igen, nagyjából még otthon volt a legjobb, Ajaccióban (sárgászöröses sziklák és zöld szőlődombok között sötét, omladozó városka, s a tengerparti mólón túl az őrtorony, melyet őse, Agostino Buonaparte építtetett még genuai szolgálatban a szaracén kalózok ellen). Koldusdiáknak lenni, pénztelen ösztöndíjasnak a tüzériskola ronda kaszárnyájában s azután — egy napfényes, párás tavaszi délelőtt víziója: az ágyúüteg előtt lebegő kormos füst mögött Toulon, amely felé francia csapatok vonulnak a dombocon és Buonaparte tüzerőtiszt által szétlőtt angol erődtáborok ellen.

Hallatszott, hogy valaki az ajtó kilincsével vesződik künn s mikor sikerült kinyitnia, belépett. Junot volt, aki még odahaza udvarolt húgának, Paulinenek.

— Alig tudtam eljutni a lakásodig — mondotta, mikor leült. — Egy kicsit veszedelmes járni a Luxembourg-palota környékén.

— Mi történik tulajdonképpen? — kérdezte mogorván Napóleon. Junot mérgelődött. Hogyan lehet valaki ilyen tájékozatlan? A jakobinusok és a royalisták együtt lázítják az utcát.

— Hogyan! Együtt?

— A kétharmad törvény miatt! — világosította fel Junot. — Ha a mostani Konvent kétharmada belekerül az új nemzetgyűlésbe, se a jakobinusoknak, se a royalistáknak nincs reményük a hatalomhoz.

Az egymás ellen törő hatalmi csoportok viaskodásának sötét és súlyos ígérete lebegett a kopott kis szobában. A tűzértiszt komoran, érzéketlenül és merengve nézte árnyékaikat. Egy pillanatig csend volt és mindketten némán hallgatták az ablakon szétcsurgó eső halk énekét.

— Nem jössz színházba? — kérdezte Junot. A másik újra mogorva lett.

— Nem!

— Miért?

— Mert nem megyek!

A dac kissé gyermekes volt és Junot újra bosszankodott.

— Te szerencsétlen! Hányszor mondtam, hogy ha nincs pénzed . . .

— Hallgass! — torkolta le őt ingerülten Buonaparte. — Ha nem megyek, hát nem megyek, ha pedig nincs pénzem, ahhoz neked semmi közöd. Érted?

Mindketten hallgattak a sötét szobában. Az eső neszén át újra felhangzott a tompa dobverés.

— Te tudnál valami rendes dolgot csinálni! — mondta lassan, hízelgően Junot, hogy megbékítse. A másik felült az ágyon.

— Ma megint kidobtak a minisztériumból, mikor ott jártam! — vallotta be elkeseredett göggel. Junot legyintett:

— Protekció nélkül nem lehet érvényesülni.
Nem ismered Barrast?

— Miért?

— Mert, mint hallom, nagy úr lesz. Mikor hozzád jöttem, kiabálták a Luxembourg-palota környékén a rikkancsok, hogy ő vette át a parancsnokságot Menou tábornoktól.

— Ismerem. Toulon ostrománál ő is ott volt a Konvent ellenőrző bizottságában. Multkor megismert az utcán és szólt, hogy menjek fel hozzá.

— Felmentél?

— Nem.

— Ez az! — fakadt ki dühösen Junot. — Ez vagy te, a te ostoba gőgöddel. Nem méssz fel, hanem inkább itt tespedsz, mint egy ökör!

A másíkra újra rájött az undor és a gőg szeszélyes rohama:

— Eh és mit lehet csinálni Franciaországban? Semmit! Nemrég gondolkoztam azon, hogy ne menjek-e Törökországba. Tiszteket hívnak oda a hadsereg újjászervezésére.

— Menj! — üvöltötte Junot; azután elnevette magát és meglökte: — Te, még pasa leszel vagy ilyesféle. Nagyvezér!

— No, nem bánom! — egyezett bele Napóleon. — Hát akkor menjünk színházba.

Mikor lefelé mentek a lépcsőn, megszólalt Junot: — Te! Mégiscsak jó volna, ha valaki gondolna rád most.

— Talán majd Barras — akarta mondani Napóleon. De nem mondhatta ki, mert már a kísérléténel is majdnem elharapta a nyelvét. Mikor kifordult az utcára, belelépett egy pocsolyába s majdnem elcsúszott s a felfröccsenő sár összemocskolta a köpenyét.

A Feydeau-színházban, ahol most valami Molière-darabot adtak, még nem kezdődött meg az előadás s látták felvonulni a forradalom előkelőségét, amely itt szokott találkozni.

Párizs, amely rombadöntötte a királyságot, vérpadra vitte a királyi családot és az arisztokratákat, reszketett belülről, rettegett önmagától és az ellenségtől s éhezett — Párizs most másképp akart mulatni: mulatni akart. A rettentő félelem ígézetétől felszabadult városban hatszáz korcsmában és mulatóhelyen tombolt a jókedv.

Napóleon és Junot láttak mindenkit, akinek csak Párizsban pénze volt: hadseregszállításokon felgazdagodott kereskedőket, politikai ágenseket, katonákat, köztük a megbukott Terror hírére a harcterekről Párizsba visszaözönlő arisztokrata fiataltságot; a hozzájuk tartozó nők közt tombolt a szabadosság: a rajtuk levő ujjatlan ruha alig volt több egy-két egyszerű lepelnél, de már beszéltek arról is, hogy Barras barátnője, Tallienné, aki továbbfolytatta a Forradalom idejének antik divatját, amit utánzott tőle egész Párizs, nemsokára divatba hozza azt is, hogy nem lesz a nőkön más, mint vékony tunika és a meztelen lábakon szandál.

A Forradalom durvasága helyett kezdett újra visszatérni a régi etikett s a tompa morájja összeolvadó beszélgetés halkán zsongott a forró félhomályban ülő nézőtéren.

Egyszerre csend lett, mert megkezdődött az előadás.

Ők állóhelyen voltak, mert alapjában véve Junotnál is vékonyan állt a pénz. Az állóhely is zsúfolva, és a tüzértiszt egyszerre rosszkedvű lett. A színpadot elülről megvilágító gyertyák lámpáinak tűzfényében lágyan ragyogtak az első, a színpadhoz legközelebb eső páholyok, ő pedig

itt, az állóhelyen: jelentéktelen, sápadt, a csak félig elmúlt, fekélyektől még mindig viszkető tüzértiszt; az egyik párizsi szalon ragyogott fel előtte, csillárainak meleg, viaszillatú aranyhomályában, ahová nemrég felbátortalankodott s ahol félrehúzódtak tőle az új éra hatalmasai. Ekkor egyszerre csak szinte valami acélököl fogására összegörnyedt; a vágy, mely benne égett, hatalmasabb és gyötrelmesebb volt, mint az éhség. Igen, ez a hatalom kegyetlen és maróan mély vágya volt: maga alá taposni azokat, akik ebben a gőgös félkörben ragyognak előtte; igen, ágyúk gőgös dörgését érezni maga körül s a puskapor félelmetes, égő, halálos bűzét.

Észre sem vette, hogy egy tiszt, akinek átázott ruháin és csizmáin még frissen csillogott a sár, belöki az ajtót s nem törődve az előadással, bekiált:

— A Konvent nevében! Buonaparte tábornok polgártársat keresem.

Többen pisszegve fordulnak feléje, hogy ne zavarja az előadást, Junot izgatottan oldalbalökte Napóleont:

— Hallod, téged keresnek!

3.

Másnap, — Vendemiaire 13-án — a Konvent hadserege, nyolcezer ember Buonaparte tábornok vezérlete alatt, szembeszállt a Tuilleráknál Párizs lázadó sectioninak csapataival. Reggel óta borús idő volt s köd hullott a házakra s az utcákra, ahol negyvenezer ember morajlott a barrikádok mögött. A Konvent csapatai — köztük a felfegyverzett képviselők is — körülvették a Tuillerákat s a tüzérek füstölgő kanóccal állottak reggeltől-délutánig az ágyúk mellett, mert a tábornok ágyúkat is hozatott a városba s a Konvent

— noha kissé megrettenve — meghajolt láng-eszének erőszakossága előtt.

Már azt hitték, hogy a Tuillerákat körülcíró lázadó csapatok, amelyek kiküldötteik útján állandóan alkudoztak a Konventtel, szétoszlanak, mikor valahol, talán a Saint Honoré-utca egyik ablakából, talán a Konvent csapatai közt, eldőlt egy puska.

Akik ebben a pillanatban a tábornokra néztek, látták, hogy sápadt arca kőkeményre torzul, mint azé, aki idegen messzeségekbe néz s látja magát, amint a sápadt árnyak sorfala között lépdel.

— Tűz! — mondta rekedten.

Junot kapitány, aki ott állt egy ágyú mellett, kikapta a tűzér kezéből a kanócot és rácsapott vele az ágyú gyújtólyukára. Abban a pillanatban rettentő dördüléstől reszkettek meg a szívek és az ablakok.

A kartács véres utat vágott a tömeg közé s úgy tetszett, hogy a felgomolygó lőporfüstnek a párás levegőben kóválygó körvonalaiból kibontakozik egy acélkemény, rettentő arcél:

Napóleon!

Ez itt Fontainebleau — s a kastély fái künn a kertben, amint szinte a holdas égre festve magasulnak: hűvösen, feketén a holdfény és az ég tompán sugárzó, ezüstzöld ködében. És Talleyrand, Perigord hercege, amint az első emelet egyik hideg és magános szobájában dolgozik; két súlyos ezüstgyertyatartó a vékonylábú, kicsiny asztalon, sápadt, éles fényükben szétszórva iratok, a földre és a székekre is jut belőlük, amint ideérkezése után hirtelen kicsomagolta és szétszórta őket mappáiból.

Hetek munkáját kellett elvégeznie egyszerre, mindazt, ami elmaradt a nagy párizsi felfordulás közben. Párizs erei és csontjai most tele voltak lázzal és nyugtalansággal: most már semmiesetre sem lehetett tudni, mi lesz. A francia határok felé szakadatlanul masírozott az egész fellázadt Európa, a Császár pedig úgy látszik, elvesztette fejét. Ő, aki máskor oly kegyetlen és csodálatos józansággal ítelt a legbonyolultabb dolgokban is, most mintha lázálmok közé jutott volna s a legképtelenebb tervek is valószerűeknek tündek fel előtte. Az arca egyre puffedtebb és sárgább lett és egészségtelenül hizott, pedig alig evett valamit a rengeteg izgalom között. S ami a legrosszabb: tele volt szakadatlan dührohamokkal. Ezek azonban nem hasonlítottak a régiekhez, amikor indulatai valami szörnyű, acélos és hideg erőt jelentettek, úgyhogy tőlük maga a külügyminisztere is rettegett, aki pedig alapjában megvetette. Nem! Ezek az indulatok most egy elhízott, öregedő és betegesen hiú ember gögijéből és sértődöttségéből fakadtak: az elveszített orosz hadjárat feküdt

meg a valamikor elnyűhetetlen idegzetet és akarat-erőt s mérgezte őt sárgára genyével. Talleyrand megértette őt és maga is megborzadt, amikor a jéghideg pokolba menetelő árnyékekre gondolt: minden bizonnyal ezek emléke táborozott a császár körül, amint még a legfontosabb jelentéseknél is idegesen dobolt a kezével és lázas, ólmos fényű szemekkel meredt valami bizonytalanra. S nem akart mást, mint a hiúságán esett csorbát kiköszörölni, hadak élén mutatni meg a nyomorult Európának, hogy még mindig a régi. Holott régen elmúlt az idő, hogy ezt meg lehetett volna mutatnia. Ő azonban minden józan tervet visszautasított s külügyminiszterének szinte titokban, a maga szakállára kellett dolgoznia, hogy mentse, ami még menthető.

Ekkor jutott eszébe a pápa, aki még mindig fogságban ült, türelmesen, alázatosan és megtörhetetlenül. Vele, egy utolsó és erőszakos megfélemlítéssel, talán még el lehetne érni valamit s Talleyrand lázasan Fontainebleauban utazott.

Délután érkezett ide, de szándékosan nem kereste fel azonnal a pápát — csak hadd nyugtalankodjék minél később éjtszakáig! — s keményen dolgozott az egyik sebtében megnyitott emeleti szobában, ahonnét a kastélykert karcsú, magas fáinak az első emelet magasságába is felnyúló zöld falára lehetett látni. Itt jóleső csönd és nyugalom volt s a herceg számított is erre, mert előrakta aktáit és jegyzeteit és nyugodtan dolgozott rajtuk egész éjjelig, azaz nem egészen nyugodtan, mert ő sem tudott enni: elkergette komornyikját, aki félénken és alázatosan kérte, hogy egyék valamit. De megengedte, hogy készen tartsák számára vacsoráját s a szolgák és a szakácsok aggódva virrasztottak fenn az újra és újra elkészített friss vacsorával. Nevetett magában, mikor erre gondolt. Ő, még a

Királyság fényűző korából itt maradt szibarita nagyúr, valamikor fontosnak tartotta a rendes időben való bő és finom étkezést és lenézte, különöc és alacsonyrangú pózolóknak tartotta Napóleont, mert az sohasem evett rendes időben, hanem akkor, amikor ráért és a szakácsnak egész nap készenlétben kellett állania, hogy azonnal friss ételekkel tudjon szolgálni, amikor a nagyurat idegessége az asztalhoz engedi. De most megértette őt — csak most értette meg, micsoda irtózatosságot idéz a feszültségek terhére hordozta állandóan a rettentő korzikai. S a külügyminisztere vacsorájára most éppen úgy vártak a szakács és a szolgák, mint ő reá, — Talleyrand pedig epés és rosszkedvű nyugalommal fejezte be munkáját odafenn a sápadt gyertyafényben.

A legkevésbé sem volt éhes. Pedig, ha jól meggondolta, tegnapelőtt este evett utoljára tisztességesen M. marquise-nál, legújabb barátnőjénél (a herceg még ezekben az izgalmas napokban sem feledkezett meg arról, hogy újabb barátnőket ne szerezzen és ennek a már nem túlságosan fiatal asszonynak utolsó fellobbanásait élő szépsége már régen nyugtalanította). Mintha még most is szájában lenne az íze és jóllakató hatása: a pástétom kissé zsíros volt és ő nagyon érzékeny volt ebben a tekintetben! De azért volt olyan őszinte, hogy bevallotta magának: nem ettől émelyeg a gyomra, hanem a nyugtalanságtól, attól a különös félelemtől, amit a pápával való találkozás gondolata előre felkeltett benne. Pedig otthon még arra számított, hogy könnyű lesz megtörni és rábeszélni egy fáradt, öreg, az események újabb fordulataiban járatlan embert.

Éppen akkor, amikor letette a tollat, hangzott fel künn egy érkező kocsinak és kísérő lovasoknak gyors és egyenletes vágatása — úgy, tehát megérkezett a pápai államtitkár, a pápától

elszakítva őrzött Consalvi kardinális. Amikorkomor-nyikja jelentette jöttét, elrendelte, hogy a bíborost vezessék az egyik földszinti lakosztályba és azonnal jöjjön, ha hívatja.

Állj csak meg! — mondta meglepetve a gyertyát vivő szolgának, amikor a pápa két szobájába vezető magas, fehérre lakkozott ajtó felé közeledtek a földszinti folyosón. A szolga megállt és a herceg ki sem mondott parancsának ösztönös megértésével emelte magasra a gyertyát a kép előtt, amely a falon függött és egy hölgyet ábrázolt, fehérarcú és vöröshajú s ugyanúgy elomlani készülő szépségű hölgyet, mint amilyen M. marquise volt. Vajjon kit? No, mindegy! De azért Talleyrand a marquise parfümjére emlékezve lépett be a papához, aki ebben a késői órában is fenn volt: breviáriumát olvasta parányi asztalánál, gyertyái nyugodtan, lobbanás nélkül égtek s fényükben látszott, mennyit öregedett és soványodott az arca és ősült a haja, amióta a herceg utoljára látta őt. A hangja is gyöngébb lett.

— Ön még mindig fenn van? — kérdezte félíg színelve az udvarias és rosszaló meglepetést, félíg valóban meglepődve a herceg; szándékosan nem adta meg a címét a pápának. Ő azonban nem vett erről tudomást.

— Tudtuk, hogy jössz fiam és vártunk — mondta kissé mélyhangú, egészen olaszos franciasággal, egész közömbösen, minden izgalom nélkül. A herceget pedig bosszantotta, hogy nem egy álmából felriasztott, zavart és tétovázó öregemberre tört rá, hanem nyugodtan és éberén látja maga előtt.

— Már voltam bátor annakidején kéрни Szentségedet, — mondta símán — hogy ne tegezzem. Végre is herceg vagyok s egy Önnel tár-

gyaló, hozzá ebben a pillanatban fölényben levő hatalom külügyminisztere.

A pápa fáradt, kicsiny, ráncos arcán, a vértelen, keskeny ajkak körül megjelent valami elnéző mosoly:

— Fiam, te nekünk mindig csak a mi hűtlen autuni püspökünk leszel. Miért jöttél?

A rajtaütés nem sikerült. A herceg érezte, hogy egy rettentő fölényben levő hatalom ül vele szemben, ám magának is rendületlenül harcolnia kellett a fölényért s nem volt szabad engednie, hogy a pápa mintegy kegyesen megengedje neki előadni mondanivalóját.

— Csak éppen benéztem erre való utamban. S talán jobb is lesz, ha nem zavarom Szent-ségedet. Be fogok számolni a Császári Fenségek, hogy vendégét jól találtam.

A pápa jobbjára, amely ölében pihent, most fel-emelkedett onnét (az árnyékból, amit az asztal lapja vetett rá) s a kicsiny, sovány, foltosan és sötétén barna kéz ujján megvillant a széles és súlyos gyűrű.

— Add át neki ál . . . — kezdte mondani a pápa. De a herceg valami merev és megrettenő görccsel lépett félre a kéznek áldásra feléje libbenő árnyéka előtt. „Amit feloldoztok a földön . . .” — hallott valami egészen lágy, egészen idegen és egészen mély hangot magában s az áldó kéz árnyéka, amint megszokott könnyedséggel és laza ujjakkal lebegett a szoba felett, úgy tűnt fel neki, mint valami sas ragadozó mozdulata. Olyan volt, mint valami súlyos szédülés: földrészek és évszázadok lebegtek az árnyék alatt, egészen kicsinnyé és testetlenné veszve s Talleyrand a dühtől és félelemtől elfulladozva, rákiáltott:

— Hagyja ezeket az ostoba ceremóniákat!
— A düh és durvaság őszinte volt, nem pedig

diplomáciai eszköz, noha amikor idejött, úgy hitte, hogy csak diplomáciából lesz goromba. Azonban éppen durvaságának őszinte volta magához térítette.

— Nincs időm ilyenekre! — mondotta nyersen, de nyugodtan; nyersen csak azért, hogy megadja a tárgyalás tónusának az átmenetet a teljes lehiggadáshoz. Azután pedig leült:

— Tudniillik, ha már itt vagyok és tárgyalhatunk: előnyös diplomáciai ajánlattal jöttem.

A kéz árnyéka rálibbent s mint valami újrászédítő súlyt: a Kereszt jelét vetette föléje.

— Őszinte szívvel adom ezt az áldást! — mondotta kegyes méltósággal a pápa. — Fogadd ugyanúgy! A keresztet, amelyet viselek én és velem együtt az egész Egyház!

A herceg belekapaszkodott ebbe a fonálba.

— Ön jól tudja — mondta rekedten (a hangja nyugtalan és gyöngé volt, amikor Szentséged helyett újra és hangsúlyozottan csak Ön-nek szólította a pápát). — Ön jól tudja, hogyan áll az Egyház ügye mindenütt! — S valamivel nyugodtabban, nem is sokat túlozva, elmondotta, milyen elhagyatottságba juttatta a pápa fogsága az Egyházat: szinte darabokra készül hullani; az uralkodók mindenütt erőszakos kézzel kapnak a felette levő hatalom után országaikban. A teljes megsemmisülés árnyéka áll felette: — Míg Szentséged ezekkel a ceremóniákkal tölti idejét reális megfontolások helyett! — fejezte be egy hirtelen fordulattal.

A pápa (kegyes, édes és finom arc a gyertyák arany és rózsaszín fényében s higgadt és figyelmes, akár egy gyóntatóé) nyugodtan hallgatta.

— Non praevalébunt — mondotta végül halkán. — Te tudod, fiam, miféle ígéretet kapott az Egyház: hogy a Poklok Kapui sem vesznek erőt rajta!

A herceg azonban ebben a pillanatban

makacsul tartotta a diplomata stílusát, ha nagy megerőltetésébe került is. Mind a két kezét a térdére tette, hogy ne reszkessen s a szeme szinte üveges volt: — Ez kétségtelenül így van, ment bele a pápa ellenvetésébe udvarias, de lenéző és frivol természetességgel, de Őszentsége (s most már mindenütt ezt a megszólítást használta) kétségtelenül akkor szolgálja ennek az ígéretnek adott helyzetre vonatkozó megvalósítását, ha elfogadja azt, amit ő ajánl: a pápai állam visszaállítását, sőt esetleg egész Olaszországot Lombardia kivételével, amennyiben Őszentsége belemegy egy új konkordátum pontjaiba és francia utasítások szerint hajlandó egy tárgyalást lefolytatni Ferenc császárral. — A herceg selyeminge most már nedves volt az izzadságtól. Ha Ferenc császárt sikerül kikapcsolni a Napóleon ellen támadók közül: akkor minden rendben van. S nem is adott alkalmat a pápának, hogy válaszoljon, hanem közölte vele, hogy idekérlette Consalvi kardinálist is: minden bizonnyal szükséges, hogy Őszentségét ebben a nehéz ügyben ily meghitt embere támogassa!

— Consalvi kardinális? — ragyogott fel a pápa. — Hadd lássam minél hamarabb az én legszeretettebb fiamat!

Egy perc: s az ajtónálló bejelentette szeretésoson:

— Consalvi kardinális!

Consalvi kardinális: a hatalmas bíboros, barátja és az egész világon legerősebb fia, aki mellette áll vaskezeivel, mintegy a saját erejével pótolva a gyöngéd, kedves és finom pápai kéz erőtlenségét. S a komor, sötétbőrű, alacsony, már maga is idősebb ember, mint valami oroszán állt mindig pápája mellett. Ezért is kellett őket a száműzetés idején szétválasztani. Ám Talleyrand

gondoskodott arról, hogy többen is gyúrják, keményen gyúrják őt.

— Szentséges Atyám! — térdelt le már az ajtóban Consalvi kardinális, a pápa pedig felállt, hogy elébe menjen. Ebben a pillanatban szinte nem is akart Krisztus földi helytartója lenni, hanem szerető, gyöngéd és figyelmes jóbarát a másik szerető, gyöngéd és figyelmes jóbaráthoz. De a kardinális felugrott, elébe sietett és ott térdelt le előtte, a pápa pedig felemelte magához. A bíboros a fehér pápai reverenda háttéréből fordította a maga komor, epés, sötétsárga oroszlánarcát a herceg felé.

— Hallgasd csak, Consalvi, mit mond nekünk ez a fiunk! — mondta neki a pápa. S a hercegből újra fellobbant a remény. Hátha!

— Fontolja meg, őminenciája, — mondotta a bíborosnak simán a herceg — amit ajánl: a pápai állam visszaállítását és a francia csapatok védelmét, ha bizonyos, kívánt irányban veszik fel a bécsi udvarral a tárgyalásokat. Ezzel szemben, íme, így áll az Egyház: mindenütt erőszakos kezek nyúltak jogaiba, széthullásra van ítélve, a pápai megerősítéssel felszentelt püspökök egyre fogynak, az Egyház tekintélye teljes romlásban . . . soha ilyen válságos helyzetben nem volt az Egyház, mint most. — Consalvi egyre sötétebbé váló arccal hallgatta.

A pápa aggódva és figyelmesen nézte bíborosa arcát. S arcának és homlokának egyre jobban összegyűrődő redőiben látta a saját gondját, az Anyaszentegyház gondját, amely úgy függött maga felett is, mint az árnyék: a Krisztus testétől elszakadt eretnek országokat körös-körül, Angliától a skandináv országokon át Németországig és Wladivosztokig. A Franciaországból kiindult szellemi forradalmat. A filozófia és tudomány elpártolását. A teológia és az egyházi

tudományok apályát. A francia hívők ellenséggé válását, a spanyol és olasz hívők erőtlenségét, a Habsburg-országok hívőinek a dinasztia hatalma alatt való görnyedezését. Az összetört jezsuita rendet. A többi rendek szellemének megfogyatkozását, az üres és gyöngé szemináriumokat. A lelkileg üres és gyöngé papokat. S a földgömbön köröskörül: a sötét, forró és ismeretlen Afrikát, amint Krisztusra vár, Indiát, amint Krisztusra vár, a rothadó szigetvilágokat, amint Krisztusra várnak, a sárga százmillókat, amint Krisztusra várnak, Amerikát, amint Krisztusra vár — vajjon honnét fog fakadni az erő, amellyel az Egyház teljesíti azt a hivatását, amit kötelességül kapott?

S a pápa válla lassan előreroskad, mintegy a földgömb súlyától. Ezt látták mind a ketten: a a bíboros és a herceg és mind a kettő hallgatva nézte őt. Talleyrand visszafojtotta lélekzetét és meg sem moccant: hagynia kell vívódni magában a fáradt aggastyánt . . . s elnézte arcát, finom, okos, magashomlokú arc volt, tele szinte túlvilági értelemmel és szinte leányos gyöngeséggel és gyöngédséggel. „Aquila rapax” — gondolta magában Talleyrand. Malakiás jövendöléseiben ez az ő mellékneve. Még csak rá sem lehet fogni, hogy az lenne, hogy ebben a kegyes és türelmes bárányban valami volna a sasból! S akkor lassan felemelte arcát a pápa és Talleyrand megfélemlítve nézte őt.

— Fiam! — mondta neki halkan és alázatosan a pápa: — majdnem tizenhatsz századdal ezelőtt a Tiberiás-tó mellett egy halász fejére tette kezét az Údvözítő. Az pedig átadta ezt a kézrátételt másnak és ismét másnak. Az áldás és a kézrátétel így érték el hozzám. A sorban voltak okosak és gyenge értelműek, tiszták és bűnösök. De a Hatalom, amit Ő adott, itt van ezekben az erőtlen kezekben — s a finom, kicsiny és

barna kezek felemelkedtek a levegőbe. — Azért én téged, az én rossz püspökömet, íme, megáldalak . . .

Talleyrand eltorzult arccal ugrott fel. Az áldás árnyéka ismét ott lebegett felette . . . s Consalvi kardinális is felállt, a maga vasból való kezét rátette a herceg vállára, úgyhogy mozdulni sem tudott.

— Megáldalak — folytatta a pápa — s ez az áldás tapadjon minden cselekedetedhez, hogy bármiből, amit teszel, az Egyház java sarjadjon elő, és jutalmazzon meg ezért téged az, akinek nevében annakidején püspökké felkenettél.

Mély és rekedt hang tört elő a herceg melléből, mély és rekedt hang, szinte mint a hollóé. Kibontakozott a kardinális kezének súlyából és fehér arccal hátrált ki az ajtón. Ebben a pillanatban már tudta, hogy Napóleonnak el kell vesznie, hogy ő maga elpártolt tőle s hogy a Császár bukásával megszűnik a pápa fogsága. Még látta a gyertyafényes arcot, amint éles és erős volt, rettenetes volt, mint a sasé. „Aquila rapax” — lobbant fel benne, mint a villám s az ajtóból kisugárzó fényben megpillantotta a szemközi falon az M. marquise gyalázatos szépségéhez hasonló képet, az Asszony rettentő báját, amely uralkodott testén és vérén s ekkor összeesett a kép előtt.

1.

Német? — kérdezte az asszony, miközben végigkeringtek az óceánjáró tánctermén, a lámpák opálosan izzó csövei alatt, a zenének és az esti ruháknak gyér áradatában.

— Nem!

— Így egészen egyszerűen csak: nem? Biztosra vettem, hogy igen, mert azt látom, hogy nem angol, hiszen csak a németek tudnak ilyen tökéletesen megtanulni angolul. Pedig nem angol!

— Az sem!

A férfi, aki ilyen gyér szavakkal válaszolt, kíváncsian nézte az asszonyt, aki egy hajszállal sem közelebb, mint ahogy az illem és a jóízlés megengedték, nyugtatta vállán karjait a táncban és ilyen makacsul igyekezett megtudni, ki ő. Mind a ketten Southamptonban szálltak fel, — előző este még tündökölt mögöttük a southamp-toni lámpák elveszően fénylő köde, amikor a férfi elment kabinjába és most az első vacsorára jött fel onnét először. Unalmában vegyült a táncba és — azonkívül, hogy asztalszomszédja volt — ő sem tudta még, ki az az amerikainak és asszonynak látszó hölgy, akivel táncol. A lábán strasszoktól szikrázó aranycipő, selyemharisnya, karcsú, kifogástalan termetén súlyosan ragyogó, aranylamé táncruha és a belőle áradó fanyar angol parfüm keserű és édes illata . . . szép, előkelő, gazdag, akár a többiek, és láthatóan érdeklődik iránta, mert alig vitte három perce őt a táncban, máris arra kényszeríti éles és közömbös amerikai szemének pillantása, hogy szakadatlanul arcába

nézzen, s magáról beszéljen, a helyett, hogy az éjszaka milyen gyönyörű, a tenger csendes és az utazás milyen nyugodtnak ígérkezik. De a férfi elhatározta, sem szeszélyből, sem unalomból nem megy bele semmiféle flörtbe. A legelső alkalommal leszökik innét a kabinjába, s alszik, ha kell a hátralevő napokon át Coney Islandig. New-Yorkban, ahol el akarja adni találmányát, idegerekének minden cseppjére szüksége lesz. Semmi kedve rá, hogy megtörje maga körül a magánosság és erő gyűrűjét, s az asszony megfigyelte, mint lesz az arca kedvetlen. Egy-két percig mindketten szó nélkül hallgatták a jazz keserűen érzeki zenéjét, amely fojtott és tompa sikoltások sorával szállt fel a zenekarból. A férfi elfordította arcát, az asszony pedig — érett és fanyar amerikai szépség, magánosan utazó asszony — nyugodtan fonta lépteit lágy figurákba, amint ott keringtett táncosa karján. A zene sikolya lassan kezdte leoldani a férfiről a borút és az idegességet. Végre is nincs veszve semmi, ha odahaza, Köppenhágában tönkre ment is, de itt van a találmány, egyelőre első osztályon utazik és van pár hétre való pénze New-York számára is. Azután pedig meglátjuk!

Az asszony észrevette, hogy a férfi elgondolkodik, megállt és rámosolygott: — Ne táncoljunk tovább, jó? Talán vezessen ki a bárba! — A bár zsúfolva volt, véletlenül kaptak két széket a magas cinkasztal előtt, felmásztak rá, az asszony megrendelte azt a bonyolult keverékű koktailt, amit szeretett, a férfinak is; a következő pillanatban ugyanannak a csipős és összetett ízű szesznek hatásában, mint valami közös cinkosságot adó érzésben ültek, odazsúfolva a beszélgető párok közé, és mégis olyan távol tőlük, mintha csak ketten volnának a világosvörösre lakkozott falak között, a lámpák sugárzásában.

— Svéd vagyok — mondta váratlanul a férfi. — Mérnök. A gyáram tönkre ment és most utazom ki Amerikába! — S az ajtón szakadatlanul patakzottak be a zene édes és síró melódiái. Az asszony nevetett és felnézett rá: a férfi akkora volt, hogy még így ülve is magasabb volt nála fél fejjel és fel kellett néznie rá, hogy a szemébe nézhessen: — És hol marad? New-Yorkban? Igen? Kár, ő (az asszony) tovább utazik onnét Nyugat felé. A férje várja őt Minneapolisban. Tudja-e, hol van Minneapolis? — Nem, a férfi nem tudta, ő csak New-Yorkot tudta, Csikágót, Detroit-t és San Franciskót. A többi homályos és összefolyó volt előtte, alig ismert távolról valamit az életnek az Atlanti-Óceán és a Csendes-Óceán közt elterülő irtózatosságból, amit U.S.A.-nak hívnak; valamikor tanulta, de azután elfelejtette, most csak néhány cégnek a címét ismerte, a szállodáját, ahol megszállni fog. S íme, a bizonytalan és távoli morajlásból, ami rá várt, előre felbukkan előtte ez az asszony, aranybátólzott és Minneapolisból és a férfi szíve egyszerre mélyen elkezdett fájni. Eddig csak ujságot olvasott és szakkönyveket, — hogy valakinek a szíve fájhasson akárkiért is, sohasem hitte el, de most pontosan és határozottan érezte, hogy a szíve, éppen a szíve, milyen mélyen és keserűen fáj a mellében. Ez Ingrid miatt volt; nos, természetesen semmiről sem lehet szó közte és Ingrid között, azután, hogy tönkre ment. Őh most itt ez az amerikai asszony, a szeme zöld és arany, halványan vöröslő, szívalakú szája nevet s hangja mélyen, dallamosan rekedt. Tovább beszélgettek, azután a férfi fizetett; az ajka hűvösen mosolygó volt, mint valami álarc, de magában élesen és tisztán ellenőrizte, hogy ebből, ha kell, egy napig is élhetne New-Yorkban . . . készült hűvös lenni és összezáruló, mint valami kagyló.

A fedélzet, ahová felmentek, hideg volt, széljárta, elhagyott, a lámpák jegesen izzó ragyogással égtek teraszain és sétányain, az éjtszaka koromsötéte alatt: itt álltak egymásba karolva a lépcső feljáratánál, mögöttük a zene patakozó árja sírt, előttük pedig halk neszként hömpölygött a tenger hatalmas moraja. Oly magasan voltak, hogy nem is láthatták a tengert, csak az éjtszaka sötétjét. A magasban egy óriási, derengő folt világított: a ködös és fátyolos hold az égbolt szaggatott felhőin túl. De mind a ketten fáztak és visszamentek a hajószalonba.

2.

Igen, ez könnyű hódításnak készülődött — úti kaland s a magánosan utazó amerikai asszonyokról annyi mindent beszélnek — de mindkettőjük számára volt benne valami riasztó és végleges, mint a végzet. Másnap egész nap együtt voltak s alig vették észre, hogy az ég elborult, a tenger nyugtalan lett; tört, óriási lapokban hánykolódott. A hajócsavarok néha egyenetlenül rázták az óriási építményt, a vendégek nagyobb része nem volt ott a vacsoránál, a társalgó üres, maga az asszony is sápadt volt kissé, sokkal hallgatagabb, mint előző este. Mikor elbúcsúztak és az asszony ott állt a társalgó egyik óriási tükre előtt, hogy megigazítsa haját, a férfi pedig ott állt mögötte, hogy ráadja a szürkés-kék, könnyű prémköpeny-két, az asszony arca hirtelen kemény lett a tükörben, szinte kísértetiesen hatott, ahogy a tükör mélyéről meredt rá a háta mögött álló férfire, két éles, hideg és romlott drágakő, benne a kérdés: a kérdés a férfi és az asszony között s mikor ugyancsak a tükörből látta a férfi szemében az igent, [így] szólt nyugtalanul, rekedten dallamos hangján: — Éjfél után!

Éjjél után a férfi kóválygó fejfel ébredt, legelőször azt állapította meg, hogy a feje milyen erősen szédül, csak azután látta meg, hogy az éjjeliszekrényén megerősített óra világító számjegyei felett pontosan huszonnégy óra után öt percet mutatnak a zöldes fényben derengő mutatók. Az volt az érzése, hogy váltakozva süllyed és emelkedik és csak amikor felgyújtotta a villanyt és a fehér fény vakítóan verődött vissza a hófehér falakról, látta meg, hogy az egész kabin hánykolódik. Odakünn iszonyú vihar lehetett. A kabinfalak szabálytalanul keringtek a legkülönbébb helyzetekben, a folyosókon valami különösen susogó nesz volt és emberi hangok zaja, — hasztalanul próbált megkapaszkodni a kabin közepén, amikor felpattant az ajtó és valami sötét tömeg folyt be rajta laposan és szélesen, mint valami szőnyeg. Tengervíz volt! Odakünn a folyosón emberek rohantak mezítláb vagy legfeljebb papucsban, a pizsamájuk fölé kapva felöltőjüket, mint ő maga. Ott tolongtak a szűk folyosón, a hajó részeg ingásában és támoltygásában, a víz végighullámozott a folyosókon, néha térdig ért, néha bokáig, és azokra, akik a lépcsőfeljárathál állottak, közben-közben súlyos tömegben zuhant egy-egy súlyos, jéghideg hullám a fedélzetről. Akkorák voltak a hullámok és olyan nyugtalan a hajó ingása, hogy a fedélzeten átcsapódott a víz és az összetört lejáróajtón át lezuhogott a folyosóra. Egy tiszt jelent meg, két sápadt, revolveres matrózzal. Sötétén csillogó, nedves viharkabát volt rajtuk, gumicsizma, és a tiszt nyugodtan, de látható módon dühösen és keserűen ráparancsolt az utasokra, hogy menjenek vissza kabinjukba, semmi baj nincs, csak a víz zuhog be rosszul megerősített nyílásokon, nemsokára megigazítják a rosszul elzárt fedélzetnyílást; s közben a víz csapzott foszlányokban zuhogott le gumicsizmás lábaik

között a lépcsőn. „Aki nem engedelmeskedik, vagy pánikot csinál, lelőjük!” De a tömeg — három odafutó folyosón is — mozdulatlanul és összeverődve állt és didergett a fedélzetre vezető lépcsőfeljáró alatt; senki sem érezte magát illetékesnek, hogy megmozduljon. A tiszt pedig energiátlan volt és tehetetlen. A lámpák egyszerre szinte féllánggal, sötétsárgán kezdtek égni, valami baj volt a világossággal, és a nyomasztó, beteges fényben egyszerre egy matróz támolgott le a lejáró sárgarévrúdjába kapaszkodva a tiszt-hez és mondott neki valamit. A tiszt egyszerre hamuszínű lett, megfordult és követte az üzenet-hozót, csak a két revolveres matróz maradt ott a tömeggel szemben, azután egyszerre koromsötét lett. Az utasok pedig megrohanták a lépcsőt. Néhány lövés elvesző hangja hallatszott, — a dörgést egészen elnyelte az orkán súlyos, fülsiketítő fűttye, amely alászállott a lépcsőkön is. Az odazuhogó vízen és a rohanás közben eltaposottakon át áradt a felrohanó tömeg a középfedélzetre, amely tele volt szakadatlanul odacsapódó vízzel, az orkán hangjaival, azzal a roppant száguldással, amely leverte őket lábukról s odatapasztotta őket a fedélzethez.

Ott szorongtak a középfedélzeten, a férfi az egyik oldalépítményhez erősített vasrúdba kapaszkodott, felette és mindnyájuk felett a magasban kábultan és értelmetlenül csengtek a kapitány parancsszavai, a hangszórón át: Hogy szigorúan megtiltja bárkinek is feljönni a fedélzetre; az utasok menjenek azonnal vissza, nincsen semmi baj, csak a magas hullámok csapkodnak fel a fedélzetre és pillanatnyi rövidzárlat van, de csak a hajó egyik részében. Valóban: a hajó orra felől is és a parancsnoki hídról is feléjük derengett a villanylámpák ismerős, nyugodt fénye. De alig hangzott el fejük felett a parancs és figyelmezt-

tetés, azok is kialudtak s akkor valami rettenetes történt: a hajótest rezgése elcsendesedett, de ingása erősödött.

— Mi az? — kérdezte egy nyugtalan hang mellette, ő pedig a nélkül, hogy akarta volna, megmondta: megálltak a gépek és a turbinák! — Mérnök volt, tudta, mi történt, és valami idegen erő durván és erőszakosan kilökte szájából a szavakat. Bármilyen hihetetlen volt, de megtörtént, hogy váratlanul olyan orkánba kerültek, amely két óra alatt végzett a hajóval: a gépek megálltak, világítás nem volt, a hajó sötétben és tehetetlenül hanykolódott a tengeren, a hullámok ostromában. Ez szörnyű volt. S akkor egyszerre csak észrevette, hogy a hajó teste az átcsapódó hullámok ostromában is ferdén fekszik; az orra feláll. A férfi hidegen, részvét és ijedtség nélkül figyelte, hogyan tér vissza a hajó pontosan mindig ugyanabba a ferde síkba. Ezt csak a hajóúrbn valahol véglegesen helyetfoglalt víz terhelő munkája idézhette elő.

3.

A tenger annyira dühöngött, hogy a mentőcsónakokat nem lehetett leereszteni. A lámpák később felgyúltak néhány percre, s akkor látszott, hogy a hajótörzs és a hajófenék alvilági mélyeiből már feljöttek a gépészek és a fűtők is, félmeztelenül, koromban, olajban és izzadtságban fürödve. A matrózok és a tisztek között összejáratásra került a sor az egyik fedélzeten: lövések hangja hallatszott az orkán súlyos zúdulásán át, de a kapitány és a vezető tisztek vad energiával kerekedtek fölébe a megindult pániknak. Mindenki fásultan fogadta azt, hogy teljes sötétség lett, azután úgy rémlett, mintha a vihar

sötétsége és a hullámok magassága csökkenne. S ekkor elkezdtek vízrebocsátani a mentőcsónakokat.

Úgy tetszett, mintha az akkumulátoros kis villanyreflektorok fakó világossága, amely a csónakok körül égett, tétován lobogna az orkánnak még mindig súlyos nyomása alatt. Mivel az átkelésnek nem volt sok utasa és az óceánjáró aránylag kevés személyzetű hajó volt, eleve biztos volt, hogy mindenkinek jut mentőcsónak; azért most az utasoknál nem vették külön a nőket és a férfiakat, hanem úgy, ahogy éppen voltak, engedték be őket a csónakokba. A gyéren és kísértetiesen derengő világosságból hirtelen tűntek bele a sötétbe az óriási mótóros bárkák, motorjaik tépett kattogása tompa foszlányokban hallatszott az orkán mindent túlnyomó hangjain át, villanyfényeik élesen táncoltak a vízen. Kormányosaik mind pontos irányt kaptak: arrafelé, ahonnet már közeledett feléjük a „Kent” óceánjáró; ezzel sikerült fenntartaniok a rádióösszeköttetést. A kapitány nem győzte ezt eléggé hangsúlyozni, amikor a szakadatlanul elbődülő óriási hangszórón át megnyugtatóni igyekezett az utasokat.

A tengeren már hajnalodott, amikor a vihar újra erősödött s a negyedik számú mótóros mentőbárka összetört és felfordult.

Többeknek sikerült az egyik gerendába kapaszkodni, amely fenntartotta őket a vízen, — de akik gyöngébbek voltak, vagy fáradtabbak, azokat a hullám egymásután sodorta el, végül csak egy, a svéd mérnök kapaszkodott életeterejének utolsó megfeszítésével a gerendába, hol kezeivel, hol lábaival kulcsolta át görcsösen, a feje félig a víz alatt, a teste félig szétronszolva a hullámok súlyos lökéseitől. Az életösztön ilyenkor szűk körre zárja az ember körül a világot, — s e szűk kör szélén, az ólmos virradat és

emlékezés derengő világosságában egyszerre csak felbukkant egy közelben úszó alak, — a mentő-öv már nem tartotta fenn, teljesen meztelen volt, a hullámok letépték róla mindazt a nyomorúságot, amibe egy asszony éjszakára öltözködni szokott és amit hirtelen magára kaphatott. A teste és az arca kék volt és eltorzult. A férfi ebbe az arcba csapott bele ököllel, — a gerenda már erősen átítatódott vízzel és őt magát is alig bírta tartani, nemhogy még egy másikat is megbírt volna. Az asszonyi arc és test eltűntek a hullámok alatt. Azután még egyszer felbukkantak, de csak az arc és a karok. A két meztelen kar, amelyek — könnyű hódítás — olyan könnyedén nyugodtak vállán a táncban, a lila és dagadt ajk, amely tegnap még vörös és szívalakú volt, tágranyílt szeme színtelen, halott és merev volt, csak két pontjából sugárzott elő élet és gyűlölet. Szeme bogaraiból, amelyek oly kicsinnyé voltak összehúzódva, mint a gombostűfejek, — ezek akartak még mondani valamit, a karok is, amint görcsösen ökölbeszorítva feltűntek a gerendától egy karnyújtásnyira s a száj is, amely felnyílt, hogy előtörjön belőle valami, legalább egy hang, de a hang helyett csak a tengervíz volt, amely élőlvellt belőle: a tengervíz volt, igen, a férfi felé köpte rémületét, gyűlöletét és halálát s a két ököl még látszott egy pillanatra, azután már nem. Az orkán ismét csendesebb lett, a hullámok laposabbak és símák, később úgy tetszett a férfinak, — és ez valóság is volt — hogy a tenger felett füstfoslányok szállanak a levegőben. Viaszkodni próbált a gerendán, hogy többet is lásson, de most már csak az óriási, mély, magas eget látta, a füstfoslányokat nem látta többé.

I.

Kékeszöld novemberi éjtszaka, az elvarázsolt Piazza Vittorio Emanuele felett fantasztikus opál és fémkorong a Hold és a sarki kávéház elfüggönyözött, tompa aranyfénnel sugárzó óriási táblái előtt így szól hozzám Otto Lange:

— Menjünk be, jó?

Ottó ezt mondja minden este, amikor ideérünk esti sétánkon. Ezt mondja most is és ajkai elől fehér pára száll fel: két nap óta tart a tiszta fagy és a fiú köhögni kezd; mire végez disszertációjával a Bibliotheca Laurenziana kéziratai és ősnymtatványai közt, már künn lesz a fél tüdeje.

— Várjatok! — mondja Karl a sarkon, ahol feltűnik; ő a Buca di San Giovanniban vacsorázott ma előkelően. És bevonulunk a kávéházba, a fénybe, zenébe, cigarettafüstbe és egy csodálatos énekhang alá, úgyhogy Karl megáll és így szól:

— Hát ez az? No, az új zenekar megérkezett.

Már hetek óta hirdették a kávéházi asztalokon a reklámlapok, hogy Miss Josephine Smith, amerikai olasz énekesnő ideérkezik társulatával és ebben a Sala di Concertóban tartja műsorát. Ime, már itt is van, az L-alakú kávéház sarkára, az oszlopok közé épített emelvényen sorakoznak mögötte hegedűsei, zongoristája és a két hárfás-lány, a fény és füst tele van egy forró és édes aranyhang árával és emberekkel; máskor csak mi idegenek lézengtünk itt, a bennszülött firenzeiek normális körülmények közt nem járnak kávéházba.

De már délután öt órakor megvolt a társulat első szereplése és úgy látszik, szenzációt keltett, — mi már csak hátul kapunk helyet a sarokban. A Luigi már hozza is mind a hármunknak a feketét habbal. De a feketék ma érintetlenek maradnak mindaddig, míg közénk, mint az aranygolyók, hullanak egy olasz canzone csodálatos rímei.

A szünet alatt, a zaj felszabaduló morájában, Karl dühösen mondja:

— És éppen ma nem hoztam magammal a vázlatkönyvemet!

Az énekeslány valóban megérdemelné, hogy lerajzolják és lefessék, mert csodaszép. Az ódon, mondhatni történelmi olasz szépség, végigöntve és átjárva amerikai hamvassággal s alig lehet több, mint húsz éves. Most pihen, mozdulatlanul ülve fenn az emelvényen, de pihenése olyan, mint a szobroké: súlyos, gyönyörű és titokzatos és nem érinti az alatta kéken kavargó moraj. Ebbe a morajba lép bele és biceg végig a termen a Megvakult Tiszt.

Nem tudjuk, hogy hívják, de idejár a kávéházba minden este, tisztiszolgája kíséri el, mind a ketten katonaruhában vannak. Az Alpok között folyt ki a szeme és törött el a jobb lába és a multkori fasiszta ünnepélyen, amikor díszben volt, alig fértek el a bal mellén kitüntetései. Luigi hevesen suttogva közölte róla, amikor érdeklődtünk, hogy a felesége elhagyta, azóta tisztilegénye gondolzza és csak nyáron megy el kissé Firenzéből; valahol a Val di Mugnone-ben van kis birtoka. Egyszóval legénye végigtámogatja őt a kávéházon, a kis asztal felé, amit fenntartottak neki erre az estére is. És Luigi neki is hozza a feketéjét.

A tiszt egyáltalában nem romantikus jelenség. Alacsony, zömök, egész bátran azt mondhatni róla, hogy potrohos ember. Gyűrött és elhanyagolt s az arca is az; egyébként betegesen

és sötéten puffadt, rosszul borotvált, forradásokkal és szakadásokkal tele férfiarca, de van benne valami a bálványszobrok, a nagyarcú etruszk bálványszobrok szörnyű monumentalitásából és erejéből. S egész lényében valami állati komorság.

Nem tudatosan és nem szándékosan, de sokszor gondolkodtam már róla. És ezt gondoltam róla: Ime, egy ember, akit elhagyott a felesége és elhagyta őt a szeme világa is; azóta ebben a sötétben és magányban kell élnie, — mi mással lehetne tele a szíve, mint komorsággal és erővel?

És ekkor jó az a jelenet, amikor megtudjuk, hogy mi van az asszonyától elhagyott férfi szívében. Ime ez: könnyek.

II.

Még mielőtt az énekeslány elkezdett volna énekelni, a fiatal férfi, aki a zongoránál ült, bejelentette, hogy Signorina Smith, az ő menyasszonya, az ő megzenésítésében fog énekelni valamit, ami bizonyára ismeretes minden firenzei előtt. Az emberek nevettek, tapsoltak és várakoztak, amikor az énekesnő, aki már állt, meghajolt, intett a zenekarnak s ajkán a következő pillanatban felhangzott a legsúlyosabb és legcsodálatosabb dantei canzone, az

„Amor che nella mente mi ragiona . . .”

Az ember egyszerre bűvöletbe merevedik tőle. Ő, éppen ilyen kéken süttött a hold egy egészen olaszos magyar kisváros felett, Pécs felett, amikor ennek fordításával vesződtem végig — nagyjából hasztalanul — egy fél éjszakát, — s magamban most hozzádúdolom magyarul:

„A szerelem, mely cseng-cseng-cseng szívemben . . .”

De a rímek édes aranyhullásába egyszerre csak belecsörren valami éles, dissonáns hang, odanézünk: a katonatiszt komor, roppant és nem is egészen tiszta kovácsöklei hullottak az asztalra és a tálcára. Valaki, aki nem látta, miért a zaj, hangosan püsszegni kezd, de leintik heves gesztusokkal és hadaró suttogással. S az énekeslány énekel tovább, mert nem történt semmi, csak a vak katonatiszt hajtja hátra fejét, odahajtja a fejét a falhoz és sír.

Látott-e már valaki férfit sírni, ilyen ötven év körüli, zord és bálványarcú férfit, vakon és arcán sebek hegeivel? Minden bizonnyal nagyon kevesen és most odamedünk az ének és a látvány kettős bűvölete alatt az összeszabdalt, borostás és csúnya férfiarca, amint lágy és egészen gyermekessé lett a sírásban. Úgy sír, mint egy gyermek, olyan szakadatlanul ontva könnyeit, csakhogy hang nélkül, de vonagló arccal, — a könnyek lefolynak kétoldalt az arcán, befolynak a szája sarkába is, ettől az arca olyan dacos lesz, mint egy megvert kislányé. Mind őt nézzük és az énekesnő — még egy-két villanó szárnycsapás az aranyhanggal — megáll.

Suttogni kezd a zongoristával és lejön a falbaépített lépcsőn, átjön közöttünk és odahajol a síró, vak férfi fölé.

III.

Milyen csodálatos: a katonatiszt egyszerre abbahagyta a sírást, amikor a lány mind a két kezével megfogta arcát és elkezdte tartani rázkódó fejét, — a görcsös, fuldokló zokogás egyszerre megállott és a férfi két keze felemelkedett a lány két kezéhez. Mind visszafojtott lélekzettel néztük az utat: a férfikéz útját a lánykezén, — ó, olyan óvatossággal és finomsággal tapogatta

végig a lány két karját, mint valami gyermekét, közben-közben gyengéden simogatva. Vajjon mióta nem ért ehhez a testileg és lelkileg sebesült, zord vénkatonához asszonyi kéz és mióta nem simogathatta ő asszony édes, karcsú karjait?

S a vak tapogatódzó ujjak felérték a lány arcához. Körüljárták és megnézegették őt, mialatt mély sóhajtás tört fel a férfi melléből, azután lehullottak a vékony vállakra és — ki talált volna ebben valami megbotránkoztatót — súrolták pillanatra a kebleket. És újra visszahullottak az asztalra.

Rettenetes csend volt. Ottó beteg mellére szorította mellettem a kezét, hogy ne köhögjön, szemei kimeredtek, én pedig pontosan és automatikusan fényképeztem a memóriámmal mindent — egy kis angol lány hamvas arcát látom ebben a pillanatban ijedten és sápadtan a többiek között. S a csendbe — kisírtan és rekedten, szinte összetörve, mint a földön heverő cserepek — beleszólint a vak katona hangja:

— Énekelne-e még nekem, kislányom?

— Énekelnék — mondta sírással küszködve az énekesnő. — Mit énekeljek?

— Mindegy. Amit tud!

Az énekeslány visszament a dobogóra. Ott még küzdött egy darabig a sírással, azután elkezdett énekelni. Elkezdett énekelni és úgy énekelt — amikor megkezdte, féltíz volt — úgy énekelt éjfélig, mint valami csodálatos arany hangszekrény, végigénekelte egész műsorát az újra sírni kezdő vak férfinak és mi elszorult szívvel hallgattuk a rettenetes viaskodást, melyikük győzi tovább: a férfi könnyel, vagy a lány énekkel. A lány bírta tovább, mert a férfiből egyszerre csak kifogytak a könnyek. Akkor

fizetett, az ének árjában dülöngőzve, mint valami részeg vagy lábadozó, kiment a kávéházból. S az énekesnő még befejezte a melódiát és csak azután roskadt le sírva a székre.

De azóta tudom, hogy van valami, amiben a nők erősebbek, mint a férfiak: a fájdalom.

Otto Lange meghalt — írja firenzei német barátom, Karl Schmitmayer, a festő. „És képzeld: Rita, aki levelemre az utolsó pillanatban érkezett meg Palermóból, hozzám; Ottó életének utolsó órájában esküdtek meg. Emlékszel még a gyűrűre és a búcsúestére? . . . Ki hitte volna, hogy ez lesz vége annak, amit akkor Rita eljegyzésének csúfoltunk?”

Ez régen volt. Esett és mi ott ültünk az egyik parányi firenzei cafebar kerek pléhasztalánál a sarokban. Firenze rettenetes a novemberi esőben. Egész nap alacsonyan és feketén hömpölygő fellegek jönnek a tenger felől és a várost minden órában végigmossa egy tomboló felhőszakadás, a maga szinte karvastagságban zuhogó vízsugaraival. Az ember azt hinné, hogy az ódon és gyönyörű város szétmállik az esőben. A nedvesség, mint valami langyos és nyirkos kék köd áll még a szobákban is, sehova sem lehet előre menekülni.

Hideg van, a cafebar üvegajtaja szakadatlanul csapódik ki és be, az emberek tetőtől-talpig lucskosan bukkannak fel a Piazza Vittorio Emanuele köveire és szétszórt, éles villanyfényeire zúduló víz-árból; odakint feketén és kristályos fényekkel tündököl az esőben Firenze, idebent pedig tolonganak az emberek a bárasztal óriási nikkel kávégépe előtt és isszák a forró, méregerős, zöldes-barna espressót. A fűrészporról vastagon felhintett tarka kőpadlón csupasz, kerek pléhasztalok álldognak és mi kabátunkba húzódva, zsebredugott kézzel beszélgetünk az üres csészek felett. Az

emberek néha odapillantanak ránk és a szemük megáll Ritán, aki ma sápadt és rosszkedvű. Már napok óta tart ez az őrijű, súlyos mediterrán eső, nem bírja tovább, hajnalban utazik. Rómába és azután Palermóba, ott most is süt a nap és a sötétkék, meleg szicíliai ég alatt talán felengednek és meglágyulnak ecsetjének hideg és kemény, északi színei. Festő, dúsgazdag rigai lány, még a valutáris vesztegzárakon át is bőven kap pénzt mindenféle követségi átutalásokkal és Münchenből, ahol a festészeti akadémiára járt, pár héttel ezelőtt, a legrosszabb időben jött ide. Firenze többnyire esős, sötét és hideg volt mostanában, mogorva és barátságtalan és mi mind fázunk; én magam is elutaznék, ha nem volna még néhány átnézetlen Pico della Mirandola-forrás a Biblioteca Universale-ben. Ott dolgozom reggeltől-estig, szomszédosan Otto Lange-vel, aki firenzei humanisták filológiai rendszeréről készült írni valami borzalmasan vaskos és borzalmasan német művet. Közben német lektor az itteni egyetemen, valami apró ösztöndíja is van és tüdejének már nincsen balszárnya.

De Firenzétől nem könnyű megszabadulni!

Ime, felbukkan az estéből és esőből, mint valami öreg, összeázott, nagy veréb, az a csontos és sovány angol leány, aki mióta csak Karl, a festő, Firenzében van (már pedig most már harmadik éve van Firenzében), minden hétköznapi reggeltől-estig Donatello Szent Györgynek a szobrát festi a Bargello termében. Úgy viaskodik a fehér márványból faragott mennyei ifjúval, mint valami látomással, az arca csontos lett ettől a viaskodástól, az ajka keskeny vonal, az orra szinte napról-napra élesebb, már szinte hozzátartozik a Bargello leltárához, de nem kelt semmi feltűnést, megszokott dolog, hogy az idegenek, akik hosszabb időre itt maradnak, beleesnek valami különös firenzei tébolyba. Egész

csomó szellemi emigráns él itt és ha arra kerül a sor, valamikor én magam is itt akarok kikötni. De már maga az is különös, hogy mint valami szekta a szeánszait, itt tartjuk esti összejöveteleinket ebben a forgalmas, rideg, zsúfolt és barátságtalan cafebarban, hideg köveken, zsebduzzott kézzel, a valamikor fehérre festett, de azóta felpattogzott, ocsmány pléhasztalnál, goromba, élénk és lármás olasz kisemberek között, akik rajtunk idegeneken úgy néznek keresztül, mint az üvegen. De hát ide járunk és megpróbáljuk szórakoztatni Rita Rahdent. Ő azonban ma úgy ül komisz, gyöngé és drága olasz cigarettáink füstjébe burkolódzva, mint valami fiatal, északi szfinksz, hűvös, fehér arcával és zárt, halványvörös szájával. Hogy a szeme milyen színű, a felett Ottó és Karl néha nyíltan, előtte szoktak veszekedni; ebben a pillanatban olyan zöldesen derengő, amilyen a ködös, firenzei éjszakák felett szokott lenni néha a hold.

— Elviszünk moziba! — mondja Ottó reménytelenül. Rita int, hogy nem.

— Elviszünk a Cafe Peroni concertjére! — ajánlom én.

— Elviszünk a Buca di San Giovanni pincéjébe! — ezt mondja Karl.

De Ritának nem kell semmi. Nem kell a firenzei mozi familiáris fülledtsége, nem kell a Peroni-kávéház fényben és édes melódiákban úszó terme és nem kell a Buca di San Giovanni nagy pince-étterme sem, az olasz rákok, halak és saláták tarka összevisszasága. Általában ritkán engedi meg, hogy költsünk rá vagy miatta, mert ha van is pénzünk, mégisincs a Banca Commerciale-től csekk-könyvünk, ezért jár velünk inkább negyven centesimis espressót inni ide, ebbe az olcsó és rideg cafebarba. Tartózkodó, okos és mégis anyás szeretet és ha Rita elmegy, tovább is összegyűlünk a kopott asztal és fűrészpóros köpadló

felett, a hideg párában lebegő emlék langyossága köré. Ide gyűlünk s a szomszéd asztaltól hidegen és mereven emeli majd ránk pillantását a csontos és csúnya angol festőlány, akinél ki tudja, micsoda ez a beteg és akromegaliás Donatello-rajongás egy hideg szoborért: talán valami régi szerelem emléke, talán patológia, — mindenesetre tör, amit Firenze döfött a szívébe. Karl a San Marco-ban viaskodik így Fra Angelicoval, Ottó a firenzei hellenistákkal, én Dantéval és Mirandolával. De Rita kemény és hideg északi szíve ellenáll Firenzének. Persze, ő rossz időben jött, az ősi és gyönyörű város beburkolódzott előle az eső fátylaiba.

De váratlan és meglepő, amit mégis mond:

— Tudjátok mit? Vigyetek el sétálni!

Örület! Ebben az esőben? Nem, hiszen már alig esik, csak a nedves szél fúj, hideg, szeles, fekete éjtszaka, s a tér felett alacsonyan és sebesen száguldó óriási felhőrongyok. Köztük a csillagok.

— Menjünk az Arno felé — ajánlja Ottó.

— Ott mostan szél fúj és nem szabad megfáznod — inti őt Rita. De Ottó makacsul ragaszkodik, hogy menjünk az Arno felé, a Ponte Vecchiora, akar ott mutatni valamit. A gyéren világított fekete sikátorokon át, mint valami árok mélyén, elindulunk az Arno felé.

A Ponte Vecchio majdnem néptelen, az Arno egyik partjáról a másikra átívelő utca jobb- és baloldalán kis kőbódék s bennük lehúzott redőnyök mögött világhírű firenzei ötvöscégek kincsei és azok az olcsó ékszerek, amikből minden idegen visz emlékebe valamit. Innét szokás gyűrűt vagy karkötőt vinni a hazai kedvesnek. A híd közepén szabad terasz ugrik ki a folyó fölé s az egyik falba vésve Dante sorai az Arnóról. Ottó megáll és int Ritának. A mozdulat azt mondja: „Nesze, nézd! Ez a tied!”

Az, amit mutat, talán a legszebb, amit a

világon látni lehet. Felettünk az óriási, fekete égbolt szétszórt és nyugtalanul lobogó csillagaival, amik nedves, szélfújta lángokhoz hasonlatosan tündökölnek, körülöttünk pedig szintén a koromfekete szélbe ágyazottan Firenze fényei. És mind a kettő — a földi és égi fények — megfordulva tükröződnek bele az Arno fekete vizébe.

— Sul passo d'Arno! — mormogja Karl, Dantét idézve. Ottó pedig elővesz egy ezüstgyűrűt. Két líráért adják, de le lehet alkudni egy líra ötvenre. És így szól:

— Nézd! Vidd el emlékebe!

Rita nevet, lehúzza kesztyűjét és felpróbálja, de a gyűrű minden ujjára nagy.

— Te! — mondja neki Ottó. (Így mondta: „Du!” És nem lehet elmondani, mennyire benne van egy metafizikai beállítottságú nép lelkének egész zavaros metafizikai életérzése ebben a lágy d-ben és kemény és rövid u-ban. Ez az eggyéolvadó két hang most ezt fejezte ki: „Te rejtelem! Milyen hűvös vagy és milyen gyönyörű ez. Ember vagy és hamvasarcú, karcsú lány vagy. És hogy mi még, azt nem lehet elmondani!”)

— No? — kérdezi Rita. És Otto Lange zavartan mondja:

— Ne haragudj. Egyszer sem foghattam meg az ujjadat!

Rita idegesen rezzen össze, utánakap a gyűrűnek, de késő, hallottuk halk pendülését a kömellvéd lapján, már lenn is van a folyóban. Ottó pedig teátrálisan int:

— Most eljegyeztelek Firenzével!

— Meg vagytok bolondulva! — fakad ki a lány. — Éppen ideje, hogy elutazzam.

— De visszajössz! — jósolja Ottó sötéten. Nem lehet tudni, dühös-e vagy csak játszik. — Mindenesetre eljegyeztelek az Arnoval.

— Oh, maladetta e sventurata Fossa —

idézem Dantét én — „oh, átkozott és szerencsétlen Árok”. De ezt Rita nem érti; túlságosan balti és talán túl lutheránus is, hogy ismerje és szeresse Dantét, akit mi mind kívülről idézünk. Ebből a szempontból, amint magunk közt meg szoktuk állapítani, bizony „műveletlen”; de hát gyönyörű és egy lánytól ennyi elég!

Ime, ez volt Rita Rahden eljegyzése Firenzével, a város kétezer esztendejével, etruszk sírjaival, a Miniato-dombon kitárt szárnyú madárként lebegő San Miniato-templommal, a Palazzo Vecchio roppant öklével, Giotto Campanileje-vel, amelynek tornyán rózsaszínű márványt fonnak körül a virradni készülő reneszánsz aranyrózsái . . . Szóval Firenzével. S ha nem lehet elmondani azt, ami ebben az egyetlen szótagban van: *te*, hogyan lehetne elmondani azt, ami ebben a szóban van: Firenze!

Most elképzelem azt a szobát, ahol Otto Lange meghalt s ahol már akkor is mindenféle könyvek és orvosságos üvegek heverték; elképzelem azt a szobát, ahol a Palermóból visszatért Rita Rahden megesküdött Otto Langevel. Április van, a teljes tavasz ott nyílik Firenze felett, mint egy óriási lila, rózsaszínű és fehér magnoliabokor. Ha előbb nem, de most beleütötte törét Firenze Rita Rahden szívébe is és azt az Arnoba és szíve mélyére hullt gyűrűvel együtt Rita Rahden is viseli, amíg csak él!

Odakünn a magános, csapzott éjtszaka; a szél úgy hallatszott itt a régi kőházban, mintha a tenger fenekén ülve hallgattuk volna a hullámok moraját.

A legény, aki belépett a petróleumlámpa vörös és füstölő világosságában úszó korcsmaterembe, mogorva volt, megviselt, sáros és közönséges, olyan, akár a többi falusi legények, mögötته a falusi éjtszaka szeles, sivár sötétje, a halálos csöndben alvó házak, a kora tavaszi éjtszaka egyetlen fénypontnélküli vak és tömör feketesége a falu felett. Egyedül itt, az ódon, óriási boltozatos ivóban, a nagyvendéglő téglás ivójában égett egy ócska, vásári lámpa. Közönyösen köszöntöttek egymást ő és az embereim. (Akkor egy tanyai földbirtokon voltam nevelő és afféle kisegítő ispán. Ezen a napon tizennyolc szekér gabonát szállítottunk ide, a télvégi sárba beleragadt utakon át egész napi küszködéssel. Sivár, fátlan mezők, itt-ott felvillanó tanyák, nagybirtokok majorjai, jégyszürkén álldogáló, mozdulatlan felhők alatt — a végtelen és hullámtalan pusztaság olyan volt, mint valami szibériai szeppe, benne ilyenkor télen nagybirtokok és tanyák fulladoznak a sárban és a tétlenségben, de ezen a falun át már „köves út” vezetett, a civilizáció és a kapitalizmus egyik szürke, kemény ere, hajnalban idejön a nagy gabona-összevásárló cég teherautója és el fogja a gabonánkat szállítani.)

Itt ültünk hát az asztal mellett, a sarokban, valami elszámolásban az embereimmel, akik me-reven és illemtudóan ültek a nekik hozatott bor mellett, a munka és tisztességtudás komor fegyel-mével.

Az a két cigány, akik jóval az érkezésünk után a falu végéről beállítottak — az egyik cimbalommal, a másik hegedűvel — álmosan húzódott meg a kicsiny szoba egészen sötét sarkában a léccel elkerített ketrec mellett. Néha váltottak egy-két félhangot a maguk nyelvén. Végre is cigányok, az ő népük volt az utolsó, amely erre a földre vetődött a forró és barna Indiából, holmi hitvány favájáshoz ért csak a kezük s a zene villogó és sötét fátyolokkal lengő hangjaihoz, de ez is mások jókedvétől, gögjétől, vagy bánatától függ és ki akart volna mulatni ez alacsony, szikár, keménnyé szikkadt és kőarcú tatárok közül, akik ott ültek a maguk ferde, hallgatólag ázsiai szemeivel? Ki tudja, mi az a titok, ami ennek az iszonyú hallgatagságnak mélyén van. A cigányok meghúzták magukat ennek a belső zártságának és tartózkodásnak jegesen feléjük áradó gögje előtt.

A legény, aki jött, ugyanaz a középtermetű, vékony, szálegyenes fajta, amilyen ezen a vidéken a pusztai nép, belép, köszön, szeme ferdén villan egyet, azután leül az ivó közepére a lámpa alá, a ráhulló, füstölgő világosságába és bort akar. A korcsmáros, más vidékre való, lomha, kövér ember, hangtalanul, készség nélkül, mogorván szolgálja ki. Künn a szél erősödő hullámmoraja. Ezekben a fülekben már ezeréves ez a hullámmoraj sőt még több, — már ugyanezt hallgatták a Szármát-síkságon és az Irtis mellett. Egyszerre csak az egyik cigány — hogy melyik, nem látni a vörösből feketébe vesző félhomályban — elkezd kotorászni a cimbalom húrjai között a verővel, csak úgy magától és magának, a hangok lágyak, mélyen és sötéten pengenek, alig válnak el a széltől, amely odakünn zúg, olyanok, mint valami halk emberi sóhajtás. „Kár volna, kár volna, az fán megszáradnod.” Csak az ősi pentaton hangskála ez, mindössze öt hang, egymástól

alig elváló, halk árnyalatokkal, — „szép barna szöghajad az szélnek átadnod” — de Isten tudja mi az, az emberben egyszerre csak zengeni kezd akár a megütött húrok tengere — „szép fekete szemed hollóval vájatnod” — az az érzés, amit az ősi ének mond: a kietlen magány, a szél, pusztaság, bánat, eső, szerelem, üldözöttség és kivertség. A legény hátravetette magát a fatámlás parasztszéken és dúdolta is, szavak nélkül, tört hangokon, mi csak néztük, az ő ügye és az ő bánata, semmi közünk hozzá és ő ebben a pillanatban egyedül van.

Valóban egyedül volt, koldus és nagyúri magányban, abban a bánatos, rettenetes és misztikus egyedüllétben, amit csak a magyar lélek mélyeire hatoló metafizikai spekuláció tudna ki-elemezni; egyetlen ember: egyetlen atom csak és mégis saját, külön világ, nem szorul a többiekre és a többiek sem őrá. Ivott. S körös-körül az éjszakában a fagyos pusztá, szétszórva, gyéren bele a fekete Alföldbe, falvak, tanyák, majorok s kastélyok s felettük nagybőjt egyik péntekének vigiliája, amikor már a szombati matutinumot lehet mondani: „Non sit vobis vanum surgere ante lucem...” — Sa csodálatos „Ex more docti mystico” himnusz. De ahhoz a dalhoz, amit a cimbalom húrjain közönyösen és elbűvölten, valami köznapi transzban tapogatott a cimbalmos, most már hozzáadta hangjait a hegedű is és ő vette át éles és nyikorgó sírással:

„Nincs cserepes tanyám . . .”

Künn a szélről hajtott gyér esőcseppek kopogtak az ablaküvegen, esőcseppek, melyek ki tudja, mióta verik ezeket a szürke, ázsiai földeket és ázsiai acélarcokat: „Se szűröm se gulyám; nékem!” A hegedű úgy idézi a köből való nyoszolyát, mint valami kivetrt kutya sírása, a cimbalom ólomkönnyei az eső ritkás csapkodását s

künn a szél rengeti a házat, benn a dal: „. . .
nem kerül oly mindjárt kézre . . .”

Oh, te szegény, dehogynem kerültél te már
kézre! Azért dalolod ezeket a dühödt nótákat,
mert rab vagy, mint valami csapdával megfogott
madár, egy leány kezén; rab vagy két kidolgozott
vörös kézen és két gömbölyű karban, a nóták
frazeológiája „gyenge karok”-nak hívja ezeket az
erős falusi leánykarokat. S a dal immár körül is
tapogatja a lány arcát és kirajzolja egyszerű ujjai-
val: „Hajlik a gyenge nád, hajlítsd hozzám
orcád”, — „Memento quod sumus tui” —
mondja a nagybőjti hajnal himnusza odakünn.
(Istenem, milyen messze van innét a legközelebbi
zárda, százhús kilométer körzetben egy sincs!)
— licet caduci, plasmatis . . .” Emlékezzél
meg arról, hogy a Tied vagyunk, noha esendők.
. . . Nostris malis offendimus, Tuam,
Deus, clementiam: Bajainkat kegyelmed elé
öntjük ki, oh, Uram!”

A legény csak mondogatja a dal szavait
rekedten, nem énekhangon és ki tudná elmon-
dani, hogy mi ez a magános és keserű pusztai
„parlando”, mindössze néhány hangon, de mégis
úgy hat, akár egy egész zenekar, elmondva a bána-
tot és hogy milyen az a lány, akiért búsul. Afféle
naptól barnított és pirosarcú, kiskontyú és kőke-
mény tapintású lány lehet, ferde, barna, nyugodt,
ázsiai szemekkel. Az én műveltségem latin és
görög s megpróbálom magyarul felidézni a ben-
nem zümmögni kezdő görög verstöredék sorait,
egy anakreoni verset:

„Engemet a szerelem szép piros
labdájával szívemen ért és
egy szépsarús, aranyhajú
leánnyal játszani hívott.”

Ez egyik legszebb verse annak az angol kiadású
görög antológiának, amelyet majdnem mindig

magamnál hordok, mert szeretem finom lapjait és az acélmetszethez hasonló, tiszta, vékony, elegáns és hideg betűit. Azonban a szerelem dehogyan is játszani hívta a leánnyal ezt a legényt! Az az érzés, amely benne árad és csapkod, mint a tenger és a dalok tajtékjait dobálja ki belőle, nem játék; annál zártabb, mélyebb, érdekesebb, komorabb és hatalmasabb. Szkitha szerelem — mondaná róla egy akkor élt görög; szkitha és barbár, kemény, formátlan, örömtelen és fájdalmas. Ennek az érzésnek, amely önmagából fordítja ki az embert és hozzákapcsolja egy másikhoz: rettenetesen nehéz ezekből a gyötrelmesen magános és gyötrelmesen zárt lelkekből kibontakoznia. A dal úgy hal el, mint valami mély sóhajlás, utána hosszú csend, a lámpa lobog, a szél fúj, én ülök szinte kővémeredve a varázslattól és az álmodástól, az egésznapos szekerezés a kemény zsákok tetején összetörte minden csontomat, de itt tartanak a lámpafény és az újra zúgni kezdő zenehangok. A cimbalmos cigány a korcsmasarok vörösese-fekete félhomályában elkezd tapogatni a húrokat, a hegedű utánakeresgél és hozzácsatlakozik csodálatosan tiszta hangon és elmondja — ha ott lettél volna, hallgathattad volna, hogyan mondta el tiszta emberi hangokon — a kék madárról szóló éneket: „Kék erdőben, zöld mezőben sétál egy madár.” — Ez már nem pipafüstös és petróleumos, kormos korcsmaivó a XX. században a calais-konstantinápolyi autótúrtartójain, hanem maga a mérhetetlen és titokzatos Ázsia: „Micsoda madár? Kék a szárnya, zöld a lába, engem oda vár.” Valamelyik sátoréjszakája, ahol a mesék madara, a szerelem madara, a Zsoltáréneklő Madár járkal fel és alá, kibontott tollakkal és megtelítve a levegőt forrósággal: „Várj madár, várj, te csak mindig várj.” Már nem a legény, hanem a mesebeli

kékmadár éneklí tovább ezt a pusztai Énekek Énekét, a forró, aranyosan villogó levegőben. Vagyis, hogy nem énekel, hanem csak zümmög a szó és a zene, a lány formátlan sóhajása: „Édesanyám, jaj, nem tudok aludni!” A hangulati evokálás szinte kísérteties. Mint törtsóhajok állanak a levegőben a hangok és a szégyenkező suttogás a sötétben. Azután keményen, szárazon és érdesen: „Azt is tudom, hogy nem sokáig élek.” Egészen egyszerű dolog. A halálos szerelem néhány rettenetesen tömör és rettenetesen egyszerű szóban és a halálos szerelem egy rettenetesen egyszerű és rettenetesen zárt ember-típusban. De a perzselés süt, mint valami villamos feszültség. A legény mozdulatlanul ül, de szinte úgy tetszik, szét fogja vetni erejével a csárdát, a falut, a szelet, az egész éjtszakát. Van benne valami vad, ősi és nagy, ahogy ez a legény az asztalra borulva zümmög, meggörnyedve a vágytól, amely édes és erős, édeesebb mint a méz s erősebb, kegyetlenebb és maróbb, mint az éhség. A magam életében most találkoztam először a szerelem kőkemény és vulkáni erejével. Iszonyúan fáradt és álmos vagyok, minden csontom fáj és a fejem nehéz, akár az ólom; talán a fáradtságtól van, hogy szivárványszínű karikákat látok a gyertyafény körül, le kellene a fejem hajtani az asztalra és aludni, de nem lehet, a zene és a hangok ömlenek tovább. Az idő áll, ki tudná megmondani, hogy esti tíz van-e még, vagy már hajnali három? És egyszerre csak nyílik az ajtó, belép a fénybe, füstbe, hidegbe egy lány. A dal megáll és a cigányok más zümmögésbe kezdenek: „Tejben fürdik az én rózsám, ha felkel . . .” A vöröskendős lány olyan sápadt, mint a hold, amely a falu felett bukdácsol felhőtorlaszai felett, a szemealja sötét, az átvirrasztott éjtszaka őt is összetörte.

Ő pedig, íme — „törölközik pirosrózsa levéllel” mondja róla a dal részegen, a test ösztönével és a férfiú akaratával — ugyanaz az acélos, erős virágszál, mint a többiek, akik itt nőnek e között a nép között. Nem rózsza, hanem az igénytelenebb és szikárabb, de acélosabb alkatú szegfű. Ki tudja, mi súgta meg neki, hogy a legény itt ül az ivóban és tört féldalokat suttog érte? Vagy talán egész természetes, hogy ezt tudta?

— András! — mondta erős, nyugodt és puha hangon a legénynek, aki a mámortól és a zenétől támoilyogva állt fel az asztal mellett — mennyen kend is lenyugodni!

Csak ezt mondta, nem mondott semmi többet; ezek a lelkek olyan zártak, mint valami acélszekrény és nincsenek szavaik, hogy magukat kifejezzék. De a hangot, azt a puha hangot, amivel mondta, nem lehet elfeledni; úgy szaladt végig az emberen, mint valami könnyű toll selymes érintése; ki fogja megmagyarázni, mit jelentenek ezek a hangok itt a szélben, esőben, sárban, alacsonyítetű kunyhók, baljós és gyötrő ezerévek, vágató lovasok, török spahik, császári zsoldosok, földek, tél, nyár, munka, örök görnyedés között? Ez a szerelem! Nem több és nem kevesebb, mint maga az egész élet. Én sohasem hallhatok ilyen hangot így, mert csak átutazó vagyok köztük egy éven át, pénzt akarok keresni, azután tovább tanulni az egyetemen, külföldi könyveket venni, írni, szerkesztő lenni vagy tudós, hallhatom a siker más hangjait is és Nyugatra akarok utazni, ahol olasz templomok karcsú, magas kötornyai vannak, mint ég felé feszülő, sovány, barna apácaszűzek. Látni akarom a della Robbiák madonnáit és a termeket, ahol Dante járt valaha s elindult a Túlvilág felé. Az ilyen hang sohasem fog nekem ennyit jelenteni. — A lány

szilárdan és sápadtan állt az ajtóban, a legény fizetett és dülöngélve elment. Az ajtó nyitva maradt utána, beömlött rajta a szél, látszottak a házak, a felhők és a hold. A lány moccanás nélkül vigyázta útját, míg csak bele nem vezett a sötétbe és csak akkor tette be maga után az ajtót és ment haza. Én pedig letettem fejemet az asztalra és elaludtam.

Alig múlt el néhány óra, amikor felráztak s felébredtem fázva és gémberedetten a hidegtől, sajgó csontokkal az ülve való alvástól: a piszkos-szürke ablakokon túl, sárgásan, ónosan és vörösen virradt. Olyan színű volt a virradat, mint valami északi sivatag hajnala ősszel. Az embereim körülöttem álltak parancsra várva, künn hideg szélben borzongott az egész világ, a korcsmaszin előtt, ahol a szekereim táboroztak, egy óriási teherautó motorjai durrogtak, egy sáros kutya vonítva ugatott, az úton a szélről és a hidegtől borzongó szőrű, görbecsontú lovak mentek egy szekér előtt. Magyar falu februárvégi hajnalon, a puszta sáros, kietlen tengerében, de én reszkettem a hidegtől és a hőségtől. Mindegy! Azért az én népem ez, az én népem, közülük való vagyok, ugyanabból a testi érhálózatból való, amely őket szötte századokon át. Egy vagyok velük és nem tudják elvenni a szívemet tőlük se latin, se görög se német és francia könyveim, se Dante terzinái, sem — éppen azért mert itt akarom őket — Firenze tornyai!

A karvastagságú gyertyák tövig leégték a hercegnő termében: éjjel már jóval elmúlt, a fogadás és az ünnepély utolsó vendégcsapata nemrég kerekedett fel és távozott el — a terem magasbanyúló, óriási ajtóin át is felhallatszott zajuk, amint lefelé haladtak a kandeláberekkel és fáklyákkal kivilágított lépcsőházban, amely a maga roppant voltával Róma egyik csodája volt. Mint maga az egész hercegi palota: Bramante remeke, gránitból, márványból és aranyozott bronzból. A vendégek meg-megálltak a széles, alacsony lépcsőfokokon, amelyek maguk is akkorák voltak, mint egy terasz, nevetgéltek és beszélgettek; a jó hangulat, amely az egész estélyen át uralkodott, rájuk ragadt és ők elvitték magukkal, — igen, a hercegnő elbűvölő vendéglátó volt, Róma egyik legünnepeltebb asszonya, még most, ötvenéves korában is. Noha özvegy volt — férje Őszentsége csapatainak hadvezére, aki tizenöt évvel ezelőtt halt meg — az ő háza volt a római társasélet középpontja. És ez valami természetes vidámságból fakadt. A hercegnő, amint mondták, egy pillanattig sem tudott egyedül maradni, állandóan embereknek kellett körülötte lenniök s már huszonöt éve az ő termében mutatták be egymásnak a római arisztokrácia fiataljait és híres volt arról, hogy mennyi házasság szövődött az ő éles elméje, jóindulata és tapintatossága nyomán.

Most azonban egyedül volt és a mosolya, amely az egész estély alatt egy pillanatra sem hagyta el hervadásában is szép és vonzó arcát, most lehullt róla, akár az álarc; aranycsipkés, feketebársony ruhájában, gyöngysorai és nyak-

láncai között e pillanatban nem volt más, mint fáradt és bosszús öreg hölgy. Álmos volt és a feje fájt: éjfél után kettő, most nagynehezen el fog aludni, délelőtt tízkor misét hallgat házikápolnájában, azután fogadja a látogatókat és kezdődik előről az egész!

És azonkívül fia is aggasztotta!

Nem jött el ma este, pedig ugyancsak várta, — a vendégek között is sokan voltak, akik kizárólag azért jöttek el, hogy fiától, aki a pápai bíboroskancellárnak volt első titkára, érdekes híreket halljon. A fiatal hercegre fényes pályafutás várt Öszentsége és az Egyház szolgálatában, nem lehetett tudni, hogy papi vagy világi pályán-e inkább, s maga a hercegnő is és a fia is ingadoztak, hogy megmaradjon-e a világban, vagy pappá szenteltesse magát, aminek nem lett volna semmi akadály, mert hisz a fiát a jezsuiták római kollégiuma nevelte és tanulmányai alatt, amelyeket különböző egyetemeken végzett, fényes sikerrel elvégezte a teológiát is. A hercegnő azonban szívesebben látta volna őt világi pályán. Egyetlen fia is volt, benne kihalt volna házuknak ez az ága. Most is önkénytelenül erre gondolt, miközben bosszúsan topogva várta komornáit, hogy hálótermébe kísérjék, közelebb húzódott a kandallóhoz, amiben hatalmas tűz lobogott: odakünn az ablakon túl, Róma épülettengere felett holdfényes, enyhe, ezüstzöld februári éjtszaka, telve a közelgő tavasz édes és erjedt illatával, de ezek az óriási, kőpadlós termek itt Rómában ilyenkor a leghidegebbek!

A lépcsőházban még tartott az elvonuló társaság zaja, feltűnő hosszasan és feltűnő vidámsággal, — a hercegnő arra gondolt, hogy tán ott búcsúznak el egymástól a végleges szétoszlás előtt a vendégek. De nem így volt, mert néhány pillanattal azután, hogy megszűnt a zaj, felnyílt a

terem ajtaja és fia lépett be a terembe a kialvó gyertyák gyér fényében; ekkor már tudta, hogy a vendégek a lépcsőházban fiával találkoztak s vele évődtek el oly vidáman és hosszasan.

A hercegnőnek azonban semmi kedve sem volt évődésre. Bosszús volt és ezt meg is mondta fiának: ilyenkor kell jönnie, amikor az egész társaság eltávozott és ő maga is fáradt; sokan várták és az este folyamán aggodalmi is voltak, hogy vajjon mi történt vele?

A fiatal herceg — gyönyörűszál, majdnem hatláb magas fiatalember, sápadtbarna arc és félhosszú, kékesfekete haj — maga sem volt jókedvű. Feltűnően komor volt, arca halványabb és ajka keskenyebb a szokottnál.

— Meg kell bocsátania Excellenciádnak — mondta az anyjának hűvösen — hogy ilyen soká késtem. De a bíboroskancellár póstájával egy feltűnő levél érkezett és azzal kapcsolatban felkerestem Alinari bíborost is!

Alinari bíboros legidősebb volt a Szent Kollégium tagjai között, kilencvenhat éves, már több mint ötven éve bíboros, de még mindig teljes testi és szellemi épségben és mindent tudott, ami a pápai Kúria körében és a római arisztokrácia világában az elmúlt hatvan év alatt történt. A hercegnőt azonban e pillanatban nem érdekelt ez. Haragosan hallgatott egyideig, mert ma nem volt egyéb, mint fáradt.

— Ezt elmondhattad volna holnap is! — mondotta végül, de nem haragosan, hanem nyugodtan és simán, mert a fiú udvariassága és simasága lefegyverezte, mint mindenkit, akivel szembekerült, — igen: óriási karrier vár rá a pápai diplomácia szolgálatában! A fiatal herceg azonban leült a tűz mellé, anyja közelébe és egy papírcsomót vett elő köpenyéből.

— Nézze el Anyám — mondta kissé nehe-

zen — hogy fel fogom tartóztatni és egy kis türelmet kérek (a hercegnő arca bosszúsán összeráncolódott), de az ügy kegyelmességedet is érdekli. Vajjon emlékszik-e még annakidejéről a fiatal Alessandro Cornarora?

Alessandro Cornaro!

A hercegnő kövémeredt arccal hallgatta a nevet, amely még ifjúságának idejéből bukkant fel előtte, abból az időből, amikor még fiatal leány volt. S az ifjú Cornaro oly hirtelen tűnt el Rómából! Úgyszólván senki sem tudta miért. És most . . .

— Mi az? Mi van vele?

A fiatal herceg kiterjesztette térdén tartott írásait a tűzfényben: ódon és megviselt papírlapok voltak, teleírva feketésbarna, helyenként olvashatatlan betűkkel. Úgy látszott, mintha valami nagyon régi levél volna és mielőtt a hercegnő megkérdezhetné volna, a fia már meg is mondta, mi az:

— Alessandro Cornaro levele nagyon meszsziről! A Hebridákról!

— Ah, igen! — A hercegnő előtt derengeni kezdett valami emlék. Annakidején, harminc évvel ezelőtt, beszéltek arról, hogy ezekről a szigetekről, amelyek a magasban vannak, fenn északon, Európa és Amerika között és ahol úgyszólván örök tél van: katolikusok élnek, akik ragaszkodnak hitükhöz és volt egy szóbeszéd, hogy milyen csodálatos körülmények között kértek papot a pápától. Az emlék öntudatlan volt, régi és halvány, de most oly éles lett, mint valami vízió. Hát Alessandro Cornaro ment el a Hebridákra? A sápadt, merev arc annyira tele volt a kérdés rémületével, hogy a fia szótlánul bólintott rá igent, mielőtt el kezdte volna olvasni.

— Igen, ez Alessandro Cornaro levele onnét a Szentséges Atyához!

Szentséges Atyám!

Kunyhóm csupasz padlóján térdelek, amikor megkezdem ezt a levelet, az én kérésemet és híveim kérését intézve Szentségedhez, akinek még nevét sem tudom. Huszonhét éve, hogy elkerültem Rómából és hogy itt élek a világ végén — eltávozásom idején a mi dicsőséges Atyánk, IV. Pál pápa uralkodott, de minden bizonnyal meghalt azóta már, hisz aggastyán volt; idevetődött angol hajósoktól hallottam, hogy utána IV. Pius pápa következett, de azóta annak is meg kellett halnia, hacsak nem érte meg Szent Péter esztendejét!

— Így hát nem tudva Szentséged nevét, nem is az embernek írok, hanem a Pápának, a Kereszténység Atyjának, Krisztus Földi Helytartójának, úgy fordulva a kunyhómban Róma és Szentséged felé, mint aki nem is ember, hanem Krisztus Urunk megbízásának személytelen sugárzása.

Kegyeskedjék megengedni mindenekelőtt, hogy megírjam, mekkora öröm nekem arra gondolni, hogy ezek a sorok minden bizonnyal el fognak jutni Rómába, a kereszténység fővárosába és ifjúságom éveinek városába. El fognak jutni, mert a híveim közül tizenkét legügyesebb és legvakmerőbb halász vállalkozott arra, hogy elviszik ezt a levelet a Biscayai-öbölbe és átadják ott a spanyoloknak. Ezt a vitorlást én szentelem fel és a Tenger Csillagáról fogom elnevezni és rábízom, hogy az Atlanti-Óceán dühösen viharzó, toronymagas hullámain át eljusson a legközelebbi katolikus országba, és bízom abban, hogy legkevesebb egy éven belül eljut Szentséged kezébe és egy ettől számított másik éven belül arra számítok, hogy válasz is érkezik nekem.

Nem tudok rendesen írni, ezt bocsássa meg nekem Szentséges Atyám, mert betűket ugyan írtam ama huszonhét év alatt, amit itt töltöttem az Óceán zúgásában, egyszerű halásznép között, betűket ugyan írtam, de ily hosszú levelet, mint ez, nem, és leszoktam arról, hogy gondolataimat bizonyos szabály szerint fűzzem egymásba, holott valaha még verseket is írtam és szonettjeimet szívesen énekelték a római hölgyek.

— — — — —
A hercegnő arca egészen sötét volt. Ő jól emlékezett ezekre a szonettekre. A tűzfény felcsapott és megvilágította merev és kemény arcát — fia ránézett és újra belehajtva fejét az írásba, olvasta tovább:

— — — — —
De ama huszonhét év alatt, amit itt töltöttem, nem volt alkalmam írni, papirosom is kevés volt és erre az esetre tartogattam. Hogy tudnám én, egyszerű halászok beszédjéhez és gondolkodásához szokott ember elmondani, mekkora bánat és mekkora keserűség volt ez: huszonhét évet tölteni így el a széltől és a tengertől ostromlott szigeten, amely nem más, mint fekete, toronymagas sziklaszirt az Óceánban és a szél dühödt ostromában az örökké sápadt, szürke ég alatt. Körös-körül csupasz, hasonló szirtek, mind néptelen, és oly veszélyes erre a hajózás, hogy a hajók messze elkerülik e tájat. Huszonhét év alatt mindössze három hajó kötött ki nálunk: egy angol kalózhajó és a norvég cethalászok két bárkája. Nem akarom ugyan megszorítani Szentségednek az egész kereszténységért aggódo szívét, de oly eretnekek, hogy még csak nem is akartak hallani arról, hogy levelet vegyenek át tőlem, hogy akár a legközelebbi püspökhöz juttassák,

vagy hogy átadják valamely katolikus hajónak. A halászaim pedig idáig nem mertek vállalkozni ily messzi útra a maguk kis lélekvesztőin.

Így hát sok-sok éven át vártunk arra, hogy talán majd erre vetődik valami spanyol vagy francia hajó, azonban ez egyszer sem következett be és mivel híveim látják, hogy egészségem mennyire megrokkant, csak néhány év s magához szólít az Urunk kegyelme: elhatározták, hogy mégis megkísérlik a lehetetlent és útnak indulnak Spanyolország felé, — elindulnak, mint atyáik tették egykor. Ez a tizenkét kérgestenyerű halász — a neveiket majd ideírom, hogy emlékük feljegyeztessék — olyan a sziget számára, mint a Tizenkét Apostol s az üdvösséget hozzák a világ eme darabkájának, azaz családjaiknak, annak a háromezrész szegény léleknek, akik Isten kegyelmével kitartottak hitük mellett, mi alatt protestánsná lett körülöttük minden északi ország. Ők és én alázattal térdreborulva kérünk, hogyha akadna valaki vállalkozó erre a feladatra, küldj nekünk papot, Szentséges Atyám!

A tűz magasán lobogva égett és vakító fényben látszott, hogy a hercegné arca milyen sötét.

Küldj papot, úgy, ahogy engem IV. Pál pápa! S hogy azt, aki erre a feladatra vállalkozik, felbátorítsam, íme megírom mindazokat a nyomorúságokat, amiken átestem és mindazokat a kegyelmeket, amikkel elhalmozott itt, e rettentő helyen Urunk kegyelme!

Íme megírom Neked, Szentséges Atyám, mi volt, ami engem idehozott e fakó és jeges szigetre! Szinte szégyenlem leírni és ha az alázatosság gyakorlása nem ösztönözne rá, meg sem merném mondani, mily csekély és egyszerű

kis dolog: az, hogy elfordult tőlem egy leánynak kegye, akit a magaménak hittem akkor, amikor még a világban járó fiatalember voltam és azt hittem, hogy e világ szerint találom meg a boldogságomat. Ez pedig így történt: Tudd meg, hogy Rómában egyike voltam ama fiataloknak, akik körül a római társaság élete forgott, hisz Cornaro bíborosnak öccse voltam, a nagyhatalmú kancelláré, ő pedig szeretett engem, mert korán meghalt egyetlen öccsének voltam egyetlen fia és úgy volt, hogy mindent én öröklök tőle, a római palotákat, a campagnai hegyekben lévő birtokokat, s talán valami szerepet is, amit az ő bíborosi évei alatt szerzek majd magamnak. Mert úgy volt, hogy majd a pápai Kúria szolgálatába lépek, és ott a saját szorgalmamon és ügyességemen kívül az ő támogatásával is előre fogok haladni. Annak idején jól-rosszul elvégeztem az egyetemet Páduában és Bolognában, nem éreztem azonban hivatást a tudós, a pap, vagy diplomata életére. Inkább katona akartam lenni, de a nagybátyám, aki szerette volna, hogy mégse az legyek, azt mondta várjak, mielőtt még erre elszánnám magamat és addig éljem világomat a római előkelő társaság fiatalságával.

Ime, úgy is lett és én két tétlen évet éltem a társaságban az élet vidámságai közt és itt kellett találkoznom Giulia Aldobrandini mosolyával.

A hercegnő összereszt, amikor a levél olvasója idáig ért.

— Hagyd abba! — akarta kiáltani, hisz az, aki ezt a történetet olvasta, a fia volt; a fia, aki előtt szégyelte, hogy bármily régen is, de gyengédséget és szeretetet táplált szívében egy más férfi iránt, aki nem lett a férje.

Azonban eszébe jutott, hogy most már mindegy. A fia már úgyis olvasta azt a levelet, ő maga pedig egyedül úgysem tudná elolvasni a csak halványan fogó folyadékkal írt és a tenger vizétől megviselt írást, amelyen lobogott a tűz fénye és a herceg tovább olvasott:

Ezt meg kell írnom Szentséges Atyám, mert ez volt az a mosoly, amit szerettem és amely ellenem fordulva fájt, akár a tűr és a méreg! Úgy ismerkedtem meg vele egy kerti ünnepélyen; apja Aldobrandini herceg tartott majálist a szőllejében Tivoliban és oda meghívást kaptunk én és a barátaim; úgy mentem el oda, hogy még nem is láttam őt, csak hallottam róla, — és úgy jöttem el, mint félig jegyese. Erről talán nem is illenék írnom, de megírhatom, hogy szenvedtem miatta; s hogy szenvedtem érte, fiatalos, ostoba és értelmetlen dolog volt. Most fáradt vagyok és megviselt ama nélkülözésektől, amelyek eme magános szigeten értek, de van valaki, aki magához emel minden szenvedést és beleolvasztja a magáéba.

Úgy volt, hogy ezután kerestem azt a társaságot, amelyben ő megfordult; látni akartam és váltani vele néhány szót, nem sokat és mindig mások előtt, mert nem lehetett másképp. De a gyér és mások számára keveset mondó szavaknak számunkra más volt az értelmük, mint azoknak, akik hallgatták.

És hogy mint méltó kérő léphessek fel a dús és hatalmas hercegi háznál: sürgetni kezdtem nagybátyámat, hogy most már tegyen valamit miattam. Azt akartam, hogy mint Szent Péter hadseregének egyik magasrangú tisztje jelentkezhessem majd szüleimél.

És akkor történt köztünk egy apróság, ami úgyszólván semmit sem jelentett a kívülállók-

nak, de mindent jelentett olyannak, aki hasonlóan érzett, mint én. Ez májusban volt már; ebben az évben korán jött a nyár és Róma május végén szinte tüztenger volt az időjárás hőségétől; olyan, amilyen máskor még júliusban sem szokott lenni. Amint szokásos volt abban az időben s azt hiszem, még máig is — a római társaság nagy ünnepéllyel vett búcsút egymástól és a nagy ünnepély ott volt Colonna hercegnőnél, a család gianicoloi villájának kertjében. Alkonyat előtt kezdődött, abban az órában, amikor körös-körül épületeinek és romjainak árjával opál- és aranytengerben hever dombjain Róma. És az ünnepség belenyúlt a holdas éjszakába, amely előntötte ezüstjével a villa kertjének széles teraszait. Mivel forró volt az egész nap, valamennyien kint időztünk az éjszaka és a holdfény kellemes hűvösségében. Ekkor váratlanul egészen egyedül maradtam Giulia Aldobrandinivel az egyik kerti szökőkút mellett.

Tudd meg, hogy másodszor álltunk egymással szemben így s ez nagyon hirtelenül jött. Ott álltam dadogva, elfogódva és bizonytalanul, s kiderült, hogy nem tudok az élénk, szép és vidám leánynak mit mondani. A kellemes és enyhe éjszakát említettem neki, a szökőkútról beszéltem, amelynek sugarai lágyan, suhogva hullanak alá a kútnak az időtől sárgára vénült márványmedencéjébe. S bármi másról is lehetett volna beszélni: én szakadatlanul visszatarteltem a beszélgetést a szökőkútra.

Ekkor az egyik Colonna herceg közelgett többekkel. Utánunk jött és megkérdezte, miről beszélünk.

— A szökőkútról! — dadogtam én ügyetlenül, mire hangosan hahotázni kezdett, ő pedig vele nevetett csengő hangon:

— Képzeld, Principe, ő már ötödször kezdi

ugyanazt mondani a szökőkútról, amit önnek próbál most mondani!

És ekkor megeredt fölöttem a gonosznyelvű tréfa, apróságok, amik úgy értek, mint a tör-szűrás, noha még ártatlan fulánkütések sem voltak; és a tréfálkozás zajára többen jöttek oda, én pedig ki voltam szolgáltatva csengő kacagásuknak. Vidáman táncoltak tovább, és én ott maradtam magánosan és megszegyenülten: azt hittem, mindennek vége, elvesztettem őt és vége a világnak. Ez volt az, amit akkor oly nagyon a szívemre vettem! Később láttam, milyen ártatlan kötődés volt, de akkor . . .

Napok múltak el így, nem is tudom, hogyan. Kerültem mindenkit, a nagybátyámat is, valamelyik napon csak véletlenül találkoztam vele, amint felfelé jött a lépcsőn, különös és elmerült mosollyal, és amikor meglátott, egyszerre csak élénk lett és mutatni akart nekem valamit.

Rosszkedvűen követtem, kedvetlenségemet titkolva is, nem is, ő pedig egyedül abban élve, mi annyira hatott rá, a dolgozószobájában elővett egy levelet és megmutatta: — Nézd, ez jött a Hebridákról! Tudod-e, merre vannak? — Megmagyarázta nekem, én pedig erőltettem, hogy érdeklődést mutassak. Homályosan, mint-ha hallottam volna valamit arról, hogy hol vannak ezek a szigetek, szinte a világ végén, azonban a fájdalom azonnal eltűnt a megrendüléstől, amint felolvasta ezt a levelet. Szent-séges Atyám, akkor még nem tudtam, hogy valaha én fogok neked írni ilyen levelet, mint amit ezek a szegény halászok küldtek. Ime, ilyenfelét írtak:

„Mi a világ végére eső Hebridák halászaí, úgy fordulunk a Krisztus Urunk helyetteseként Rómában székelő Halászhoz, mint Urunkhoz

és Testvérünkhöz. Most, hogy idegen hitvallás árja vett körül bennünket, küldjön papot számunkra, aki az igaz hitben megerősítsen. Ime, a püspökünk, aki alá tartoztunk, Skótországgal együtt elpártolt te tőled és Krisztustól. Az a papunk, aki van, és aki megtartott bennünket a te hűségedben, már nagyon öreg. Nem remélhetünk felszentelt papot máshonnét, csak tőled és közvetlenül a Te pártfogásod alá ajánljuk magunkat!"

Valahogy hasonlóképpen szólt a levél, az én hangom pedig reszketett, a torkom és a szemeim égtek és ekkor így szóltam a nagybátyámhoz:

— Kegyelmes Uram, szenteltessen engem pappá és én azonnal elmegyek!

Meghökkenve bámult rám, most nem ez volt a terve velem, de én letérdeltem karosszéke előtt — és nem szégyenlem megírni, sírtam, mint egy kisgyerek és úgy kértem, hogy engemet küldjön el. Engemet küldjön el, mert nem akarok más lenni, mint ama szegények és elhagyottak papja, ott a Hebridákon. Ő haragos volt, megzavart és megilletődött és majdnem egy óráig viaskodtunk, de mégis én, a fiatal, kerekedtem felül, hevesen és erőszakosan, és amikor győztem, szerettem volna azonnal indulni. De hátra voltak még más ügyek, elintézni valók és ez idő alatt szakadatlanul tele voltam keserűséggel. S így beteg szívvel, fájdalmasan fogadtam három hónappal később, minden ünnepség nélkül, szinte titokban a szentelést nagybátyám kezéből és indultam el azonnal. Mindaz, ami jött, sokkal jobban elfoglalt, semhogy az Aldobrandini hercegnővel foglalkozhattam és reá gondolni akartam volna.

Ha tudnám, hogy valaki hasznát veszi, megírnám Neked, Szentséges Atyám, az utat.

Az utat, amit megtettem ide, megtettem nemcsak a földön és vizen át a Hebridákig, hanem a bánat és érzés viharain át Isten kegyelméig is. Megírhatnám, hogy az út alatt hányszor határoztam el: visszafordulok Róma felé . . . ezek voltak az érzéseim, akaratom azonban szakadatlanul viaskodott az érzésekkel: s én belekapaszkodtam Isten irgalmába, úgy viaskodtam vele, mint Jákob az angyallal, nem eresztettem el őt, amíg meg nem áldott. Így értem el a bretagnei Saint Maloba: az onnét induló francia halászbárkák, amelyek észak felé indulnak, gyakran közelítik meg azt a helyet, sőt ha jól megfizetem őket, el is visznek egyenest oda.

Igy történt, hogy a széljárta és viharverdeste breton-félsziget püspökénél, Saint Malo kikötőjében töltöttem a telet, az alacsony kőházból a szél jéghideg és súlyos süvöltésében, kilátva a sivár tengerre. Ott künn toronymagas hullámokkal dühöngött heteken át az Atlanti-Oceán és amikor megkérdeztem, megmondták nekem, hogy a Hebridákon ez mindennapi látvány lesz egész életemen át.

A szívem mindennap vérzett és tele voltam keserőséggel, de az akarat és értelem erősebbek voltak bennem, mint a kétségbeesés. Sőt volt bennem emberi gőg és büszkeség is: „mit szólnak”? — ha visszamennék. Ez a „mit szólnak” ültetett hajóra és vitt át a tengeren, — oh, az én Uramnak színe előtt, mennyit kellett még szenvednem azután a miatt, hogy így főképp büszkeségből és emberi tekintetért szántam el magamat arra, ami következett! Mennyi sötétség ért engem s mennyire tele volt a szívem ecettel és epével ama gondolat miatt, hogy azt, amit tettem, nem volt érdemes tennem azért, amiért tettem. Nem volt érdemes

tennem azért, mert fiatalos szívvel bánatos lettem egy leánynak tőlem elfordult mosolyáért. Nem volt érdemes tennem emberi gőgből és rátartiságból. És sohasem mondhattam eléggé hálát Urunk kegyelmének, hogy rávezetett: miért volt érdemes tenni!

Innét keltem útra, Szentséges Atyám, breton halászok bárkáival a nagy útra; parányi hajócskák ezek, alig többek egy-egy nagyobb dereglyénél, amelyek Ostia és Róma közt járnak a Tiberisen, de vitorláik óriásiak: a messzeségből úgy tetszik, hogy az egész hajó nem áll másból, mint vitorlákból.

Amikor e vörös vitorlák alól nézve, ködösen és derengve eltűnt előlem a szárazföld utolsó darabkája is, tudtam már, hogy vége mindennek és sohasem látom meg azt a földet, ahol születtem. A tenger sós és hideg vize állandóan átcsapkodott a hajócskán, nem találtam ott egyetlen meleg zugot, a testem és a lelkem egyaránt fáztak és egyaránt kimerültek, amikor két hétig táncolva a habok tetején, megpillantottuk a Hebridáknak a habokból felmeredő sötét sziklaszirteit.

Ekkor látszott csak, micsoda emberfőlötti munka még csak megközelíteni is ezeket a szigeteket! A hajó hasztalan vergődött, hogy átjusson a zátonyokon, szirteken és hullámtorlaszokon, félnapig kerülgette a különféle akadályokat, de a szigetek semmivel sem jöttek közelebb. Ekkor úgy látszik, már észrevették onnét, hogy őket akarjuk megközelíteni és tőlük vagy számukra akarunk valamit, mert a dühösen tajtékzó és toronymagas hullámok között, azoknak tetején, majd azoknak völgyeibe süllyedve, mint valami kilőtt nyíl, egyszerre csak felbukkant egy széles és lapos csónak néhány evezővel. Mint a kilőtt nyíl! Igen,

Szentséges Atyám, csak így tudom ezt Neked elmondani: hogy olyan volt ez a csónak, akár a kilőtt nyíl, szinte szökkenve hullámról-hullámra és nemsokára ott áll hajónk oldala mellett. S fedélzetünk korlátja mellől lepillantva, először láttam meg benne néhányat a híveim közül. Magas, csontos tengerészek voltak, otromba bőrruhával és otromba arcvonásokkal; egész arcuk nem más, mint szűk és alacsony homlok, hatalmas orr és óriási áll. Azon az ősi — amint mondjuk, kelta — nyelven, amelyen a bretonok is beszélnek, amelyet az ott töltött télen át én is eléggé megtanultam Saint Malo püspökének udvarában, felszóltak, hogy legyünk üdvözölve. S amikor én alászóltam, hogy én a papjuk vagyok, letérdeltek csónakjukban, nem törődve azzal, hogy oda becsapkod a víz, áldásomat kérték, majd feltolakodva a hajóra, a kezeimet és a ruhámat csókolgatták és elmondták, hogy papjuk már meghalt, ők hosszú idő óta vannak minden lelki vigasz nélkül. Azután lehordták holmimat a csónakba és én elbúcsúzva eddigi hajósaimtól, rábízta magamat Isten nevére, — a csónak pedig elindult velem plébániám felé, amely a távolból meredt fel magas sziklafalaival, a hullámok szakadatlan dühöngő ostromában. Én szédültem a rosszullettől és a félelemtől! Mert íme, a csónakunk kifeszített, szurkos bőrből volt csak, szinte nem sokkal vastagabb, mint néhány papírlap és a hullámok olyan könnyedén dobálták, mint valami rugalmas labdát. Egész idő alatt meredeken dőlt jobbra vagy balra, előre vagy hátra. Szakadatlanul úgy tetszett, hogy elsüllyedünk, megterhelve csomagjaimmal, magammal, az emberekkel és az óriási evezőrudakkal. Ezekkel az evezőrudakkal azonban, amelyeket az emberek végtelen ügyességgel és gyorsasággal

kezelték: ezekkel az evezőrudakkal, úgy futott előre, mint valami óriási bogár hosszú lábaival a tengeren. Itt, ezeken a vizeken, csak ilyenféle csónakokkal lehet hajózni, és mivel sem az ilyen bőrhajócskák, sem az evezősök nem bírják ki sokáig: azért vannak így elzárva a világtól. Felkapaszkodva a meredek partra, ott vártak bennünket híveim, a gyermekek és az asszonyok, ugyanolyan durva arcú és ugyanoly kevés szavú nép, amely csak letérdelve és néhány egyszerű mozdulattal tudta kifejezni áhítatát. Amikor az első szavakat váltottuk, megkérdeztem tőlük, vajjon mindig ilyen szél fúj-e; ők csodálkozva néztek rám és azt mondták, hogy nincs szél! Pedig nálunk orkánnak is beillenék az a légáramlás, amely akkor végigsüvöltött a tajtékozó, szürke tengeren és a sziget feketésszürke sziklatájain. Az Óceán haragos és félelmetes morájába belevegyült a hang, amely megtört az éles sziklákon, csenevész bokrokon. S ekkor én megértettem, hogy ez a szél ott oly közömbös és megszokott, hogy nem is veszik észre, — hát vajjon, milyen lehet az, amikor igazi orkán van itt!

Az a hely, ahova elértünk s ahol a kis halásztelep kőkunyhói álltak, az a hely sem volt védve a széltől. A szélrohamok süvöltve jártak a kis kunyhók között, míg megmutatták nekem a lakásomat és templomomat; az előbbi egy nem is barátságatlan gerendakunyhó volt, a másik egy széles és lapos kőépület, félig barlang. Mivel tornyát, amint mondták, többször lehordta az orkán, magában a templomban állították fel büszkeségüket, azt a nagyobb csengetyűhöz hasonló kis harangocskát, amelynek hangjára a sziget többi helyeiről is odagyűlt a nép.

Mivel azon a napon még nem ettem, el-

határoztam, hogy azonnal misézem is nekik, és kicsomagolva egyházi ruháimat és könyveimet, elkészítettem az oltárt.

Mindössze csak egy csupasz kőlap volt ez, az oltárkőben egy ír vagy skót püspöknek, aki az egészen régi időkben az ő vad őseik között itt szenvedett vértanúságot, csontjai. Az oltár felett még két gyertyacsonk; takarékoskodnom kellett a gyertyákkal is és a magammal hozott parányi hordócska miseborral is, ha azt akartam, hogy sokáig tudjak misézni az Egyház előírása szerint.

Hogyan tudnám Neked leírni, Szentséges Atya, ezt a misét?

Már este volt és be is sötétedett, mivel ezen az északi tájon, ebben az időben még rövidek a napok. Az oltáron a két gyertyacsonk világított fakó fénnel, a templom előcsarnokánál megtört és repedt hangokkal szólt a harang, az én híveim pedig, mindössze hatvan vagy nyolcvan ember, ott tolongott a parányi templomocskában. Alaktalan arcok és alaktalan, sötét köntösök.

S ekkor oltárszolga nélkül, egészen egyedül — letérdeltem az oltár egyetlen lépcsőjére és belekezdtem a lépcsőimába: „Introibo ad altare Dei; ad Deum, qui laetificat juventutem meam!” — „Ime, most Isten oltárához lépek, Istenhez, aki megvidámítja az én ifjúságomat!”

S az évek távolságában és a messziségből most gyónom Neked, Szentséges Atyám, mekkora keserűség fogott el engem, amikor kiejtettem ezeket a szavakat. Fiatal voltam, semmivel sem több, mint huszonnégy éves. S most ifjúságomat vittem Isten oltárához, ifjú életemet, amely körül a még ide is befújó sötét és hideg szél süvöltött; ifjúságomat, amelyet idehoztam, erre a szigetre; ifjúságomat, amelyet

annakidején ábrándosan tettem le egy leány kezébe; ifjúságomat, amelyért kétségbeestem most; ifjúságomat, amely körül sötét és kemény árnyakként most egy csomó ismeretlen, félvad halász tolongott; ifjúságomat, amely olyan súly, kín és teher volt e pillanatban miseruhámnak selyme felett, egy holdfényes este, egy szökőkút s egy komolyan vett ostobaság emlékétől, hogy súlyosan hullt vállaimra mindez a teher: nem bírták el tovább vállaim, előrerokadtam az oltár előtt, szétterjesztettem karjaimat az oltáremelvény hideg kővén és rányomva arcomat a sziget talajából vágott poros és jéghideg sziklára, amely ezentúl otthonom lesz: elkezdtem görcsösen sírni!

Ime, ez volt az első misém a szigeten, bánatban és könnyek között, a végén mégis megvigasztalódva, mert kezdtem sejteni a titkot: mekkora szeretet Istentől, hogy megjelenik az Ostyában, még e szegény és tudatlan halászok között is, az ő számukra és mekkora méltóság és mekkora hatalom nekem, idéznem Őt e szavakkal: „Hoc est enim corpus meum!” és a másik: „Ez az én vérem kelyhe, amely éretetek ontatik . . .” Ez egy jó darabig még is vigasztalt, s ha jókedvű nem is tudtam lenni, nem voltam bánatos és nyugtalan sem. Lassankint megszoktam a szél állandó bömbölését a sziget sivár és szürke kömezőin és szikláin át, megszoktam e kömezők sivár látványát, a tenger végtelen moráját, a hullámokat, amelyeknek ostroma szakadatlanul vonul a part ellen. Nyár lett, volt néhány gyönyörű napunk is, az ég lágyan kék, a tenger nyugodt, a szél alig fújt, vagy talán már én nem éreztem ekkor s úgy éreztem, hogy az élet boldogság és békeesség számomra. Nagyon szegény emberek, halászok láttak el azzal a csekélységgel, ami

itt kellett, a mellett igyekeztem földjeimet magam is, két kezem munkájával megművelni. Néhány sovány táplálónövény nőtt a sziget sziklatalaján, már ahol sikerült megtörni és meghódítani a sziklákat. Kőgátakkal építik körül a szélmentesebb helyeket a domboldalon s köztük, a parányi földdarabokon próbálják meg növényeiket termeszteni.

A munka elfoglalt, embereimet alig láttam, egész nap künn időztek a tengeren és hordták haza a halat, amit az asszonyok szárítottak és felfüstöltek. Csak akkor értettem meg sietségüket, amikor a nyári napok ragyogása után alig néhány hétre bekövetkezett az ősz, az ég sötétszürke lett, a levegő fagyos, és a szél sikoltva ömlött át a szigeten; a tenger szinte komor, fekete lett, csak a hullámok tetején vonultak fehér tajték-gátak a sziget és a szirtek felé. A tenger egyszerre olyan ellenségesen zárta körül a szigetet, hogy egyetlen lélek sem merészkedhetett ki hullámaira. Az emberek odahaza voltak valamennyien. Beszorultunk a magunk sziklaoduiba, a szél hétről-hétre erősödött, a sziget sziklafalai reszkettek a szél és hullámok ostromában, az éjtszakák egyre hosszabbak lettek, a nappalok egyre ölmosabbak lettek. Ekkor szakadt rám másodszor a kétségbeesés és a rémület: mi lesz velem a tél hátralévő hosszú hónapjain át, mi lesz velem a hátralévő hosszú éveken át, mi lesz velem ezek között az emberek között?

Eleinte kutattam köztük barátság és szeretet után, már a barátságnak és a szeretetnek külső jelei után, azonban ilyeneket nem találtam. Már szerettek és tiszteltek ugyan, s szeretetük és ragaszkodásuk olyan volt, hogy azt sehol meg nem kaphattam volna, azonban külső kifejezést adni nem tudtak nekik. Kevés szavú,

hallgatag nép ez, olyan mozdulatlan, mint a kövek, senkinek nem tárja fel magát, nekem sem. Ha elmentem közéjük házaikba, nem tettünk mást, mint órákon át üldögéltünk, félóránként váltva gyér szavakat. De ha hazamentem: a szobámban meleg volt és tűzfény, — s a meleg és a tűzfény az ő szeretetük volt: ők adták a fát, amely a nyílt tűzhelyen égett, s az ennivalót, amelyet egy öregasszony felosztált, — életük veszélyeztetésével szereztek meg a tengeren. Így hát nagyon elmagányosodtam ebben az időben és ebben a magányban tört rám az a lelkivihar, amely oly rettenetesen megingatott és megkínzott.

Tovább is megpróbáltam enyhíteni magánosságomon, szakadatlanul kutattam barátság után, érző és meleg emberi lelket akartam tudni a magam közelében, de nem sikerült. Embereim merevek maradtak, mint a kő s én továbbra is egyedül maradtam. Ekkor még nem tudtam, hogy ez azért van, mert Isten azt akarta, hogy egyedül az övé legyek!

Amikor eddig ért a levél olvasásában a fia, a hercegnő kezei görcsösen összeszorultak. Intett a fiának, hogy álljon meg. Az megállt, egy pillanatra anyja arcába nézett, az érzések és gondolatok után kutatva, amelyek benne felgerjedtek. De ez az arc zárt volt, mint valami sisak és elfordult tőle, a tűzbe nézve. Inkább keze beszélt, kicsiny, barna, még mindig finom keze, amely most görcsösen nyugtalankodott. A herceg tudta, mire gondol anyja. Arra a szörnyű magányra, amelynek az Eltávozott, az üzenet küldője részese volt, míg ő körülötte Róma előkelő világának minden vidámsága összegyűlt.

Moccanás nélkül, hidegen, de égő sajnálattal figyelte anyját s a levélre gondolt. „A lélek

Isten elől szökik, ha csak a földi vidámságban és földi barátságok karjaiban akar időzni" gondolta magában. S a szíve keserű lett. Hát ennyi az egész előkelő társaság élete, ennyi a barátság és a szórakozás: menekvés Isten elől?

Ekkor azonban megszólalt a hercegnő, a hangja mély és rekedt volt, egészen meggyötört.

— Folytasd!

És a levél így folytatódott tovább:

Sokat kínlódtam e télben és magányban, a lelkemben éppen olyan viharral, mint amilyen odakünn dühöngött a tengeren és a sziget felett. Látva, hogy egyetlen lélek sem akadt a szigeten, aki bizalommal és melegséggel ajándékozna meg, szinte elborultan és félőrülten foglalkoztam a legsötétebb gondolatokkal és a legvadabb tervekkel: azzal, hogy tavasszal felkerekedem s bármelyik csónakon nekivágok a tengernek. De láttam, hogy ez lehetetlen, hogy maradnom kell, s ekkor a kétségbeesés legmélyebb meredélyéig vitt a kísértés. Így kínlódtam és gyötörtem hónapokon át, híveim látták kínomat, de nekik nem voltak szavaik felém közelíteni. Így jött el a karácsony.

Akkor már régen hó volt, a szigetet egészen elborították a hótorlaszok és én a jéghideg barlanggá vált templomban, a fatábla nélküli ablakokon beömlő szélről körülsvöltozve, a súlyos és hideg levegőtől lenyomott lángú gyertyák között mondtam el a három misét híveimnek, akik zsúfolásig megtöltötték a templomot. Az utolsó vasárnapokon kegyelem és gondolat híján már nem is prédikáltam nekik, most azonban bármily nehezemre esett is, prédikálnom is kellett volna, s én lesóványodva, égő szemekkel, a miseruhák alatt viselt vastag ruhákban is fázva, összefagyott kezekkel és

összefagyott lélekkel léptem az oltárhoz. Oda-
léptem s a kezdő miseimádságok után elmond-
tam e nap szentleckéjét: az Apostol levelét
Titushoz, mondván: „Kedveseim! Megjelent
nekünk a mi Megváltó Istenünk kegyelme,
valamennyiünknek . . .” Éppen akkor, amikor
ezeket mondtam, elkezdtek énekelni. Elkezdtek
énekelni, — pedig soha máskor nem énekelnek
sem a tengeren, sem odahaza, sem a templom-
ban. De most énekeltek a maguk nyers, kelta
nyelvén. Arról a Csecsemőről énekeltek, aki
megjelent a földön, s amikor én meghallottam
egyszerű, tört és nyers hangjaikat, mélyen meg-
szégyenültem. Megértettem az élet magánossá-
gát és szomorúságát: ama millióknak és milliók-
nak, akik a földön élnek, az életét, oly gond-
terhelt és magános, hogy ezért nem is érdemes
élni! Szentséges Atyám! — ezen a szigeten,
ezen a karácsony éjtszakáján, amikor orkán
rengette az egész szigetet, odakünn nem volt
más, mint a dühöngő, fekete Óceán, s gond
és nyomorúság: megértettem az emberiség el-
hagyatottságát Krisztus Urunk korában és meg-
értettem, mit jelent nekünk, hogy Krisztus el-
jött a földre. Erről beszéltem nekik Evangélium-
kor és a saját szavaimon át magam is szenvedé-
lyesen fordultam feléje, s ettől kezdve vele
vigasztalódtam, buzgón imádságos étellel, az
érzelmeknek sokáig kiegyensúlyozott derűjével.
Azt hittem, hogy megtaláltam a megoldást, ez
végleg mindig így marad, megtaláltam a nyu-
galmamat az imádságban, elmélkedésben, abban
a boldogságban, amelyet az Isten ad. — Ő
azonban, aki engem vezetett, azt akarta, hogy
nemcsak érzelmi fellobbanásokkal szeressem,
hanem egyszerre (s ez egészen váratlanul tör-
tént) megvonta tőlem az iránta való és tőle
eredő érzelmek édességét és békességét.

Nincsenek szavaim, Szentséges Atyám, le-
írnom azt a sötét vihart, amely szívemre és
egész életemre támadt ekkor, hosszú és hosszú
hónapokon át. Ama gyarló tudás szerint, amely-
lyel a lelkiélet dolgairól rendelkeztem, tudtam,
hogy ezt lelkiszárazságnak hívják. Mert úgy
kezdődött, hogy egyszerre száraz, izetlen és
terhes lett minden imádság, amellyel Istenhez
fordultam; egyszerre csak nem volt más előttem
és körülöttem, mint csupasz kőfalak és úgy
tűntek fel az addig hozzám szólott belső hangok,
mint pusztá képzelődés. Isten távol van, nem
jelentkezik, az ember fázik és egyedül van, hiába
viaskodik a magánnyal és hiába kéri a vigasz-
talás édes belső hangjainak jelentkezését, min-
den elmarad.

És ekkor egyszerre összeroskadtam.

Összeroskadtam a fájdalomtól és a tehetet-
lenségtől, egyszerre csak azokat az éveket lát-
tam, amelyek üresen, szelesen és hidegen át
fognak ömölni körülöttem ezen a szigeten. A
szeptember végső napjaitól májusig tartó telet
láttam, amely itt a szigeten egyetlen fekete éjt-
szaka, tele a tenger és a levegő mennydörgésé-
vel, a szél szakadatlan sírásával, számomra
pedig a magánossággal.

„Engedted, hogy elvessem magamtól az
emberi barátság és szeretet kötelékeit — tettem
ekkor szemrehányást Istennek. — Nem adtál
helyette újat! És magadat is megvonod tőlem!
Te tudtad előre, hogy gyenge vagyok ezt el-
viselni . . .” És még ezt mondtam:

„Mit ér Tenéked az a fakó és gyenge sze-
retet, amivel én szerethetlek? És mi értelme
van annak, hogy itt legyek ezek között az
emberek között, akik olyan egyszerűek és hallga-
tagok, akár a halaik, amelyeket kifognak a
tengerből?”

Beteg és kétségbeesett voltam e miatt, most már nem a vidám római farsangok ünnepélyei jártak vissza kísérteni, hanem Istennel szemben való gyengeségem és semmiségem tudata. Akkor még nem tudtam, hogy ez az ő műve. Az ő szeretetének szándékos műve, hogy megmutassa: mennyire kicsiny vagyok, mennyire nem jár nekem az ő szeretetének kegyelme, mennyire ingyen ajándék ez . . . De mielőtt erre rájöttem volna, testileg is súlyosan megbetegedtem.

Húsvét lett volna és én lázzal viaskodva feküdtem ágyamon az önkívület hosszú hetein át, csak néha tűnt fel úgy, mintha valami homályos, lágyan vöröslő fényességet látnék. A halzsír volt ez, amely sziklacellámban égett, hogy világosságot és meleget adjon, — benne néha megmozdult egy-egy árnyék: a híveim voltak, akik szakadatlanul virrasztva ápoltak, néha egészen világosan láttam szögletes és otromba arcukat, amint aggódva hajoltak fölém. Később tudtam meg, hogy milyen megható szeretettel igyekeztek gondomat viselni, valamiféle táplálékot belém erőszakolni. De én alig vettem magamhoz táplálékot, pusztán ama keserű italokat ittam, amelyeket ők készítettek a szigeten termő boggyókból, eme betegség ellen. Valamiféle agyláz volt a betegségem és amikor felkeltem belőle, hosszú, nagyon hosszú ideig csak tompa derengésben úszott körülöttem az egész világ, a látásom, hallásom és emlékezetem erősen meggyöngyültek; mindaz, ami a szigetre való érkezésem előtt történt velem, olyannak tűnt fel, mintha nem lett volna, a neveket és az arcokat egyaránt elfeledtem. Amit a templommal és híveimmel kapcsolatban tennem kellett, elvégeztem, olyan fáradsággal, mintha agyamban ólom volna, ereimben pedig vér helyett nedves és olvadó hó. Úgy tetszik: éveken át voltam

előhalott, s meggyöngült értelmem számára csak oltárom gyertyái és a magam papi mivolta volt az egyetlen világító kör, — tudtam, hogy ha ezt elveszítem, az értelem legteljesebb zűrzavarába és sötétségébe zuhanok, azért minden erőmmel ebbe kapaszkodtam bele. Hálás voltam Istennek, hogy ezt akármilyen gyengén is, de megtehettem. Magam sem vettem észre, mennyire megerősödtem és megedződtem ebben az erőfeszítésben, hogy mennyire megszoktam nyugodtan és kitartóan akarni. Mikor ezt elérte velem, tetszett Istennek, hogy vállaimról levegye a megpróbáltatást, mint valami súlyos köpenyt.

Újra visszatértek testem és lelkem összes erői, de azt hiszem, semmi sem mozdít ki engem abból a nyugalomból és biztonságból, amelyet kaptam. Semmiféle emlék nem gyötört többé, bármiféle hosszantartó lelki elhagyatottságot is át tudtam tartani. Soha nem vágyakoztam többé emberek felől jövő szeretet és barátság iránt, éppoly szóltanul és egyszerűen szerettem híveimet, mint ők engem. Betegségem után különben már nem voltam köztük idegen, mint azelőtt, és azt hiszem, Isten azért küldte rám a betegség után való éveket, hogy egyszerűvé lett lélekkel tudjak illeszkedni az ő egyszerű lelkeik közé. Ez meg is történt, azóta nem kívánok többet.

Az egész idő alatt, mintegy háromszor voltak idegen hajósok a szigeten, de egyik alkalommal sem lehetett üzenetet küldenem Itália felé. Most a tizenkét legbátrabb fiatal halász vállalkozott rá, koros és gyenge vagyok, de talán ki tudok még tartani ama évek alatt, míg számomra válasz vagy utód érkezik . . .

. . . A többit elmosta a tengervíz! — mond-

ta a herceg és felemelte a fejét a kandalló tűzfényében izzó levélről, amelyből valóban volt még hátra néhány elmosódott lap. A hercegnő fehér arccal vette kezébe az írást és ezt mondotta: „Rettenetes! De én nem tehetek róla!” A hangja megtörött, de azért tovább akarta folytatni. Azt akarta mondani, hogy nem tudta, micsoda válságot idéz fel valaki másban a benne felkeltett érzelem s közben valami, ami talán csak könnyű tréfa volt . . . de a fia felemelte a kezét és intett: ő ezt tudja és nem vádolja érte anyját.

Hosszan vizsgálta anyja arcát és amikor látta, hogy ez a máskor mindig vidám arc most kemény ugyan, de száraz és könnytelen, letérdelt a hercegnő előtt és így szólt:

— Anyám! mit szólnál ahhoz, hogyha én . . . — Rekedt kiáltás tört elő a hercegnő torkából. Nem is kiáltás volt, hanem csak egy megdöbbenő hörgés, hasonló ahhoz, amikor egy fuldokló kapkod levegő után.

— Ezt nem! — kiáltotta rettenetesen, de ugyanebben a pillanatban már el is némult, mert megpillantotta fia szemében a kérlelhetetlen elhatározást. — Tenedek is olyan sorsod lesz! — dadogta még bátortalanul, de a fia megrázta fejét és felállt.

— Anyám! — mondotta lágyan és nem feledkezett meg arról sem, hogy leporolja térdeit — ez az üzenet a legjobbkor jött neked és nekem. Én magam is ezt az utat akarom választani!

A hercegnő lehajtotta a fejét és sokáig csend volt. — S amikor az öreg dáma felnézett, már üres volt a terem, nem volt ott senki, a tűz is kialudt a kandallóban, jéghideg volt, de halványan és zölden ott derengett már az ablaktáblák mögött a római virradat. A hajnalban megszólalt a közeli Santa Maria in Scuola Graeca-templom harangja s ekkor a hercegnő a földre roskadt s keserűen sírni kezdett.

Karácsony csodálatos éjszakája abban a híres és fantasztikus kis kávéházban a Ferenc-körút végén, künn lágyan, vizes pelyhekben esik a hó. Az utcák feketén s üresen fénylenek, a szél néha sodorni kezdi a havazás sűrű, súlyos és nedves fátyolát, a hófátyol elsőprődik a kávéház függönyözetlen ablakai és üvegajtaja előtt, az utca fényei aranyvörösen ragyognak a hó és víz hálóján át. S a rádióban egy Palestrina-kórus.

Hangjait a kölni székesegyház gyermekkara énekli bele a rádió-antennákról szétvillanó rezgésekörök trillióiba — az antennák gigantikus acéltornyai lágyan himbálódznak magasba futó drótköteleik között az éjszaka és a lég tengerében — s ezer és ezer voltokkal üzenik szét a zengő hangdobozoknak a karácsony énekét. A mélyen és maróan édes hangok kataraktája átítatja a kis kávéház fényét, füstjét s a fogasokon lógó száz ujságot, amik közt mi régi, megátalkodott törzsvendégek, még ezen az éjszakán is ülünk.

Furcsa egy társaság ez itt a villanyfénynek kék cigarettafüsttel átszótt arany vizében, ide verődve össze, mint valami bizonytalan és vert sereg. Csak a Tanár Úr hiányzik. Zöldarcú, vékony, ijesztően bizonytalan emberke, kopott, meghatározható és nevetséges eleganciával öltözve, mindig pontosan éjfélkor bukkan fel az éjszakából, szeme — két merev, nyugtalan fekete fényben égő és pislogó gomb — áhitattal bámulja meg a három pincérleányt. Negyven- vagy talán ötvenéves ember. Francia lapokat olvas és az ördög tudja, kicsoda. Legtöbben azt hiszik róla, hogy francia nyelvmester, de honnét jön mindig éjfélkor?

Csillag úr, a silentiumra ítélt ügyvéd, akit valami zavaros ügye miatt fosztottak meg az ügyvédgyakorlattól s meg szokott fordulni ilyen helyeken, azt állítja róla, hogy afféle alportás egy zugszállóban. És éjfélkor leváltják.

De még nincs itt, még messze van az éjfél. S a rádió zeng, a hangszórót odatették a kályha melletti asztalra, hogy ott énekeljen, kristályt és aranyat ontva, piszkos kis emberéletek felett s a liturgia csillagos egének karácsony éji boltozatát vetítse a cigarettafüsttől keserűre és piszkossárgára pácolt kávéházi mennyezet helyére. Dehát, ki ismeri itt a gyönyörű és rettenetes Izaiás hatvannegyedik fejezetét? Nincs nálam magyar szentírási szöveg, hát megpróbálom utánazengeni az ének latin sorainak, dadogva barbár nyelvenem:

*„Ó, majd ha széttöröd magad körül az Ég
zárait és alászállsz:
akkor majd szétfolynak a hegységek teelőtted,
mert te valóra váltasz minden csodát, amire várunk,
. . . És örökkön öröktől fogva
nem volt szem, amely látta volna
és nem volt fül, amely hallotta volna,
mi az, amit te készítettél
azoknak, akik Tereád várnak!”*

Ez az advent negyedik vasárnapja után való csütörtök breviáriumi lectioja s a szívem görcsös lesz és nehéz. Mi az, amire én várok itt, magányban és könyveim közt csavarogva, mint fülledt ingeket váltogatva magam körül hónapos szobám parányi zugát, a könyvtár folyóirat-olvasótermének faberakású falait és ezt a fantasztikus kávémerést, fantasztikus embereivel. A breviáriumot imádkozom hajnali miséken, most júniusban végeztem kilencedik félévemet egy vidéki egyetem filozófiai karán. Tanár úrnak szólítanak engem is tiszteletből, író vagyok, talán jó volna le is dokto-

rálni. Húsz pengő van a zsebemben, amit félig előlegül, félig karácsonyi ajándékkul kaptam egy tanulmányomért, — a tanulmány Sonnenschein-ről szól és amikor befejeztem, az utolsó lapát szemet dobtam a kályhámra és vigyáznom kellett, hogy a befejezés ráérjen az asztaliókból elővett utolsó papírlapra. Jobbvállam csúnyán ég néha odafent, — valószínűleg tüdőcsúcshurut lesz. S ha nem esnék ilyen nedvesen a hó, sétálnék egyet éjfél miséig.

És ekkor így szól hozzám a fekete Bőzsi, az egyik kiszolgáló kisasszony:

— Tanár úr kérem, a főnök úr vendégei lesznek egy teára!

S leteszi elém a teát kopott alpaccatálcán, rumot és teasüteményt. Mellettük aranyzsinórral körülkötött fenyőág, igazán csak néhány tűlevél, „a személyzet karácsonyi ajándéka”. Nagyon kedves, és szórakozottan, a gondoktól félig álomban, adok neki húsz fillért. — Na, mi az, fiam?

Ezt kérdelem. A lány zavartan mosolyog, nem tudja, mit vár, de én tudom. Egy jó szó alamizsnáját várja, mert ő is egyedül van, mint mindnyájan itt, s tudjátok meg: az asszonyi lélek titokzatos zárait könnyebben felnyitja a magány, mint a miénket. De az én arcom hideg és merev, — vajjon mi közöm az ő magányához és bánatához!? Ki ad jó szót nekem, kivert kutyának? S a lány elmegy.

És ekkor felharsan a hangszórón Izaiás próféta jövendölése, amit az éjfél misén fogok hallani majd:

*„Tudd meg, hogy először rabságba esik Zebulon
[és Neftali földje,
de azután újra tisztességre jut,
. . . Mert fiú született nekünk, gyermek adatott
[nekünk,
Akinek vállain az uralom palástja*

S a nevei ezek:

Tanács, Erős Isten, Jövendő Atyja,

S a Békesség Királya!"

Már bánt, hogy olyan rideg voltam. S a harmadik asztaltól átjön Stark úr. Stark úr ügynök, komor, éles redőkkel átszántott öregedő férfi, de valamikor rabbinövendék volt, latinul is jól ismeri a szentírási szöveget és még most is sokszor olvas mazoréta-szövegeket az asztalnál, ahol tilalmas ételeket eszik. Modora éles és biztos, az egész ember érdes, akár a ráspoly. A felesége, aki miatt annakidején otthagytta pályáját, elvált tőle, ő pedig letört és évek óta ügynököl.

— Milyen szépek latinul is! — mondja rekedten és a vállamra teszi a kezét. Héberül mondja az ének mellé a szöveget, s a hangja mély és keserű. A keze remeg és remegnek a lábai is, ezek a szegény lábak, amik Jeruzsálemtól Madridig és Budapestig futottak, gög, fájdalom s évszázadok között. Én nem válaszolok; minek? Az én magános és kóbor szívem is énekel itt titokzatos éjszakában, kétszáz méter magas, rugalmas acéltoronyvázak énekelnek a földgömbön és ringanak az éjszakában, s az ősi Nép egy fia csak mondja, mondja, nyers, sziszegő, érdes és monoton nyelvén a vágyat a Megváltóról. Az éjszakai zsoltosmát kórusban mondják szerteszét a földgömbön, szerzetesházakban és karmelita apácák kolostoraiban.

A rádió elnémul, az ajtó nyílik és belép a másik tanár úr. Szenzáció! Ma már fétizenkettőkor megérkezett. Megérkezett, csupa lucsok a kis öreg a hótól és köszön áhítatosan és alázatosan a kiszolgáló lányoknak.

Ezt adja szegény borraivaló helyett, de mind szívesen fogadják, még a hideg, büszke és szép

Myra is, — úgy libeg tálcaival a kopott asztalok között, akár egy száműzött tündér; szőke, tudatos és jeges kis szépség, kiszolgáló kisasszony volt a legnagyobb pesti áruházban, de kivágták, ma ő szolgálja ki a zöldarcú, apró gnómot.

A rádió hallgat, de Csillag úr és a tulajdonos erősen kutatnak, hogy mit találhatnak a világűrben. És íme, kiderül, hogy *van M. S.* a világhírű hegedűművész, aki most tért vissza az indus gyarmatokon tartott körútjáról, hangverseny ad, mintegy ajándéku, karácsony éjszakáján Hollandiának, a hilversumi nagyadón át.

S elkezdik csavargatni a rádió korongjait.

Én türelmetlen vagyok és menni készülök, soha nem érdekelt a hegedűszó és szeretnék ott lenni a mise kezdetére. Már a nyakamban van a sálam, amikor megszólal a hegedű. Velem együtt már többen is idegesen készülődtek, de ők is visszaraknak mindent a fogásra és leülnek.

Mi az a varázslat, ami megtölti aranyával ezt a füstös odut itt, ahova olvasni és enni járunk, idegesen, éhezve és mégis étvágy nélkül, azért járunk ide, hogy társaságban legyünk és mégis egyedül. Egy varázslatos, idegen madár énekel a hilversumi stúdióban és a hangja: kristályt és aranyat ont a könnyre és a genyre, ami felgyűlt a szívünk mélyén.

Ki mondja el, mit mond a hegedű? Mindenkinek mást mond. Nekem íme ezeket mondja:

— *Tudd meg,
hogy amint írva van a karácsonyi vigília primájában:
5199 esztendővel a Világ Teremtése után, és 2759 éve
[a Vizözön óta,
2015 évvel Ábrahám után
s 1510 évvel azután, hogy Izrael Népe kivonult
[Egyiptomból,
a 65-ik évhétben Dániel jövendölése óta,*

a 194-ik Olimpiász alatt és 752 évvel Róma
[alapítása után.
Augustus császár uralkodásának 12-ik esztendejében,
[amikor Béke volt az egész Földön:
Jézus Krisztus, a Fiú és örök Isten, meg akart
[testesülni,
A Szentlélek fogantatása és a Kilenc Hó letelte után
Betlehemben, Júda Törzséből, Máriától, a Szűztől.

Az ember körülnéz, mintegy álomban. Miért oly komor és keserű Csillag úr ebben a pillanatban? A lakbére nincs kifizetve és hitelbe eszik itt, de azért máskor vidám szokott lenni. Oh nem! Az a világ terheli meg, amit ez a Születés hozott a földre. És Stark úr ott áll a márványasztal mellett. Héberül beszél: Izaiás próféta egyik jövendölését mondja ebben a zenében. Pedig ez a zene nem más, mint könnyű és édes dallam, oly könnyű és édes, mint a vízbe hullott falevél és amint átszáll az éjszakán, a sötétben kivilágítva égő városok felett a táviródrótok fázó hárfái felett: ama könnyű és édes bájt lebegtetí, amit az asszonyi kéz hozott ránk. Akik itt vagyunk, mind egyedül vagyunk, asszony egyikünk életében sincs. És mégis, milyen különös csoda: mind érezzük, hogy volt életünkben asszony. Olyan hiány ez mindnyájunk életében, amit nem tölt ki asszonyi mosoly — amit csak az tölt ki, aki a földkerekség minden vágyát van hivatva betölteni.

Szegény „Tanár úr” — úgy sír, mint valami elhagyatott kislíú. Zöld, epés és különös gyermekarcán csak úgy csurognak lefelé a könnyek. Csak most látszik, mennyire vén és gonosz ez az arc. A gyenge gyerekarc maszkja mögül előtűnik az emberi romlottságnak valami feneketlen örvénye. Ki ez az ember? És miért váltotta ki belőle ezt a görcsös konvulziót erre a lágy, szerelmes zenére? Nem lehet megtudni sohasem!

Künn esik a hó. Olyan súlyosan söpri a

szél, mint az esőt és én készülődöm. Készülődöm, mert karácsony éjtszakáján nem lehet kibírni a Hangnak ebben a varázslatában s ebben a hatásban, amit itt, körülöttem kiváltott. Senki sem tudja, hogy az Örök Igéret kincseit mulasztotta el, csak én, és kilépek az éjtszakába. Öt perc múlva éjfél, velem szemben aranyvörösen égnek a Mester-utca lámpái a nedves szél áramában. Karácsonyi otthonok fenyői az emeleti ablakokban és:

„ne féljeteK Júda és Jeruzsálem, holnap eljő hozzátok Ő és veletek lesz örökké!”

T A R T A L O M:

Ádventi előjáték	5
Őszentsége halála	11
A két arc	27
Reimsi látomás	39
Jehanette elindul	48
Tempo di valse	54
Moszkvai pályaudvar	60
A meghódíthatatlan város	67
Az orvos és az árnyék	73
Az óceánrepülő	82
Vendemiaire 13.	90
Talleyrand meghátrál	97
Éjfél után	107
A firenzei énekeslány	116
Rita Rahden eljegyzése	122
Pusztai vigilia	128
Az Üzenet	136
A hilversumi hegedű	162

